

ISSN 2413-0117

Ministry of Education and Science
of Ukraine

Міністерство освіти і науки
України

BULLETIN

ВІСНИК

of the Kyiv National
University of Technologies
and Design

Київського національного
університету технологій
та дизайну

№ 5 (127), 2018

Журнал розміщено в міжнародних наукометричних базах даних, репозитаріях та пошукових системах:

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ТЕХНОЛОГІЙ ТА ДИЗАЙНУ

Серія: Економічні науки

№ 5 (127), 2018

DOI: 10.30857/2413-0117.2018.5

Наукове фахове видання

Періодичність виходу: 6 разів на рік

Дата заснування: грудень 1999 р.

Київ 2018

Засновником журналу «ВІСНИК Київського національного університету технологій та дизайну» є

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ДИЗАЙНУ

Науковий фаховий журнал є правонаступником видання «Известия высших учебных заведений. Технология легкой промышленности», який видавався з березня 1958 року у Київському технологічному інституті легкої промисловості (СРСР).

№ 5 (127), 2018

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: серія КВ №19330–9130 ПР від 08.08.2012р.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: ДК № 993 від 24.07.2002 р.

Журнал входить до переліку наукових фахових видань.

Наказ МОН України від 13.07.2015 № 747 (додаток 17, рішення щодо подовження) – фаховість із технічних та економічних наук.

Індекс журналу в каталозі передплатних видань України – 91443

ISSN 2413-0117	Журнал зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre, Париж, Франція) 22.12.2004 р. Журнал реферується та індексується у наступних міжнародних базах даних: Library of Congress Online Catalog, International DOI Foundation, CrossRef, WorldCat, Google Scholar, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Інституційний репозитарій Київського національного університету технологій та дизайну, Ulrich's Periodicals Directory, EBSCOhost, РИНЦ, Index Copernicus, Research Bible, PBN, JIF, OAJI, InfoBase Index, ISI, UIF, CiteFactor
Засновник і видавець:	Київський національний університет технологій та дизайну Україна, 01011, м. Київ, вул. Немировича-Данченка, 2
Головний редактор:	Грищенко І.М. , доктор економічних наук, професор, академік Національної академії педагогічних наук України, Заслужений працівник освіти України, лауреат Державної премії України в галузі науки та техніки.
Заступник головного редактора:	Ганущак-Єфіменко Л.М. , д.е.н., професор, декан факультету підприємництва та права

Видання орієнтоване на науковців, викладачів, аспірантів, студентів, а також науково-практичних працівників і фахівців відповідних галузей промисловості.

Кривонос Олена Олександрівна – відповідальний секретар.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

01011, м. Київ, вул. Немировича-Данченка, 2, корп. 4, к. 1409

тел./факс: +38 (044) 280-10-80

e-mail: econ-vistnyk@knu.edu.ua; <http://econ-vistnyk.edu.ua>

Рекомендовано до друку Вченою радою Київського національного університету технологій та дизайну, протокол № 3 від 24.10.2018 р.

Матеріали друкуються мовою оригіналу. Відповідальність за переклад, достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Передруки та переклади статей дозволяються лише за згодою автора (-ів) та редакції.

© Київський національний університет технологій та дизайну, 2018

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

BULLETIN

of the KYIV NATIONAL UNIVERSITY
of TECHNOLOGIES and DESIGN

Series: Economic sciences

№ 5 (127), 2018

DOI: 10.30857/2413-0117.2018.5

Scientific Specialized Edition

Issued: 6 times a year

Founded: December, 1999

Kyiv 2018

**The owner of «BULLETIN of the Kyiv National University of Technologies and Design» is
KYIV NATIONAL UNIVERSITY OF TECHNOLOGIES AND DESIGN**

This Scientific Specialized Journal is the successor of the edition «Proceedings of Higher educational establishments. Technology of the light industry», which was published by Kiev Technological Institute of Light Industry from March, 1958 (USSR)

№ 5 (127), 2018 The state registration of print media is KB № 19330-9130 ПП, originating date 08.08.2012
License for publishing activity is ДК №993, originating date 24.07.2002
The journal is listed & reregistered in Higher Attestation Commission of Ukraine:
№ 747, originating date 13.07.2015. Fields: technological, economical.
The journal is in the Catalogue of subscription editions of Ukraine – 91443

ISSN 2413-0117 The journal is registered in ISSN International Centre, Paris, originating date is 22.12.2004
The journal is abstracted and indexed by Library of Congress Online Catalog, International DOI Foundation, CrossRef, WorldCat, Google Scholar, The Vernadsky National Library of Ukraine, Kyiv National University of Technologies and Design Institutional Repository, Ulrich's Periodicals Directory, EBSCOhost, ПИИЦ, Index Copernicus, Research Bible, PBN, JIF, OAJI, InfoBase Index, ISI, UIF, CiteFactor

Owner and Publisher: Kyiv National University of Technologies and Design
Ukraine, 01011, Kyiv, 2, Nemyrovych-Danchenka, Str.

Editor-in-Chief: **Ivan M. Gryshchenko** – Dr., professor, academician National Academy of Pedagogical Sciences Ukraine, Honored Worker of Education of Ukraine, Laureate of the State Prize of Ukraine in science and technology.

Deputy Editor: **Liudmyla M. Ganushchak-Yefimenko** – Dr., professor

Economics & Business Management. Higher Education: progress, problems and prospects.

The journal is aimed at a wide range of researchers, professors, students, and graduate students and to bring the results of scientific research carried out under a variety of intellectual traditions and organizations of procedures to the attention of a specialized readership.

EDITORIAL OFFICE:

01011, Ukraine, Kyiv, 2, Nemyrovych-Danchenka, Str., office 4-1409

Tel./fax: +38 (044) 256-29-86

e-mail: econ-vistnyk@knutd.edu.ua; <http://econ-vistnyk.knutd.edu.ua>

Recommendations from Science Council of Kyiv National University of Technologies and Design, Protocol № 3 of 24.10.2018

Articles are published in the original language. The authors are responsible for the translation, authenticity of facts, quotations, proper names, geographic names, names of enterprises and other information.

The Editorial Office and author's consent needed prior to republishing or translating the articles.

© Kyiv National University of Technologies and Design, 2018

ВІДОМОСТІ ПРО ЧЛЕНІВ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ
наукового фахового журналу
«Вісник Київського національного університету технологій та дизайну,
Bulletin of the Kyiv National University of Technologies and Design»
СЕРІЯ «ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ»

Грищенко Іван Михайлович – головний редактор, доктор економічних наук, професор, академік Національної академії педагогічних наук України, Заслужений працівник освіти України, лауреат Державної премії України в галузі науки та техніки, Київський національний університет технологій та дизайну, Україна.

Ганущак-Єфіменко Людмила Михайлівна – заступник головного редактора, доктор економічних наук, професор, Київський національний університет технологій та дизайну, Україна.

Члени редакційної колегії

Гавриш Олег Анатолійович – доктор технічних наук, професор, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Україна.

Денисенко Микола Павлович – доктор економічних наук, професор, Київський національний університет технологій та дизайну, Україна.

Касич Алла Олександрівна – доктор економічних наук, професор, Київський національний університет технологій та дизайну, Україна.

Крахмальова Ніна Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, Київський національний університет технологій та дизайну, Україна.

Куклін Олег Володимирович – доктор економічних наук, професор, Черкаський державний бізнес-коледж, Україна.

Лепейко Тетяна Іванівна – доктор економічних наук, професор, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Україна.

Мягих Ірина Миколаївна – доктор економічних наук, доцент, Київський національний університет технологій та дизайну, Україна.

Ольшанська Олександра Володимирівна – доктор економічних наук, професор, Київський національний університет технологій та дизайну, Україна.

Тарасенко Ірина Олексіївна – доктор економічних наук, професор, Київський національний університет технологій та дизайну, Україна.

Чубукова Ольга Юріївна – доктор економічних наук, професор, Київський національний університет технологій та дизайну, Україна.

Щербак Валерія Геннадіївна – доктор економічних наук, професор, Київський національний університет технологій та дизайну, Україна.

Denis Ushakov – PhD, Professor, Suan Sunandha Rajabhat University, International College, Bangkok, Thailand.

Dietmar Vahs – PhD, Professor, Germany.

Giorgi Gvartadze – Full Professor, Akakii Tsereteli State University, Full Professor, Kutaisi University of Law and Economics, Georgia.

Hendrik S. Doss – PhD, Professor, Germany.

Rafał Rebilas – PhD, Vice Dean of the Faculty of Management, IT and Social Studies, University of Dąbrowa Górnicza, Poland.

William H. Meyers – Emeritus Professor of Agricultural & Applied Economics Food and Agricultural Policy Research Institute, USA.

Zdzisława Dacko-Pikiewicz – Professor, Rector University of Dąbrowa Górnicza, Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej, Poland.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

01011, м. Київ, вул. Немировича-Данченка, 2, корп. 4, к. 1409

тел./факс: +38 (044) 280-10-80; e-mail: econ-vistnyk@knutd.edu.ua; <http://econ-vistnyk.knutd.edu.ua>

ЗМІСТ

МОДЕРНІЗАЦІЯ ОСВІТИ

- 1 **Фігурка М. В.**
Особливості впровадження міжнародного стандарту ISO 50001 для забезпечення економічної стабільності закладів вищої освіти в Україні 12

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

- 2 **Ганущак-Єфіменко Л. М., Ренбілас Р.**
Формування та розвиток кластерооб'єднаних підприємств на контрольованих українською територіях Донецької та Луганської областей 23
- 3 **Зарічна О. В.**
Стимулювання розвитку інноваційного підприємництва на засадах транскордонного партнерства 31
- 4 **Копча Ю. Ю.**
Дослідження динаміки зовнішнього середовища підприємств машинобудівної галузі в контексті забезпечення економічної стійкості 41
- 5 **Ніфатова О. М.**
Інституційне забезпечення комплексної системної підтримки соціальної адаптації та реінтеграції учасників ООС (АТО) і ВПО 54
- 6 **Савчук Н. П.**
Проблеми та перспективи розвитку підприємницького потенціалу суб'єктів малого та середнього бізнесу 62
- 7 **Тимофєєва М. І.**
Соціальні проекти в системі соціального захисту населення 73
- 8 **Шкода М. С.**
Система адміністративних рішень для виконання конкурсних проектів на основі державно-приватного партнерства 81
- 9 **Щербак В. Г.**
Рейтингування трудового потенціалу як інтерактивний інструментарій стимулювання інноваційної діяльності 90

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ

- 10 **Лугова В. М., Куш Я. М., Архипова Д. Є.**
Психологічні аспекти реклами як інструменту маркетингових комунікацій 102
- 11 **Птащенко О. В.**
Рейтингування трудового потенціалу в умовах глобалізації 111

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

- 12 **Титикало В. С.**
Концептуальний підхід до оцінювання передумов впровадження інноваційних трансформацій на підприємстві 120

TABLE OF CONTENTS

MODERNIZATION OF EDUCATION

- 1 **Fihurka M. V.**
ISO 50001 international standard implementation specifics for ensuring economic stability of institutions of higher education in Ukraine 12

PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF ECONOMY

- 2 **Ganushchak-Yefimenko L. M., Rebilas R.**
Building and developing enterprise clusters within the territory of donetsk and luhansk regions under ukraine's control 23
- 3 **Zarichna O. V.**
Promoting innovative entrepreneurship development through cross-border partnerships 31
- 4 **Kopcha Yu. Yu.**
Studying the external business environment dynamics in the machinery industry to ensure its economic stability 41
- 5 **Nifatova O. M.**
Institutional integrated systemic support for social adaptation and reintheграtion of UFO (ATO) participants and IDPs 54
- 6 **Savchuk N. P.**
Challenges and development trends in building entrepreneurial capacity of small and medium-sized business entities 62
- 7 **Timofieieva M. I.**
Social projects in the social protection of the population framework 73
- 8 **Shkoda M. S.**
Administrative solutions for implementation of competition projects in the frameworks of public-private partnership 81
- 9 **Shcherbak V. G.**
Ranking of labour potential as an interactive toolkit to encourage innovation 90

MODERN TENDENCIES AND MANAGEMENT PROBLEMS

- 10 **Luhova V. M., Kushch Ya. M., Arkhypova D. Ye.**
Psychological aspects of advertising as marketing communications tools 102
- 11 **Ptashchenko O. V.**
Labor potential rating in the context of globalization 111

INNOVATION AND INVESTMENT POLICY

- 12 **Tytykalo V. S.**
Conceptual background assessment framework to implement innovative transformations within the enterprise settings 120

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

пр. Перемоги, 10, м.Київ, 01135, тел. (044) 481-32-21, факс (044) 481-47-96
E – mail: mon@mon.gov.ua, код ЄДРПОУ 38621185

Шановні учасники, гості та організатори конференції!

Від імені Міністерства освіти та науки України та особисто від себе маю честь привітати високоповажних гостей, представників наукової та освітньої сфери України на VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України», присвяченій 88-й річниці заснування Київського національного університету технологій та дизайну.

Динамічно зростаючий Київський національний університет технологій та дизайну вже багато років підряд ініціює проведення широкої наукової дискусії щодо перспектив подальшого розвитку вищої освіти України, приєднання її до загальноєвропейського та світового освітнього простору. Вважаю, що це чудова нагода для спеціалістів і науковців з різних країн обмінятися досвідом, новими напрацюваннями, досягненнями, відкриттями в сфері забезпечення та підвищення ефективності організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України.

Проблема підготовки висококваліфікованих професіоналів турбувала суспільство завжди і не стала менш актуальною зараз. Саме намагання отримати від із вищої школи не просто людину з дипломом, а освіченого та небайдужого до якості виконання своїх професійних обов'язків фахівця, спонукає до реформування як системи вищої освіти загалом, так і намагання удосконалити процес підготовки зсередини, через кількісні та якісні зміни в організації, методичному забезпеченні, змістовому наповненні навчально-виховного процесу.

Упевнений, що конференція сприятиме інтеграції науки, освіти та бізнесу і стане яскравим прикладом поєднання потенціалу науковців і практиків, які працюють в академічних установах та закладах вищої освіти.

Бажаю всім присутнім учасникам та гостям конференції плідної роботи, наснаги та приємних вражень від спілкування.

Перший заступник Міністра

В. В. Ковтунець

VIII Міжнародна науково-практична конференція «ЕФЕКТИВНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ»

5 жовтня 2018 року у Київському національному університеті технологій та дизайну відбулася VIII Міжнародна науково-практична конференція «Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України». Організаторами конференції виступили Міністерство освіти і науки України, Національна академія педагогічних наук України, Київський національний університет технологій та дизайну, ДНУ «Академія фінансового управління» (м. Київ), Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Вища школа менеджменту (Республіка Польща), Вища лінгвістична школа (м. Ченстохов, Республіка Польща), Білоруський торговельно-економічний університет споживчої кооперації (м. Гомель, Республіка Білорусь), Державний університет ім. Акакія Церетелі (м. Кутаїсі, Республіка Грузія), Інститут технологій та бізнесу в Чеське Будейовіце (Чеська Республіка).

Варто відзначити, що конференція проводилась у дні святкування Київським національним університетом технологій та дизайну 88-ої річниці з дня заснування.

Участь у конференції взяли понад 100 провідних учених із закладів вищої освіти різних регіонів України і зарубіжних країн. Під час її роботи представниками різних наукових шкіл розглянуто широкий спектр актуальних проблем забезпечення інноваційного розвитку вищої школи в умовах її інтеграції до європейського та світового освітнього простору, напрямів вдосконалення державної політики у сфері вищої освіти, модернізації її організаційно-економічного механізму, формування наукового потенціалу України, забезпечення ефективного розвитку та управління конкуренто-спроможністю закладів вищої освіти країни та їх економічною безпекою.

Відкрив конференцію Іван Михайлович Грищенко, ректор Київського національного університету технологій та дизайну Міністерства освіти і науки України, академік Національної академії педагогічних наук України, доктор економічних наук, професор, лауреат Державної премії України в галузі науки та техніки. Привітавши учасників та гостей конференції з початком роботи, Іван Михайлович у своєму виступі наголосив на актуальності та важливості заходу в контексті необхідності підвищення конкурентоспроможності вищої освіти України та її модернізації на інноваційних засадах. Зауваживши, що конференція відбувається у дні святкування 88-ої річниці з дня заснування Київського національного університету технологій та дизайну, ректор привітав зі святом усіх присутніх та побажав колективу нових творчих звершень та довгих років процвітання. У своєму виступі Іван Михайлович підкреслив, що VIII Міжнародна конференція завершує та підводить підсумки започаткованому циклу науково-практичних конференцій «Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України», що були проведені у попередні роки в Київському національному університеті технологій та дизайну та мали понад 100 учасників щороку. Ректор відзначив, що вагомим науковим результатом дискусій стали 8 спеціальних випусків фахового наукового журналу «Вісник Київського національного університету технологій та дизайну» (серія «Економічні науки»). У своєму виступі Іван Михайлович доповів присутнім про значні досягнення колективу Київського національного університету технологій та дизайну у сфері модернізації організаційно-економічного механізму функціонування університету, поділився досвідом ефективного управління, енергоменеджменту та удосконалення структури університету.

З вітальним словом до організаторів, учасників та гостей конференції звернувся Перший заступник Міністра освіти і науки України Володимир Віталійович Ковтунець, який

привітав усіх присутніх та підкреслив роль та значення вищої освіти на сучасному етапі розвитку українського суспільства та обґрунтував конкретні кроки на шляху її модернізації, забезпечення ефективного розвитку та підвищення конкуренто-спроможності закладів вищої освіти в умовах інтеграції у світовий освітній простір.

Учасників та гостей конференції привітав Володимир Іларіонович Луговий, віце-президент Національної академії педагогічних наук України, академік НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, який підкреслив актуальність тематичних напрямів роботи конференції та її платформ, наголосив на необхідності реформування національної систем вищої освіти з урахуванням вимог сучасного глобалізованого суспільства.

Щирі вітання учасникам та гостям конференції висловив Олександр Іванович Амоша, директор Інституту економіки промисловості НАН України, академік НАН України, доктор економічних наук, професор, президент Академії економічних наук України. Олександр Іванович також привітав присутніх з 88-ою річницею з дня заснування Університету та побажав усім присутнім творчих успіхів та натхнення на педагогічній ниві.

Зі щирими вітанням учасникам конференції від колективу ДННУ «Академія фінансового управління» виступила Тетяна Іванівна Єфименко, президент Академії, академік НАН України, доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України. Тетяна Іванівна привітала колектив Університету зі славною річницею та вручила Івану Михайловичу Грищенку пам'ятний подарунок – наукове видання від Академії фінансового управління.

Учасників конференції привітав Пьотр Блажей Іздебські, економіст, представник Гуманітарної Академії імені Александра Гейштора (м. Пултуськ, Республіка Польща), який плідно співпрацює з університетом. Пан Пьотр наголосив на актуальності наукових проблем, відображених у тематиці платформ конференції та висловив щирі побажання колективу університету, плідної праці та процвітання на довгі роки.

Від імені Українсько-Китайського центру розвитку культури і освіти учасників та гостей з початком роботи конференції привітала його директор - Вей Лімін, кандидат педагогічних наук.

Щирі вітання учасникам і гостям конференції висловив Георгій Сігуа, доктор економіки, старший науковий співробітник Інституту економіки Тбіліського державного університету імені І. Джавахішвілі, який побажав успішної та плідної роботи, наукових здобутків та цікавих дискусій на платформах конференції.

На своєчасності та актуальності тематики платформ конференції у своєму виступі наголосив ректор вищого навчального закладу «Національна академія управління», доктор економічних наук, професор Сергій Аркадійович Єрохін.

Свої вітання учасникам та гостям конференції надіслав засновник і генеральний директор CEOWORLD Magazine, Почесний доктор Київського національного університету технологій та дизайну Джіраж Амарендра Брушан, який тісно співпрацює з університетом. У своєму зверненні він побажав плідної роботи та нових наукових звершень учасникам конференції.

З привітаннями учасникам конференції у відеозверненнях виступили член правління Німецько-Української Асоціації економіки та науки, Почесний доктор Київського національного університету технологій та дизайну Хендрик Досс; Почесний консул України у Німеччині, голова Німецько-українського товариства економіки та науки, колишній член Бундестагу протягом 21 року, професор Ханс-Юрген Досс; проректор з наукової роботи Білоруського торговельно-економічного університету споживчої кооперації Багрянцева Катерина Петрівна; директор програми Чорноморської безпеки Гарвардського університету, кандидат політичних наук Конопльов Сергій Леонідович.

Далі роботу VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України» було продовжено у форматі пленарного засідання. Модераторами виступили ректор вищого навчального закладу «Національна академія управління», доктор економічних наук, професор Сергій Аркадійович Єрохін та декан факультету економіки та бізнесу Київського національного університету технологій та дизайну, доктор економічних наук, професор Олександра Володимирівна Ольшанська.

Актуальними та корисними були виступи учасників конференції – представників наукових шкіл провідних українських університетів. Зацікавлення та жвавий інтерес у присутніх викликали доповіді, представлені на різні платформи конференції, з-поміж них виступили: Ільницький Денис Олександрович, доктор економічних наук, професор кафедри міжнародної економіки ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»; віце-президент ДННУ «Фінансова академія управління», доктор економічних наук, професор Олександр Олексійович Любіч; Воронкова Таїсія Євгенівна, кандидат економічних наук, професор кафедри бізнес-економіки та туризму Київського національного університету технологій та дизайну; Дробязко Анатолій Олександрович, кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник ДННУ «Академія фінансового управління»; кандидат, економічних наук, доцент кафедри економічної теорії Чернігівського національного технологічного університету Наталя Іванівна Холявко; докторант кафедри обліку та аудиту Київського національного університету технологій та дизайну Євгенія Борисівна Хаустова.

У цілому VIII Міжнародна науково-практична конференція «Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України» пройшла на високому науковому, організаційному та практичному рівнях, була достатньо інформативною та корисною, що неодноразово відзначалось у виступах учасників та гостей конференції.

За матеріалами конференції виданий спеціальний випуск наукового фахового журналу «Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія: Економічні науки».

УДК 338:378

DOI: 10.30857/2413-0117.2018.5.1

Марія В. Фігурка

*Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Тернопільського національного економічного університету, Україна*

**ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОГО СТАНДАРТУ ISO 50001
ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ
ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ**

У статті викладено результати досліджень щодо доцільності та особливостей впровадження внутрішньої системи енергоменеджменту, розробленої на основі вимог міжнародного стандарту серії ISO 50001, в загальну систему управління закладів вищої освіти в Україні в умовах державного вектору енергоощадного розвитку економіки. Було досліджено та представлено результати впливу на економічний стан закладів вищої освіти зростаючого важеля витрат на комунальні платежі як такого, що впливає на забезпечення високого рівня освіти та рівня конкурентоспроможності вишів. Обґрунтовано досконалість та уніфікованість методів, підходів і технологій щодо впровадження внутрішньої системи енергоменеджменту у закладах вищої освіти відповідно до стандарту ISO 50001 та визначено простоту інтеграції зазначеного стандарту в діючі системи управління. Доведено, що, з одного боку, впровадження системи енергоменеджменту в закладах вищої освіти потребує відповідних фінансових вкладень та адміністративно-організаційних змін, а з іншого – є основою для залучення інвестиційних коштів для капітальних проектів модернізації застарілої інфраструктури. Досліджено переваги нової версії стандарту ISO 50001:2018, з'ясовано його тенденцію на переорієнтацію у сферу сервісних послуг та запропоновано застосування його ключових підходів для використання при розробці систем енергоменеджменту закладів вищої освіти. Під час дослідження використовувалися такі загальнонаукові емпірико-теоретичні методи, як: експертний аналіз (дослідження переваг впровадження міжнародних стандартів серії ISO 50001); системний та аналітичний (для визначення доцільності використання підходів міжнародних стандартів під час прийняття загальних управлінських рішень керівництвом ЗВО). Розглянуто доцільність впровадження інтегрованих систем менеджменту закладами вищої освіти, які базуються на врахуванні вимог міжнародних стандартів серії ISO 50001. На основі семантичного аналізу предметної сфери дослідження висунуто гіпотезу про необхідність розширення застосування в ЗВО систем енергоменеджменту на основі ISO 50001. У процесі перевірки цієї гіпотези виявлено та обґрунтовано взаємозв'язок між енергоощадною політикою та економічною безпекою ЗВО; доведено, що система управління енергоспоживанням є органічною складовою стратегічної управлінської архітектури ЗВО та впливає на його конкурентоспроможність.

Ключові слова: економічна безпека; заклади вищої освіти; міжнародні стандарти серії ISO; енергоменеджмент; енергоефективність; енергозбереження.

Марія В. Фігурка

Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту

Тернопільського національного економічного університету, Україна

**ОСОБЕННОСТИ ВНЕДРЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО СТАНДАРТА ISO 50001
ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ УЧРЕЖДЕНИЙ
ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ**

В статье изложены результаты исследований о целесообразности и особенностях внедрения внутренней системы энергоменеджмента, разработанную на основе требований

международного стандарта серии ISO 50001, в общую систему управления учреждений высшего образования в Украине в условиях государственного вектора энергосберегающего развития экономики. Были исследованы и представлены результаты влияния на экономическое состояние учреждений высшего образования растущего рычага расходов на коммунальные платежи как такового, что влияет на обеспечение высокого уровня образования и уровня конкурентоспособности вузов. Обоснованно совершенство и унифицированность методов, подходов и технологий по внедрению внутренней системы энергоменеджмента в учреждениях высшего образования в соответствии со стандартом ISO 50001 и определена простота интеграции указанного стандарта в действующие системы управления. Доказано, что, с одной стороны, внедрение системы энергоменеджмента в учреждениях высшего образования требует соответствующих финансовых вложений и административно-организационных изменений, а с другой – является основой для привлечения инвестиционных средств для капитальных проектов модернизации устаревшей инфраструктуры. Исследованы преимущества новой версии стандарта ISO 50001: 2018, выяснены его тенденции переориентации в сферу сервисных услуг и предложено применение его ключевых подходов для использования при разработке систем энергоменеджмента высших учебных заведений. В ходе исследования использовались такие общенаучные эмпирико-теоретические методы, как: экспертный анализ (исследование преимуществ внедрения международных стандартов серии ISO 50001); системный и аналитический (для определения целесообразности использования подходов международных стандартов при принятии общих управленческих решений руководством ЗВО). Рассмотрена целесообразность внедрения интегрированных систем менеджмента вузами, основанных на учете требований международных стандартов серии ISO 50001. На основе семантического анализа предметной области исследования выдвинута гипотеза о необходимости расширения применения в ЗВО систем энергоменеджмента на основе ISO 50001. В процессе проверки этой гипотезы обнаружена и обоснована взаимосвязь между энергосберегающей политикой и экономической безопасностью ЗВО; доказано, что система управления энергопотреблением является органической составляющей стратегической управленческой архитектуры ЗВО и влияет на его конкурентоспособность.

Ключевые слова: экономическая безопасность; учреждения высшего образования; международные стандарты серии ISO; энергоменеджмент; энергоэффективность; энергосбережение.

Mariya V. Fihurka

*Ivano-Frankivsk Educational and Scientific Institute of Management
Ternopil National Economic University, Ukraine*

**ISO 50001 INTERNATIONAL STANDARD IMPLEMENTATION SPECIFICS
FOR ENSURING ECONOMIC STABILITY OF INSTITUTIONS
OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE**

The paper offers the research findings on the implementation feasibility and specifics of internal energy management in the institutions of higher education (IHE) in Ukraine, based on ISO 50001 international standard requirements as a part of total management system within the government vector of energy saving economy framework. The emphasis is made on exploring the overall effects on the economic position of institutions of higher education from the growing utility costs burden that influences the education high quality maintenance as well as university competitiveness on the higher education market. Rationale is provided on the validity and commonality of methods, approaches and techniques for the implementation of the internal energy management system in institutions of higher education according to the ISO 50001 standard

together with demonstrating the simplicity of the given standard integration into the current management systems. It is argued that on the one hand, the implementation of energy management systems in institutions of higher education assumes certain financial investment and administrative and organizational changes, on the other, it lays the basis for attracting funding for capital projects on infrastructure modernization. The benefits of the new version of the ISO 50001: 2018 standard have been investigated, their tendency to switching to the area of service sector have been specified and the application of its basic approaches to enhance energy management systems of institutions of higher education has been proposed. The study employed the following empirical and theoretical methods: expert analysis (study on the benefits of the international standards ISO 50001 series implementation); systems and analytical (to justify the feasibility of using international standard approaches while making management decisions within IHE). The motivation behind the implementation of IHE integrated management systems based on the requirements of the international standards of the ISO 50001 series has been explored. From the semantic analysis perspective, in the context of the research subject area, a hypothesis about the need to expand the application of ISO 50001 energy management systems has been put forward. During the verification of this hypothesis a relationship between energy saving policy and the IHE economic security has been substantiated. It is argued that energy management system is an organic element in strategic management architecture which affects the competitiveness of IHE.

Keywords: *economic security; institutions of higher education; ISO international standards; energy management; energy saving; energy efficiency.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Політичні та економічні перетворення, які відбуваються в Україні на фоні збільшення тарифів на паливно-енергетичні ресурси потребують усестороннього дослідження та інноваційних наукових підходів до вирішення нагальних проблем не тільки у промисловості, але й у сфері послуг. Особливе місце в ієрархії економічної значущості щодо впливу на національну економіку посідає саме сфера освітніх послуг закладів вищої освіти (ЗВО), яка, в світлі останніх реформ, розглядається не тільки як об'єкт продукування освітнього продукту для здобувачів вищої освіти, але як і система господарюючих суб'єктів економічної діяльності, що потребує, з урахуванням економічних викликів, корегування власної «стратегічної архітектури» та врахування витратної складової. Ціллю перетворень системи ЗВО є впровадження інноваційних управлінських підходів та кращих світових практик на кшталт міжнародних стандартів серії ISO для забезпечення конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг та економічної стабільності, при умові ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів у відповідності до стандартів серії ISO 50001. Оскільки частка витрат на комунальні послуги в загальному бюджеті видатків ЗВО за останні роки значно зросла, вирішення цього питання набуває характеру суттєвого впливу на економічну безпеку вишів.

Глобалізація та економічна інтеграція до єдиного світового економічного простору та зменшення запасів природних ресурсів на підґрунті збільшення їх вартості перетворюють проблему ефективного ресурсовикористання в одну з найбільш актуальних як для світового співтовариства в цілому, так і для кожної окремо взятого підприємства зокрема. Ця проблема є актуальною і для закладів вищої освіти. В сучасних конкурентних умовах для досягнення стійкого успіху систему управління закладом вищої освіти, незалежно від профілюючого напрямку, потрібно швидко адаптувати до впливу внутрішніх та зовнішніх чинників. Економічні важелі впливу змушують ЗВО орієнтуватися на інноваційні розробки для формування умов належного рівня якості науково-освітнього процесу, базуючись на

оптимізації витрат та зменшенні видатків на енергоресурси та раціональному енергозбереженні.

Загальновизнаним є той факт, що будь-яка система управління суб'єкта господарювання, навіть складна і розгалужена, не здатна гарантувати енергоефективність та оптимальне управління енергією. В той же час ринок має велику кількість технологій, систем управління та оперує досвідом кращих світових практик щодо інтегрування в загальну систему управління енергоощадного підходу. Але кожен сектор має специфічні енергетичні інфраструктури, енергоспоживання та схеми використання, і ті, хто приймає рішення та мають повноваження впливати на стратегії, програми та управлінські дії, часто не хочуть визнавати складність та актуальність проблеми. Водночас, реалії сьогодення такі, що відсутність достатнього фінансування на оплату комунальних послуг призводить до суттєвого впливу на процес навчання та його якість, оскільки вищі оптимізують його шляхом корегування термінів та збільшення відсотку «дистанційного» навчання, а також погіршенням комфортності перебування здобувачів вищої освіти в місцях проведення занять.

Така ситуація потребує наукового дослідження для вирішення зазначених проблем щодо досягнення ефективного оощадного управління, а застосування апробованих стандартів, розроблених в рамках діяльності Міжнародної організації зі стандартизації (International Organization for Standardization, ISO) у відповідності до вимог функціонування систем управління якістю (СУЯ), заслуговує на увагу з метою доцільного використання.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Провадження «ощадливого менеджменту» та розробка основних принципів і концепцій управління якістю ґрунтується на дослідженнях світових лідерів економічної теорії управління, серед яких можна виділити: У. Шухарта (*Walter Andrew Shewhart*), В. Демінга (*William Edwards Deming*) [3], Д. Джурана (*Joseph M. Juran*), К. Ісікаву (*Kaoru Ishikawa*) та інших. В наукових працях Б. Аграновича, О. Волкова, Л. Віткіна, Г. Хімічевої наголошується на необхідності реформування систем управління, у тому числі і в ЗВО, ґрунтуючись на широко розповсюджених у світі принципах сучасної концепції загального управління якістю. Необхідність технологічних змін в процес управління ЗВО, з урахуванням витратної енергетичної складової як суттєвого чинника впливу на конкурентоспроможність ЗВО обґрунтовується в публікаціях І. Гаврилюк [1], І. Грищенка [2], В. Дешка [4], Т. Рижа [5], І. Мазур [6, 7], К. Сафіуліної [8]. Проведені дослідження показують, що вирішення низки важливих проблем у забезпеченні економічної стабільності ЗВО потребує удосконалення процесів інституалізації державного та галузевого управління системи вищої освіти з метою розширення можливостей та фінансового оздоровлення освітньої галузі із залученням ринкових важелів саморегулювання на основі впровадження інноваційних моделей міжнародного стандарту серії ISO.

Мета. Огляд та дослідження доцільності впровадження нових функцій в управлінні ЗВО, розроблених на основі вимог міжнародного стандарту серії ISO 50001, направлених на досягнення оптимального рівня енергоспоживання як складової забезпечення конкурентоспроможності ЗВО на ринку освітніх послуг.

Невирішені частини дослідження. На даний час переважна кількість закладів вищої освіти України для управління науково-освітньою діяльністю використовує власні системи управління, які є фрагментарним відображенням концепції загального управління якістю (TQM) та не враховують наростаючі виклики сьогодення і вплив фінансового важеля збільшення комунальних видатків для забезпечення власної діяльності, що суттєво відображається на конкурентоспроможності ЗВО. На сьогодні відсутність дієвих механізмів управління енергозбереженням в ЗВО, а також розрізнене застосування управлінських підходів призводить до неузгодженості в загальній системі управління та посилює ризики

щодо виживання на ринку освітніх послуг. В такій ситуації використання світових кращих практик, інтегрованих в міжнародному стандарті серії ISO 50001, є оптимальним рішенням щодо забезпечення економічної стабільності ЗВО в Україні.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. В сучасних умовах заклади вищої освіти стикаються з багатьма проблемами, які потребують вирішення для забезпечення високого рівня освітніх послуг та розвитку наукового потенціалу. Зміни в законодавстві, висока інфляція, коливання валютного курсу, збільшення вартості паливно-енергетичних ресурсів та необхідність нових підходів до управління ЗВО на рівні з господарюючими суб'єктами – це тільки деякі питання, які потребують свого вирішення.

Визнання суттєвого впливу енергетичного чинника на економічну стабільність ЗВО та результативність якості освітнього процесу [2] як одного з видів ресурсів, який вимагає такого ж рівня управління, як будь-який інший ключовий ресурс, а не як частина накладних витрат вишу, слугує дороговказом до поліпшення рівня енергоефективності та всеохоплюючого енергозбереження.

Хоча статистичні дані свідчать, що споживання енергоресурсів зменшується, а їх вартість зростає (табл. 1), аналіз діяльності ЗВО в Україні вказує на відсутність комплексного підходу до управління споживанням енергетичними ресурсами та, на даному етапі, про необхідність вирішення цілої низки методологічних і методичних проблем управління, характерних для початкової стадії впровадження енергоменеджменту, викликаних значним фінансовим впливом на діяльність вишів.

Таблиця 1

Динаміка кількості споживання та вартості енергоресурсів закладами вищої освіти України за 2011–2016 роки*

Індикатори	Одиниці виміру	Рік					
		2011	2012	2013	2014	2015	2016
Тепло	тис. Гкал	709,88	699,10	684,54	663,35	585,34	522,11
	млн грн	301,96	329,54	390,31	389,71	354,73	493,13
Електроенергія	тис.кВт.го	311646,	315079,1	319204,0	325975,7	312857,3	308463,8
	млн грн	158,14	188,06	223,64	228,77	244,58	303,35
Газ	тис. м ³	39028,6	40807,33	39774,94	37031,68	31717,82	28147,35
	млн грн	97,97	124	145,15	140,83	128,02	199,05
Вугілля	тон	500,21	468,81	355,92	273,98	274,59	268,1
	млн грн	0,61	0,58	0,93	0,64	0,65	0,73
Інші джерела	т, м ³	60,33	122,49	73,15	0,09	32,72	29,64
	млн грн	3,70	3,75	0,83	0,06	0,18	0,75
Водоспоживання	тис. м ³	16758,9	16538,68	15451,14	15521,23	14907,41	13688,45
	млн грн	73,88	79,84	81,44	79,2	93,26	114,24

Джерело: зведено автором на основі даних МОН України за результатами оцінки звітних даних 119-ти ЗВО III–IV рівнів акредитації, підпорядкованих МОН України [10].

Разом з тим, низка закладів вищої освіти в Україні успішно впроваджують передові світові та розроблюють власні технології управління даним процесом, у тому числі на основі міжнародних стандартів. Варто зазначити, що в даний час діяльність виробничих та сервісних підприємств щодо впровадження сучасних систем енергоменеджменту в багатьох країнах світу вже досліджена та стандартизована. В Україні також приділяється увага цьому напрямку, про що свідчить публікація в 2001 році ДСТУ 4065-2001 (Енергозбереження. Енергетичний аудит. Загальні технічні вимоги), розроблена на основі ANSI/IEEE 739:1995 (Рекомендована практика для управління енергією на промислових і комерційних об'єктах).

Цінність застосування міжнародного стандарту серії ISO 50001(50001:2011), розробленого в 2011 році Міжнародною Організацією Стандартизації (ISO), в будь-якій сфері полягає в тому, що він є результатом інтеграції напрацювань міжнародної спільноти з питань стандартизації в сфері енергозбереження: європейського стандарту EN 16001:2009, американського стандарту ANSI/MSE 2000:2005 і корейського стандарту KS A 4000:2007 та базується на єдиному підході в сфері методології безперервного поліпшення циклу Шухарта-Демінга (PDCA): (Plan)-плануй, (Do)-роби, (Check)-перевірйай, (Act)-впливай [3]. У контексті енергетичного менеджменту згідно з ISO 50001 [11] цикл PDCA можна підсумувати наступним чином (рис. 1).

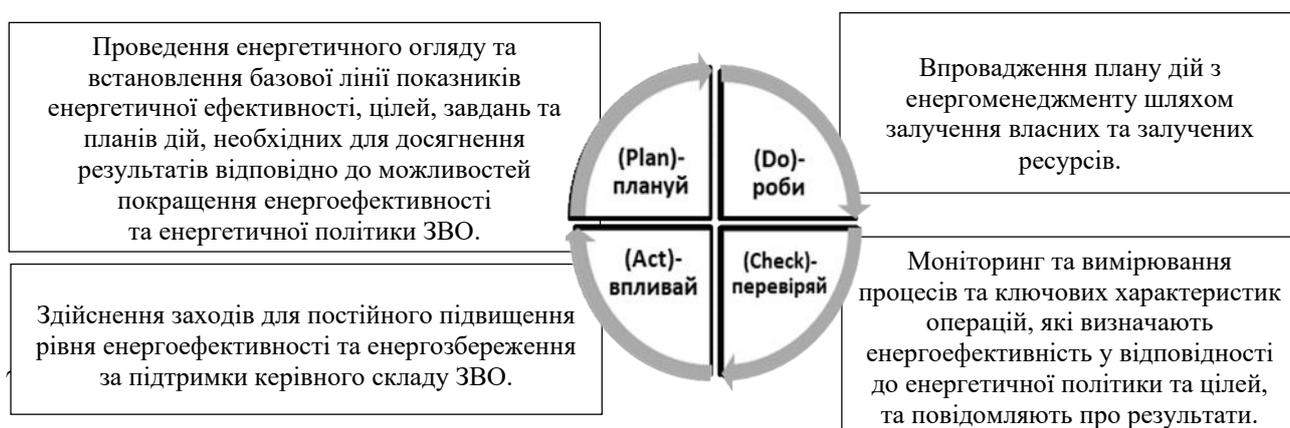
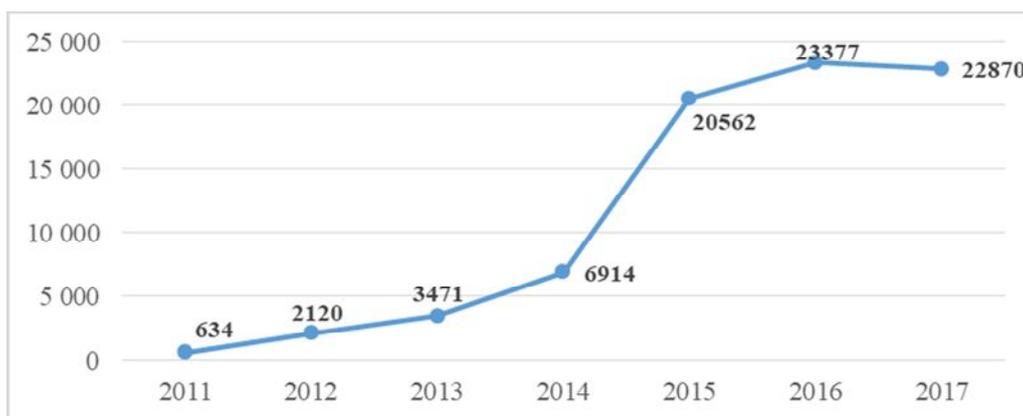

Рис. 1. Схема циклічності провадження заходів в рамках ISO 50001

За даними ISO, на кінець 2017 року в цілому було видано 22870 сертифікатів ISO 50001. Серед лідерів: Німеччина (8314), Велика Британія (3078), Китай (1567). Україна посідає 16 місце (189). Динаміка одержаних сертифікатів свідчить про зростаючий інтерес до стандарту (рис. 2).

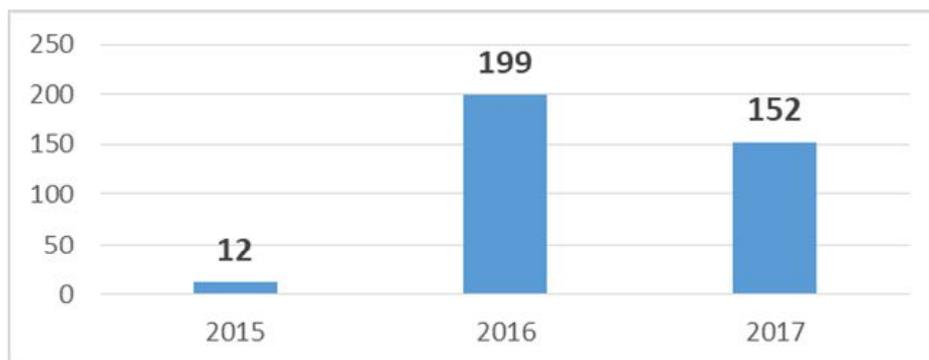
Джерело: Електронний ресурс Міжнародної Організації по Стандартизації (ISO) [11].

Рис. 2. Динаміка росту кількості одержаних сертифікатів серії ISO 50001 у світі за період з 2011 р. по 2017 р.

Поступово збільшується кількість закладів вищої освіти, які розробляють системи енергоменеджменту та сертифікують їх у відповідності до вимог ISO 50001. University College Cork – університетський коледж в Ірландії, який в 2015 році став першим університетом у світі, який пройшов сертифікацію відповідно до вимог стандарту ISO 50001:2011 та одержав сертифікат відповідності. Кількість університетів в усьому світі, які

усвідомлюють важливість такого управлінського кроку поступово збільшується (рис. 3), що свідчить про наростаючу популярність та необхідність дослідження позитивних та негативних наслідків від його впровадження з метою прийняття рішення щодо його доцільності. Збільшення впроваджених систем енергоменеджменту у закладах вищої освіти, на нашу думку – це спосіб впровадити енергоефективність як одного з ключових компонентів у всіх управлінських рішеннях, прийнятих керівництвом вишу. Реалії сьогодення такі, що важливість цього компоненту набуває критичного значення не тільки для забезпечення якості освітнього процесу, але й у разі його нехтування ставить питання щодо виживання ЗВО на ринку освітніх послуг.

Водночас, варто відмітити, що специфіка впровадження систем енергоменеджменту відповідно до вимог ISO 50001 практично не відрізняється від виробничої сфери, але має деякі особливості сфери послуг та суттєвий вплив на формування енергоощадної свідомості в майбутніх фахівців у різних сферах національного господарства, оскільки здобувачі вищої освіти стають безпосередніми учасникам процесу енергозбереження у ЗВО. При цьому варто зазначити, що нові редакції стандарту ISO 50001 починають більше враховувати особливості сфери послуг.

Джерело: Електронний ресурс Міжнародної Організації по Стандартизації (ISO) [11].

Рис. 3. Динаміка зростання кількості одержаних ЗВО сертифікатів серії ISO 50001 у світі за період 2015–2017 рр.

Таким чином, енергетичний менеджмент – це складова частина завдань з управління всередині ЗВО, яке контролює енергетичну ситуацію і сприяє використанню енергії найбільш ефективним способом. Раціональне використання енергії здатне вивільнити значні фінансові ресурси, які можуть бути спрямовані на вирішення нових завдань розвитку ЗВО.

Енергетичний менеджмент згідно з ISO 50001 – це безперервний процес, складові частини якого працюють за заздалегідь встановленим апробованим алгоритмом, а структура концепції гарантує виконуваність основних завдань енергетичного менеджменту.

У той же час, матеріальні витрати на впровадження енергоменеджменту часто не такі високі, як для впровадження інженерних і технічних заходів. Часто фахівцями пропонується розглядати ці кошти як вкладені інвестиції. Успіх в даній ситуації досягається за допомогою затребуваних адміністративних та інтелектуальних ресурсів, що мотивують відповідну зміну організаційних рішень [2, 3].

Основною метою заходу щодо впровадження енергетичного менеджменту є посилення фінансової стійкості ЗВО, збільшення конкурентних переваг шляхом зниження витрат на комунальні послуги і, як наслідок, розширення можливостей перерозподілу зекономлених ресурсів на науко-освітній процес.

Сьогодні існує низка різних підходів до побудови систем енергоменеджменту, але найбільш досконалими вважаються саме системи, запропоновані ISO, оскільки вони

інтегрують найкращі світові практики та постійно оновлюються із залученням світової фахової спільноти. Причому варто мати на увазі, що розробка системи енергоменеджменту на основі ISO 50001 може здійснюватися та оцінюватися власними людськими ресурсами, а одержання сертифікату відповідності вимогам ISO 50001 можливе лише після відповідного сертифікаційного аудиту третьою акредитованою стороною і не є обов'язковим. Водночас, такий крок значно покращує імідж вишу та підтверджує можливість впровадження ефективного енергоспоживання.

Таким чином, цілісна система енергетичного менеджменту на основі ISO 50001, запроваджена в ЗВО, вирішує такі завдання:

- поява нового способу управління ЗВО – управління енергією, споживаної в процесі науково-освітньої діяльності;
- залучення кваліфікованих фахівців (керівників підрозділів) та здобувачів вищої освіти, які традиційно не беруть участі у вирішенні енергетичних завдань закладу;
- створення за допомогою нормативних документів, стандартів та інших процедур універсальної управлінської системи споживання паливно-енергетичних ресурсів, яка зможе оптимізувати і скорегувати процес прийняття рішень в умовах, що відрізняються високою фінансовою нестабільністю;
- формування енергоощадної свідомості у майбутніх фахівців різних галузей національного господарства, здатних до оптимального поєднання принципів технологічного та енергетичного виробництва, націлених головним чином на успішну економічну діяльність з турботою про навколишнє середовище;
- зниження споживання енергоресурсів та підвищення енергоефективності є також одним із основних питань глобального порядку денного в сфері змін клімату.

Як і всі міжнародні стандарти, ISO 50001 періодично переглядається, щоб враховувати потреби ринку споживачів енергетичних ресурсів. У серпні 2018 року видана нова версія міжнародного стандарту ISO 50001: 2018 «Системи енергетичного менеджменту - Вимоги з керівництвом по застосуванню». Дана робота проводиться технічним комітетом ISO, що відповідає за енергетичний менеджмент та енергозбереження (ISO / TC 301), чий секретаріат ведеться ANSI, членом ISO від США, при взаємодії з членом ISO від Китаю SAC.

Основні зміни в новому стандарті торкнулися таких питань:

- прийняття вимог ISO до стандартів на системи менеджменту, включаючи структуру високого рівня, ідентичний ключовий текст, а також загальні терміни та визначення, щоб забезпечити високий рівень сумісності з іншими стандартами систем менеджменту;
- більш високий ступінь інтеграції з процесами стратегічного менеджменту;
- більш чіткий виклад і структура документу;
- більш суворе підкреслення ролі вищого керівництва;
- прийняття смислового порядку побудови термінів і їх визначень;
- включення нових понять, включаючи поліпшення енергетичних показників діяльності;
- роз'яснення з питання виключення видів енергії;
- роз'яснення поняття «енергетичний аналіз»;
- введення поняття нормалізації енергетичних показників діяльності та пов'язаних з ними базових значень енергетичних показників;
- додаткові роз'яснення щодо плану збору енергетичних даних і пов'язаних з цих вимог (раніше – план вимірювання енергії);

- більш чіткий виклад тексту, що відноситься до енергетичних показників діяльності і базових значень енергетичних показників з метою забезпечення кращого розуміння цих понять.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, новий стандарт ISO 50001 створює основи для:

- інтеграції питань енергоефективності в загальну концепцію менеджменту ЗВО з іншими системами управління;
- забезпечення більш ефективного використання енергетичних ресурсів;
- поліпшення документування та звітності, вимірювання, порівняльного аналізу;
- зменшення негативного впливу на навколишнє середовище;
- підвищення прозорості та обміну знаннями в сфері управління енергоресурсами;
- впровадження передової практики енергоменеджменту та принципів енергоефективної поведінки;
- удосконалення процедур оцінювання і окреслення пріоритетів при впровадженні нових енергоефективних технологій;
- стимулювання до енергоощадної поведінки у здобувачів вищої освіти тощо.

Впровадження системи енергоменеджменту має принести цілу низку позитивних змін в діяльність ЗВО організаційного, фінансового, репутаційного характеру і, в підсумку, сприяти підвищенню конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг. Так, організаційний ефект буде полягати в забезпеченні управлінської прозорості та підвищення керованості ЗВО та включати: розробку серії управлінських документів, що регулюють енергоменеджмент; синергетичний ефект від урівноваженого розподілу функцій енергозбереження в структурних підрозділах; залучення всіх категорій науково-освітнього персоналу та здобувачів вищої освіти в процес енергозбереження за рахунок мотивації і розвитку корпоративної енергоощадної культури. Фінансові заощадження повинні будуть забезпечувати інвестиційну привабливість і зростання вартості (капіталізації) ЗВО шляхом поліпшення фінансових показників за рахунок прямої економії всіх видів енергоресурсів; зменшенні витрат на комунальні послуги, виявленні та усуненні непродуктивних витрат енергоресурсів; підвищенні фінансової прозорості ЗВО; гарантії залучення інвесторів в енергозберігаючі проекти.

Очікуваним результатом від впровадження системи енергоменеджменту за стандартом ISO 50001 буде іміджева привабливість ЗВО, що реалізує політику енергоефективності, в очах партнерів, населення та органів влади.

Таким чином, впровадження системи енергетичного менеджменту згідно ISO 50001 забезпечить можливість для ЗВО більш ефективно використовувати енергію, скоротити витрати на її споживання та знизить негативний вплив на навколишнє середовище.

При таких умовах подальші дослідження та змістовне наповнення щодо розвитку мотиваційних стимулів, встановлення та подолання бар'єрів, пошуку оптимальних механізмів управління та залучення інвестицій в енергоощадні процеси набуває першочергового значення не тільки для окремо взятого ЗВО, а й для національної економіки в цілому.

References

Література

1. Havryliuk, H.I. (2013). Enerhozberezhennia v zakladakh osvity [Energy saving in educational institutions]. Enerhozberezhennia Podillia [Energy saving in Podillya], No. 1, P. 35–39 [in Ukrainian]. 2. Gryshchenko, I.M., Kaplun, V.V. et al. (2013). Upravlinnia enerhospozhyvanniam u vyshchychkh	1. Гаврилюк Г. І. Енергозбереження в закладах освіти / Г. І. Гаврилюк // Енергозбереження Поділля. – 2013. – № 1. – С. 35–39. 2. Грищенко І. М. Управління енергоспоживанням у вищих навчальних

- navchalnykh zakladakh: monohrafiia [Management of energy consumption in higher educational institutions: Monograph]. Eds. I.M. Gryshchenko. Kyiv: KNUTD. 245 p. [in Ukrainian].
3. Deming, E. (2011). Vychod iz krizisa. Novaia paradigma upravleniia liudmi, sistemami i protsessami [Out of the Crisis. A new paradigm of human management, systems and processes]. Moscow: Alpina Pablisher. 400 p. [in Russian].
4. Deshko, V.I., Shevchenko, O.M., Shovkaliuk, M.M., Sukhodub, I.O., Sotnyk, M.I., Sokolova, N.P. (2016). Dosvid stvorennia ta funktsionuvannia systemy enerhomenedzhmentu u VNZ [Experience in creating and operating a system of energy management in universities]. Enerhetyka: ekonomika, tekhnolohii, ekolohiia, No. 2, P. 34–45 [in Ukrainian].
5. Ryzha, T.V., Fedorchuk, O.S. (2015). Problemy vprovadzhennia enerhetychnoho menedzhmentu u vyshchykh navchalnykh zakladakh [Problems of introduction of energy management in higher educational institutions]. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky [Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic Sciences], No. 1, P. 23–27 [in Ukrainian].
6. Mazur, I.M. (2018). Analiz efektyvnosti upravlinnia enerhozberezhenniam v konteksti reformuvannia systemy osvitykh ustanov [Analysis of efficiency of management of energy saving in the context of reforming the system of educational institutions]. Efektyvna ekonomika [Effective economy], No. 3. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua> [in Ukrainian].
7. Mazur, I.M. (2018). Osoblyvosti formuvannia mekhanizmu upravlinnia enerhozberezhenniam v osvitykh ustanovakh [Features of the formation of a mechanism for managing energy saving in educational institutions]. Ekonomichnyi dyskurs: mizhnarodnyi zhurnal [Economic discourse: international journal], No. 1, P. 75–80 [in Ukrainian].
8. Safiulina, K.R., Koliienko, A.H., Tormosov, R.Yu. (2010). Enerhozberezhennia v universytetskykh mistechkakh: posibnyk [Energy saving in campus: a guide]. Kyiv: TOV «Polihraf plius», 2010. – 328 s. [in Ukrainian].
9. Volkov, O.I., Vitkin, L.M., Khimicheva, H.I., Zenkin, A.S. (2006). Systemy yakosti vyshchykh navchalnykh zakladiv: teoriia i praktyka [Systems of quality of higher educational institutions: theory and
- закладах: монографія / I. М. Грищенко, В. В. Каплун та ін.; за ред. I. М. Грищенко. – К.: КНУТД, 2013. – 245 с.
3. Деминг Э. Выход из кризиса. Новая парадигма управления людьми, системами и процессами (Out of the Crisis) / Э. Деминг. – М.: Альпина Пабlishер, 2011. – 400 с.
4. Дешко В. І. Досвід створення та функціонування системи енергоменеджменту у ВНЗ / В. І. Дешко, О. М. Шевченко, М. М. Шовкалюк, І. О. Суходуб, М. І. Сотник, Н. П. Соколова // Энергетика: економіка, технології, екологія. – 2016. – № 2. – С. 34–45.
5. Рижа Т. В. Проблеми впровадження енергетичного менеджменту у вищих навчальних закладах / Т. В. Рижа, О. С. Федорчук // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2015. – № 1. – С. 23–27.
6. Мазур І. М. Аналіз ефективності управління енергозбереженням в контексті реформування системи освітніх установ [Електронний ресурс] / І. М. Мазур // Ефективна економіка. – 2018. – № 3. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
7. Мазур І. М. Особливості формування механізму управління енергозбереженням в освітніх установах / І. М. Мазур // Економічний дискурс: міжнародний журнал. – 2018. – № 1. – С. 75–80.
8. Сафіуліна К. Р. Енергозбереження в університетських містечках: посібник / К. Р. Сафіуліна, А. Г. Колієнко, Р. Ю. Тормосов. – К.: ТОВ «Поліграф плюс», 2010. – 328 с.
9. Волков О. І. Системи якості вищих навчальних закладів: теорія і практика / О. І. Волков, Л. М. Віткін, Г. І. Хімичева, А. С. Зенкін. – К.: Наукова думка, 2006.

- practice]. Kyiv: Naukova dumka. 289 p. [in Ukrainian]. – 289 с.
10. State statistical service of Ukraine. Statistical information. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian]. 10. Статистична інформація / Державна статистична служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. ISO (International Organization for Standardization). ISO 50001 Energy Management Systems–Requirements with Guidance for Use; ISO Central Secretariat: Geneva, Switzerland, 2011. 11. ISO (International Organization for Standardization). ISO 50001 Energy Management Systems–Requirements with Guidance for Use; ISO Central Secretariat: Geneva, Switzerland, 2011.

УДК 334.7:332.135(477.6)

DOI: 10.30857/2413-0117.2018.5.2

Людмила М. Ганущак-Єфіменко

Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

Рафал Ренбілас

Вища школа бізнесу Домброва Гурніча, Польща

**ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК КЛАСТЕРООБ'ЄДНАНИХ ПІДПРИЄМСТВ
НА КОНТРОЛЬОВАНИХ УКРАЇНОЮ ТЕРИТОРІЯХ
ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ**

У статті представлено результати досліджень щодо формування і розвитку кластерооб'єднаних підприємств. Визначено, що розвиток економіки як на світовому, так і на національному рівнях, характеризується поширенням інтеграційних тенденцій і частковим пом'якшенням конкурентної боротьби принципами кооперативності взаємодії. Ці тенденції відбуваються на тлі формування інформаційної економіки знань, якій також властиве певне інтеграційне підґрунтя. Обґрунтовано, що така форма інтегрування дає змогу прискорити поширення інноваційної продукції через мережу взаємозв'язків у ринковому економічному просторі. Крім того, різноманітність джерел технологічних знань і зв'язків полегшує комбінацію чинників впливу для досягнення конкурентних переваг підприємств і стає передумовою розвитку наявного потенціалу. Об'єднання в кластер на основі вертикальної інтеграції формує певну систему поширення нових знань і технологій. При цьому важливою передумовою ефективної трансформації винаходів в інновації, а інновацій – у конкурентні переваги є формування мережі стійких зв'язків між усіма учасниками кластера. Доведено на теоретичному рівні, що основою кластерної структури є концепція мережної організації бізнесу, ключовий постулат якої зводиться до визнання того, що здатність підприємств до успішної конкуренції прямо пов'язується з її приналежністю до тієї чи іншої системи стійких зв'язків (взаємодії) підприємств певної галузі. Визначено, що кластерна концепція виходить за межі простих горизонтальних мереж, в яких підприємства, діючи на спільному ринку готових виробів і відносячись до однієї і тієї ж промислової групи, кооперуються в таких напрямках діяльності, як дослідження і розвиток сукупності наявних потенціалів.

Ключові слова: кластерооб'єднані підприємства; інтеграція; інтегровані структури; інновації; інноваційна політика; потенціал; синергетичний ефект; конкурентні переваги; конкурентоспроможність.

Людмила М. Ганущак-Єфіменко

Киевский национальный университет технологий и дизайна, Украина

Рафал Ренбілас

Высшая школа бизнеса Домброва Гурнича, Польша

**ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ОБЪЕДИНЁННЫХ В КЛАСТЕР
ПРЕДПРИЯТИЙ НА КОНТРОЛИРУЕМОЙ УКРАИНОЙ
ТЕРРИТОРИИ ДОНЕЦКОЙ И ЛУГАНСКОЙ ОБЛАСТЕЙ**

В статье представлены результаты исследований по формированию и развитию предприятий, объединённых в кластер. Определено, что развитие экономики как на мировом, так и на национальном уровнях, характеризуется распространением интеграционных тенденций и частичным смягчением конкурентной борьбы принципами кооперативности взаимодействия. Данные тенденции происходят на фоне формирования информационной экономики знаний, которой также свойственна определенная интеграционная основа. Обосновано, что такая форма интеграции позволяет ускорить

распространение инновационной продукции через сеть взаимосвязей в рыночном экономическом пространстве. Кроме того, разнообразие источников технологических знаний и связей облегчает комбинацию факторов воздействия для достижения конкурентных преимуществ предприятий и становится причиной развития имеющегося потенциала. Объединение в кластер на основе вертикальной интеграции формирует определенную систему распространения новых знаний и технологий. При этом важным условием эффективной трансформации изобретений в инновации, а инноваций – в конкурентные преимущества является формирование сети устойчивых связей между всеми участниками кластера. Доказано теоретически, что базой кластерной структуры является концепция сетевой организации бизнеса, основной постулат которой сводится к признанию того, что способность предприятий к успешной конкуренции прямо связывается с ее принадлежностью к той или иной системе устойчивых связей (взаимодействия) предприятий определенной отрасли. Определено, что кластерная концепция выходит за пределы простых горизонтальных сетей, в которых предприятия, действуя на общем рынке готовых изделий и относясь к одной и той же промышленной группе, кооперируются в таких направлениях деятельности, как исследования и развитие совокупности имеющихся потенциалов.

Ключевые слова: предприятия, объединенные в кластер; интеграция; интегрированные структуры; инновации; инновационная политика; потенциал; синергетический эффект; конкурентные преимущества; конкурентоспособность.

Liudmyla M. Ganushchak-Yefimenko

Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine

Rafal Rebilas

Higher Business School of Dabrowa Gornicza, Poland

BUILDING AND DEVELOPING ENTERPRISE CLUSTERS

WITHIN THE TERRITORY OF DONETSK AND LUHANSK REGIONS

UNDER UKRAINE'S CONTROL

The paper discusses the research findings on building and developing enterprise clusters along with providing rationale that the economy development, both globally and nationwide, is characterized by the expansion of integration trends and partial competitiveness mitigation by principles of cooperative interaction. These trends occur against the background of the evolving information knowledge economy which also pertains to a certain integration framework. It is proved that this type of integration enhances dissemination of innovative products through a relationships network within a market economic environment. In addition, the diversity of sources of technological knowledge and relationships facilitates the integration of impact factors to achieve company competitive advantages and contributes to boosting the available potential growth. Building a cluster based on vertical integration provides a certain pattern for new knowledge and technologies dissemination. Apparently, an important condition for the effective transformation of inventions into innovations, and innovations into competitive advantages is building a network of sustainable relationships between all cluster participants. It is argued that the core of a cluster is the business network organisation concept, the basic tenet of which is acknowledge that enterprise ability to compete successfully is directly affected by a certain set of robust relationships (interaction) of a particular industry. It is specified that the cluster concept goes beyond simple horizontal networks which assumes that companies acting in the common market for finished product within the same industry group tend to combine their potentials and cooperate in the areas of research and development.

Keywords: enterprise clusters; integration; integrated structures; innovations; innovation policy; potential; synergistic effect; competitive advantages; competitiveness.

Постановка проблеми. У світовій теорії і практиці організації територіального соціально-економічного розвитку існує безліч напрямів і концепцій. Вибір конкретних положень залежить від обставин і чинників, що впливають на регіональну економіку. Якщо країна перебуває в кризовій ситуації, то її економічного потенціалу не вистачає для підтримки динамічних темпів розвитку усіх сфер одночасно. Потрібний принциповий вибір критичних напрямів, на яких слід зробити акцент для досягнення максимально позитивного ефекту. Такій специфіці найбільшою мірою відповідає кластерний підхід формування інноваційної політики держави.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Широке коло питань, пов'язаних з дослідженнями сутності інноваційного потенціалу та управління його розвитком на підприємствах, знайшло своє відображення у працях відомих вітчизняних і зарубіжних учених-економістів, серед яких: О. Ареф'єва, І. Балабанов, В. Бесєдіна, В. Вітлінський, І. Грищенко, Н. Гончарова, М. Денисенко, М. Єрмошенко, С. Ілляшенко, М. Йохна, М. Краснокутська, Т. Лепейко, М. Портер, В. Парсяк, Т. Сааті, В. Стадник, Г. Хакен, Й. Шумпетер, В. Щербак та інші

Метою дослідження є дослідження процесів формування та розвитку кластерооб'єднаних підприємств на контрольованих Україною територіях Донецької та Луганської областей.

Виклад основних результатів. Раціональним інструментом збільшення інноваційної активності промисловості України може стати кластерний принцип державного регулювання галузей. Пропонований принцип передбачає концентрацію ресурсів держави на підтримці не окремих підприємств у рамках галузей, а галузевих кластерів в цілому. При цьому завдання створення і розвитку галузевих кластерів територій може бути вирішене шляхом розширення територіальної мережі інноваційної інфраструктури.

Для формування стратегії функціонування інноваційно-технологічних центрів з позиції збільшення підприємницької активності підприємств на контрольованих Україною територіях Донецької та Луганської областей на основі розвитку високотехнологічних галузевих кластерів варто зупинитися детальніше на теоретичних положеннях кластерної концепції.

У Західній Європі до елементів інфраструктури прикладних досліджень, орієнтованих на сприяння інновацій, відносяться кластерні проекти, що забезпечують посилення взаємодії фірм різного профілю, а згодом і різних організацій індустрії знань, наприклад науково-дослідні інститути.

Зустрічаються три найбільш широко відомих визначення кластера.

1. Регіонально обмежені форми економічної активності усередині споріднених секторів (технологічна спорідненість), зазвичай прив'язані до тих або інших установ індустрії знань (НДІ, університетам тощо).

2. Вертикальні виробничі ланцюжки: досить вузько визначені сектори, в яких суміжні етапи виробничого процесу утворюють ядро кластера. В цю ж категорію потрапляють мережі, що формуються навколо головних фірм (фокусні кластери).

3. Галузі промисловості, визначені на високому рівні агрегації (наприклад, хімічний кластер) або сукупність секторів на ще більш високому рівні агрегації (наприклад, агропромисловий кластер). Зазвичай їх називають метакластерами з масштабами, що різко відрізняються, починаючи від просто місцевих до достовірно глобальних [3, 5–7].

Безумовно, перераховані типи кластерів в чистому вигляді не зустрічаються ні за кордоном, ні в Україні. Найчастіше галузевий кластер – це географічно локалізована

сукупність інноваційно-активних суб'єктів економічної діяльності з мотивованими і стійкими коопераційними стосунками, що утворюють безперервну синергетичну сукупність елементів отримання, освоєння у виробництві, промислового випуску і реалізації ринкового продукту в окремому галузевому сегменті. Під галузевим сегментом розуміється галузевий напрям або спектр суміжних галузевих напрямів, характерних для цього галузевого кластера.

Згідно проаналізованих економічних праць Ж. Девлінга, Ф. Фельдмана, Г. Хакена, Дж. Мітчелом, кластеризація підприємств трактується як спосіб подолання «замикаючих» ефектів, характерних як для ринкової (дефіцит обігових коштів, асиметричність інформації, вхідні бар'єри на ринках тощо), так і для державної координації (дефіцит координації, інформаційного обміну, експансія державного контролю й ін.) економічної діяльності, під якими розуміється ситуація, коли вони не забезпечують повного розкриття наявного інноваційного потенціалу, тобто з позицій певного втраченого ефекту [3, 5–7]. Класифікація причин об'єднання підприємств представлено на рис. 1.

Рис. 1. Причини об'єднання на рівні підприємств

Проведений аналіз дозволив систематизувати причини кластеризації підприємств згідно впливу зовнішніх і внутрішніх факторів (табл. 1).

Проаналізовані детальні причини об'єднання підприємств, що зумовлені циклічністю світового економічного розвитку і рівнем розвитку країни, темпами змін технології та характером змін у виробництві, визначили можливий прогнозований діапазон організаційних форм співпраці суб'єктів господарської діяльності, що неоднозначно трактуються теоретиками і практиками у зв'язку зі специфікою правового статусу, що передбачається цивільним або господарським законодавством країни.

Причини виникнення кластерів пов'язані з детермінантами національної переваги і служать проявом їх систематичного характеру. Серед них: параметри чинників (матеріальні і нематеріальні умови, необхідні для формування конкурентної переваги в самому виробничому процесі фірми, – робоча сила, природні ресурси тощо), стратегія фірм, їх структура і суперництво, параметри попиту (вимогливість споживачів до якості товару, міра усвідомлення соціальними групами актуальності якої-небудь потреби), споріднені галузі [1].

Наявність цілого кластера галузей прискорює процес створення чинників там, де є група внутрішніх конкурентів. Усі фірми з кластера взаємозв'язаних галузей вкладають інвестиції в спеціалізовані, але споріднені технології, інформацію, інфраструктуру, людські ресурси, що веде до масового виникнення нових фірм. Кластер конкурентоспроможних галузей формує усередині себе властивість цілісності і таким чином стає системою, а не сукупністю взаємодіючих елементів.

Таблиця 1

Характерні причини кластеризації підприємств

Причини кластеризації	
Зовнішні	Внутрішні
Економічні	
Різка зростання цін на продукцію, сировину, технологію, робочу силу, інформацію. Законодавчі зміни в економіці.	Зміна структури власності. Значні збитки.
Стан економіки держави, галузі. Політика державного регулювання. Характер конкуренції (цінова, нецінова). Ступінь і швидкість схильності змінам ринку.	Рівень відповідності ресурсів цілям. Рівень наявності потенціалу. Зміна структури і величини витрат. Становище на ринку.
Організаційні	
Криза в галузі. Різка посилення конкуренції, обумовлене: новими конкурентами; новими товарами. Рівень бар'єрів для вступу в галузь. Прийняття нового організаційно-економічного закону. Поява нових організаційно-правових форм управління. Рівень політичної стабільності.	Зміна стратегії підприємства. Руйнування внутрішньої або зовнішньої структури управління підприємством.
Зміна рівня конкуренції, обумовлена: а) постачальниками; б) споживачами; в) конкурентами. Зростання масштабів виробництва. Посилення тенденції до уніфікації та стандартизації.	Наявність організаційних зв'язків і досвіду роботи з постачальниками, замовниками, дистриб'юторами, конкурентами.
Техніко-технологічні	
Перехід до нового технологічного способу виробництва – до високих наукомістких технологій, поява принципово нових технологій.	Нарощування інноваційного потенціалу, зміна технологічного типу підприємства.
Поступова зміна технології. Подорожчання й ускладнення проектування, збільшення ризиків. Скорочення життєвого циклу продуктів.	Наявність заділів НДДКР. Виробничі можливості.
Інформаційні	
Поява нового способу передачі, збереження, переробки інформації.	Зміна інформаційного носія.
Нагромадження нових науково-технічних знань. Формування єдиних інформаційних систем.	Нагромадження нових знань.
Соціальні	
Різка зміна ставлення до підприємництва	Зміна керівництва
Розвиток підприємницького клімату. Розвиток політики соціальної відповідальності.	Готовність керівництва до змін. Ступінь задоволеності персоналу якістю праці й оплатою.

Джерело: авторське узагальнення.

Географічна локалізація галузевого кластера на контрольованих Україною територіях Донецької та Луганської областей визначається принципом максимальної ефективності: у рамках галузевого кластера концентрація носіїв інновацій, носіїв кадрового ресурсу,

підприємств промислового сектора, об'єктів інноваційної інфраструктури і супутніх галузевих організацій збалансована. Групи внутрішніх конкурентів часто оточені постачальниками і розташовуються в районах з найбільш суттєвими і вимогливими споживачами. Концентрація конкурентів, їх покупців і постачальників сприяє росту ефективності і спеціалізації виробництва.

Таким чином, вплив детермінантів конкурентних переваг країни посилюється впливом географічної близькості. Університети, розташовані поблизу від групи конкурентів, найчастіше взаємодіють з нею. Конкуренти підтримують і фінансують діяльність місцевих університетів, постачальники, розташовані по сусідству, мають переважні можливості для взаємообміну і кооперації в НДДКР. «Географічна концентрація галузі діє як сильний магніт, притягуючи в неї талановитих людей і інші виробничі чинники» [2].

Географічна близькість елементів кластера збільшує концентрацію інформації і взаємообмін нею серед фірм. Інформаційний взаємообмін дозволяє забезпечити оптимізацію взаємовідносин в ланцюжку «виробник – споживач». Фірми легше отримують інформацію про зміну характеристик потреб, а відповідно швидше і адекватніше реагують. Зростає швидкість інформаційних потоків і темпи дифузії нововведень у рамках усієї галузі.

Таким чином, процеси утворення кластерооб'єднаних підприємств на контрольованих Україною територіях Донецької та Луганської областей і взаємообмін галузей в кластері йдуть активніше за наявності географічної концентрації. Географічна близькість об'єднує усі розрізнені впливи детермінантів конкурентної переваги країни в систему [9].

Залежно від географічної локалізації галузеві кластери можуть бути розділені на регіональні і територіальні. Галузеві кластери служать основою економіки практично усіх промислово розвинених країн.

Учасники, що входять в кластер, діють в умовах нормальної ринкової конкуренції, але в той же час вони знаходяться в сприятливому бізнес-середовищі, сприяючому ініціації спільних проєктів, у тому числі спрямованих на оптимізацію ланцюгів постачань в загальних інтересах. Іншими словами, компанії кластера конкурують між собою, а на рівні галузі об'єднують свої зусилля. Кластерний підхід робить економіку прозорішою і керованою. Промисловий потенціал зосереджується у впорядкованому секторі галузевих кластерів, а самі кластери у міру свого розвитку стають центрами тяжіння інвестицій, кращих кадрових ресурсів і супутніх послуг [1].

Система організації галузевого кластера повинна формувати мотивовану кооперацію усіх його суб'єктів так, щоб сукупність ринкових стосунків в кластері утворювала безперервний ланцюжок між носіями інновацій, дослідно-експериментальною інфраструктурою і промисловим виробництвом.

Проте при реалізації політики кластеризації вітчизняної економіки необхідно зважати на вітчизняну специфіку. Стосовно кластерів можна говорити про дві альтернативні стратегії, які доповнюють один одного: стратегії, спрямовані на підвищення використання знань у вже існуючих кластерах; стратегії, спрямовані на створення нових мереж конструктивної співпраці у рамках кластерів.

З урахуванням викладеного можна виділити наявність наступних ознак ефективно функціонуючого галузевого кластера:

- висока концентрація носіїв інновацій і промислового потенціалу, що відповідають галузевій ознаці;
- сучасної галузевої дослідно-експериментальної інфраструктури для освоєння інновацій в дрібносерійному виробництві;
- джерел підготовки кваліфікованих фахівців для галузевого сегменту кластера [2].

Об'єднання підприємств в кластер породжує властивість цілісності, яка виявляється в певних економічних і фінансових аспектах. Основним критерієм цілісності можна вважати появу синергетичного ефекту в результаті об'єднання. Елементами в даному аспекті системного аналізу виступають окремі підприємства.

Системна властивість інтегрованості також є однією з основних для об'єднаних підприємств кластера. Міра інтегрованості структури визначається наявністю і величиною утворюваних кластером чинників. Дана сукупність стимулюючих чинників підвищує прагнення підприємств до діяльності в рамках кластера і до інноваційного розвитку. При оцінці міри дії властивості інтегрованості користуються такими діаметрально протилежними поняттями, як «прогресуюча факторизація», тобто прагнення системи до стану з усе більш незалежними елементами, і «прогресуюча систематизація», тобто прагнення системи до зменшення самостійності елементів і пошуку нових ефектів синергії. Збільшення прогресуючої факторизації веде до зменшення впливу чинників на розвиток інноваційного потенціалу. Наявність прогресуючої систематизації обумовлює концентрацію підприємств в кластері, і відповідно, інтенсифікацію конкурентної боротьби за допомогою інновацій [2].

Аналіз системних властивостей кластера дозволяє виділити таку властивість, як комунікативність. У кластері має місце постійний матеріальний і інформаційний обмін з неоднорідним зовнішнім середовищем. Це пов'язано з тим, що всі процеси взаємообумовлені: поява синергетичного ефекту – результат спільного і цілеспрямованого функціонування об'єктів інфраструктури і підприємств.

Висновки та перспективи подальших досліджень За результатами досліджень доведена доцільність використання кластерного підходу для розвитку вітчизняних галузей. Кластерний підхід, що базується на поєднанні виробничих і фінансових структур вирішує дві взаємозв'язані задачі: організацію взаємодії усередині підприємства при проектуванні і нарощуванні досліджуваного потенціалу та організацію взаємодії між суб'єктами ринку. Кластерні об'єднання дозволяють здійснювати взаємодію між трьома основними компонентами: ринком, товаром і технологіями, які одночасно повинні забезпечити ефективність, якість, гнучкість, адаптивність, задоволеність.

Комплексний аналіз даної проблеми проводився вітчизняними і зарубіжними авторами і доводить ефективність теорії кластерного підходу формування конкурентоспроможності підприємств на досліджуваних територіях. В силу специфічності об'єкту даного дослідження і враховуючи особливості організаційних структур управління шляхом поєднання фінансових і виробничих структур, запропоновано оптимальну для ефективного управління розвитком наявного потенціалу підприємств організаційну структуру у вигляді кластеру.

Робота виконана за підтримки Міністерства освіти і науки України в рамках проекту 16.04.55 ДБ «Інноваційна платформа бізнес-освіти на основі кластерного підприємництва для демобілізованих воїнів та переселенців із зони АТО».

References

Література

1. Gryshchenko, I.M. (2016). <i>Pidprijemnytskyi biznes: pidruch dlia stud. vyshchych navch. zakl.</i> [Business Entrepreneurship: Textbook for Students at Higher Educational Institutions]. Kyiv: Hramota. 520 p. [in Ukrainian]. 2. Yermoshenko, M.M., Ganushchak-Iefimenko, L.M. (2010). <i>Mekhanizm rozvytku innovatsiinoho potentsialu klasteroob'ednanykh pidprijemstv: monohrafiia</i> [Mechanism for the development of	1. Грищенко І. М. Підприємницький бізнес: підруч. для студ. вищих навч. закл. / І. М. Грищенко. – К.: Грамота, 2016. – 520 с. 2. Єрмошенко М. М. Механізм розвитку інноваційного потенціалу кластерооб'єднаних підприємств: монографія / М. М. Єрмошенко,

- innovative potential of cluster-united enterprises: monograph]. Kyiv: National Academy of Management. 236 p. [in Ukrainian].
3. Illiashenko, S.M. (eds.) (2005). Problemy upravlinnia innovatsiinym rozvytkom pidpriemstv u tranzitivnii ekonomitsi: monohrafiia [Problems of management of innovative development of enterprises in a transitive economy: a monograph]. Sumy: VDT «Universytetska knyha». 582 p. [in Ukrainian].
4. Khaken, G. (1980). Sinergetika [Synergetics]. Translation from English Moscow: Mir. 328 p. [in Russian].
5. Tsikhan, T.V. (2003). Klasternaia teoriia ekonomicheskogo rozvitiia [Cluster Theory of Economic Development]. Teoriia i praktika upravleniia [Theory and Practice of Management], No. 5, P. 74–81 [in Russian].
6. Devlin, G., Bleackley, M. (1988). Strategic Alliances – Guidelines for Success. Long Range Planning, Vol. 21, No. 5, P. 18–23.
7. Dussauge, P., Garrette, B., Mitchell, W. (2000). Learning from Competing Partners: Outcomes and Durations of Scale and link Alliances in Europe, North America and Asia. Strategic Management Journal, Vol. 21, No. 2, P. 99–103.
8. Feldman, V.P., Audretsch, D.B. (1999). Innovation in Cities: Science based Diversity. Specialization and Localized Competition–European Economic Review, No. 43, P. 409–429.
9. Shcherbak, V.G., Hotra, V.V. (2016). Napriamy stymuliuvannia innovatsiinoi aktyvnosti APK v umovakh formuvannia klastera z urakhuvanniam efektu dyfuzii [Directions of stimulation of innovative activity of APK are in the conditions of forming of cluster taking into account effect of diffusion]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu tekhnolohii ta dyzainu. Serii: Ekonomichni nauky [Bulletin of the Kyiv National University of Technologies and Design], No. 6 (105), P. 136–148 [in Ukrainian].
10. Nifatova, O.M. (2017). Benchmarkinh intehrovanykh struktur biznesu [Benchmarking of integrated business structures]. Problemy ekonomiky, No. 2, P. 217–222 [in Ukrainian].
- Л. М. Ганущак-Єфіменко. – К.: Національна академія управління, 2010. – 236 с.
3. Проблеми управління інноваційним розвитком підприємств у транзитивній економіці: монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. С. М. Ілляшенка. – Суми: ВДТ «Університетська книга», 2005. – 582 с.
4. Хакен Г. Синергетика / Г. Хакен; пер. с англ. – М.: Мир, 1980. – 328 с.
5. Цихан Т. В. Кластерная теория экономического развития / Т. В. Цихан // Теория и практика управления. – 2003. – № 5. – С. 74–81.
6. Devlin G. Strategic Alliances – Guidelines for Success / G. Devlin, M. Bleackley // Long Range Planning. – 1988. – Vol. 21, No. 5. – P. 18–23.
7. Dussauge P. Learning from Competing Partners: Outcomes and Durations of Scale and link Alliances in Europe, North America and Asia / P. Dussauge, B. Garrette, W. Mitchell // Strategic Management Journal. – 2000. – Vol. 21, No. 2. – P. 99–103.
8. Feldman V. P. Innovation in Cities: Science based Diversity / V. P. Feldman, D. B. Audretsch // Specialization and Localized Competition–European Economic Review. – 1999. – No. 43. – P. 409–429.
9. Щербак В. Г. Напрями стимулювання інноваційної активності АПК в умовах формування кластера з урахуванням ефекту дифузії / В. Г. Щербак, В. В. Готра // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія: Економічні науки – Bulletin of the Kyiv National University of Technologies and Design. – 2016. – No. 6 (105). – С. 136–148.
10. Ніфатова О. М. Бенчмаркінг інтегрованих структур бізнесу / О. М. Ніфатова // Проблеми економіки. – 2017. – № 2. – С. 217–222.

УДК 330.341.1:334

DOI: 10.30857/2413-0117.2018.5.3

Олена В. Зарічна

Ужгородський національний університет

**СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА
НА ЗАСАДАХ ТРАНСКОРДОННОГО ПАРТНЕРСТВА**

У статті розглянуто напрями стимулювання розвитку інноваційного підприємництва на засадах транскордонного партнерства. Доведено, що концептуальною метою регуляторної політики інноваційного розвитку є об'єднання суспільства шляхом взаємодії держави, бізнесу, населення, ЗМІ, громадських організацій для розробки єдиної ідеологічної концепції інноваційного розвитку, в якій будуть відображені економічні, соціальні, політичні та культурні потенціали держави, а також потенційні вигоди, які може отримати країна від проведення структурних інноваційних перетворень. Обґрунтовано, що визначальною метою інноваційного розвитку має стати розробка системи ключових показників розвитку економіки в довгостроковій перспективі, що сприяє формуванню в суспільстві, бізнес-колах і державних органах влади правильної мотивації й розуміння кінцевих результатів державної інноваційної політики. Наголошено, що важливим для розвитку транскордонного партнерства є досягнення синергетичного ефекту в результаті глибокої взаємодії міністерств і відомств при реалізації програм і заходів інтенсифікації інноваційного розвитку; виділення загальносистемних цілей, напрямів і важелів державної інноваційної політики, які повномасштабно реалізуються на національному рівні, а також їх застосування на рівні територіально-адміністративних одиниць. За результатами аналізу зарубіжного досвіду щодо стимулювання розвитку інноваційного підприємництва на засадах транскордонного партнерства і враховуючи національні особливості, визначено, що проблемними на сьогодні залишаються питання, пов'язані із законодавчо-нормативною базою, проблематикою фінансування інноваційної інтеграції, нестачею кваліфікованих кадрів у деяких регіонах України та тощо.

Ключові слова: *інтеграційні об'єднання; інновації; інноваційна діяльність; інноваційні моделі розвитку; інноваційне підприємництво; інноваційний клімат; кластеризація підприємств; кластерне підприємництво; транскордонне партнерство; транскордонне співробітництво.*

Елена В. Зарична

Ужгородский национальный университет

**СТИМУЛИРОВАНИЕ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОГО
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА НА ОСНОВЕ
ТРАНСГРАНИЧНОГО ПАРТНЕРСТВА**

В статье рассмотрены направления стимулирования развития инновационного предпринимательства на основе трансграничного партнерства. Доказано, что концептуальной целью регуляторной политики инновационного развития является объединение общества путем взаимодействия государства, бизнеса, населения, СМИ, общественных организаций для разработки единой идеологической концепции инновационного развития, в которой будут отражены экономические, социальные, политические и культурные потенциалы государства, а также потенциальные выгоды, которые может получить страна от проведения структурных инновационных преобразований. Обосновано, что определяющей целью инновационного развития должна стать разработка системы ключевых показателей развития экономики в долгосрочной перспективе, что позволяет сформировать в обществе, бизнес-кругах и государственных

органах влади правильну мотивацію і розуміння кінцевих результатів державної інноваційної політики. Підкреслено, що важливим для розвитку трансграничного партнерства є досягнення синергетичного ефекту в результаті глибокого взаємодія міністерств і відомств при реалізації програм і заходів інтенсифікації інноваційного розвитку; виділення загальносистемних цілей, напрямків і рычагів державної інноваційної політики, які повномасштабно реалізуються на національному рівні, а також їх застосування на рівні територіально-адміністративних одиниць. По результатам аналізу зарубіжного досвіду по стимулюванню розвитку інноваційного підприємництва на основі трансграничного партнерства і враховуючи національні особливості, визначено, що проблемними на сьогодні залишаються питання, пов'язані з законодавчо-нормативною базою, проблематикою фінансування інноваційної інтеграції, нехваткою кваліфікованих кадрів в деяких регіонах України і т.д.

Ключевые слова: інтеграційні об'єднання; інновації; інноваційна діяльність; інноваційні моделі розвитку; інноваційне підприємництво; інноваційний клімат; кластеризація підприємств; кластерне підприємництво; трансграничне партнерство; трансграничне співробітництво.

Olena V. Zarichna

Uzhhorod National University, Ukraine

PROMOTING INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT THROUGH CROSS-BORDER PARTNERSHIPS

The paper seeks to explore the pathways for promoting the development of innovative entrepreneurship based on cross-border partnerships. The study has revealed that the conceptual objective of the innovative development regulatory policy is the integration of society through the interactions among government, business, population, media and public organizations for building a single ideological framework for innovative development which will reflect the economic, social, political and cultural capacities of the state as well as the potential benefits they could bring to the country by delivering structural and innovative transformations. It is argued that the guiding principles of innovative development should involve elaboration of a set of the key economic development indicators for the long run which contributes to creating proper motivation and understanding of the ultimate outcomes of the national innovation policy by the society, business community and government authorities. Apparently, an emphasis is made that building a synergistic effect is critical in boosting cross-border partnerships through facilitating better interactions among ministries and institutions in their programs implementation and innovation-driven activities; identifying targeted goals, vectors and instruments of government innovation policy that is carried out at the national level followed by its consistent application at the level of territorial and administrative units. Using the international best practice in promoting innovative entrepreneurship development based on a cross-border partnerships subject to the national specifics, the study exposed the problem areas related to the legislation deficiency, innovative integration funding challenges, lack of qualified workforce in certain regions of Ukraine, etc.

Keywords: integration associations; innovations; innovation activity; innovative development models; innovative entrepreneurship; innovative climate; enterprise clustering; cluster entrepreneurship; cross-border partnership; cross-border cooperation.

Постановка проблеми. Доміnantною передумовою переходу держави до постіндустріальної економіки, зростання її конкурентоспроможності на міжнародному рівні є провадження результативної інноваційної діяльності і висока інтенсивність інноваційних

процесів. Інноваційна модель розвитку економіки вже стала давно усталеним явищем для багатьох розвинених країн світу, що позначилося на функціонуванні всієї світової економіки. У цьому зв'язку поліпшення позицій України на світовій арені і в світогосподарській системі вимагає як найшвидшої практичної реалізації такої моделі, що передбачає вдосконалення регуляторної політики інноваційного розвитку.

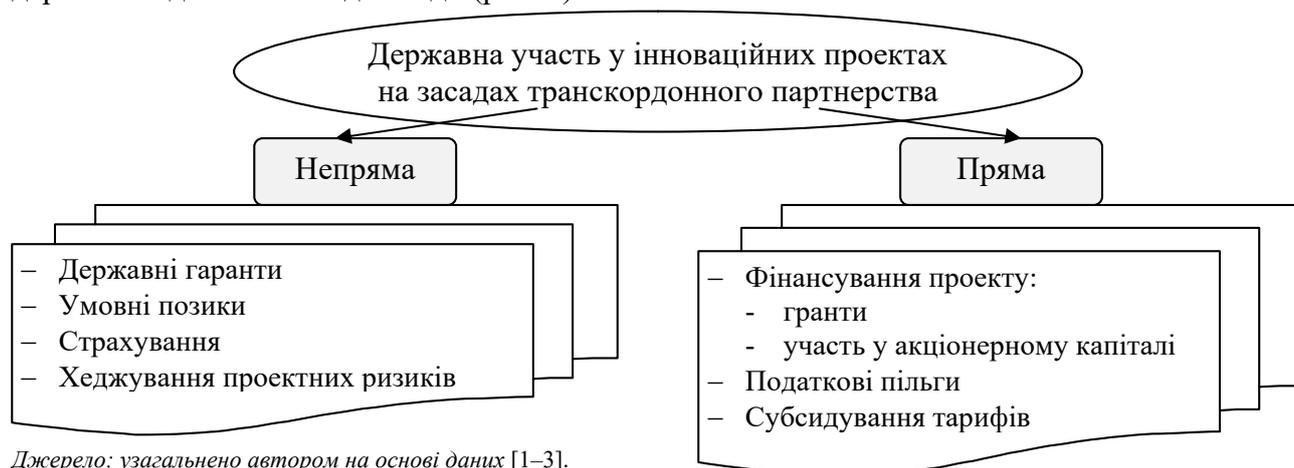
Аналіз останніх досліджень. Вивчення питань, пов'язаних з інноваційним розвитком підприємництва в рамках транскордонного партнерства набуло широкого висвітлення в науковій літературі зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема: П. Беленький, М. Долішній, В. Євдокименко, М. Лендзел, М. Мальський, А. Мельник, Н. Мікула, А. Мокій, В. Пила, С. Пирожков, С. Писаренко, П. Шилепницького та інших.

Метою роботи є розгляд шляхів стимулювання інноваційного розвитку підприємництва на засадах транскордонного партнерства.

Виклад основного матеріалу. Світовий досвід регулювання політики інноваційного розвитку та моніторинг національної інноваційної діяльності дозволили встановити напрями вдосконалення державної регуляторної політики, в першу чергу, на основі використання нових форм взаємодії державних і підприємницьких структур у вирішенні питань транскордонного партнерства.

Найважливішу роль у стимулюванні розвитку інноваційного підприємництва з боку держави відіграє формування сприятливого інноваційного клімату в економіці та інфраструктурі забезпечення досліджень і розробок, включаючи національні служби науково-технічної інформації, патентування та ліцензування, стандартизації, сертифікації, статистики; аналітичні центри для вивчення зарубіжного досвіду, підготовки прогнозів науково-технічного розвитку та формування на їх основі системи національних наукових пріоритетів в забезпеченні інформацією осіб, які приймають рішення; оцінювання можливих негативних наслідків інновацій.

Автором визначено, що стимулювання розвитку інноваційного підприємництва з боку держави поділяється на два види (рис. 1).

Джерело: узагальнено автором на основі даних [1–3].

Рис. 1. Державна участь в інноваційних проектах на засадах транскордонного партнерства

Уточнення цілей й завдань, формулювання нових принципів регуляторної політики розвитку інноваційного підприємництва і конкретизація її пріоритетів має реалізовуватись на основі: 1) аналізу світової практики регулювання інноваційного розвитку; 2) моніторингу міжнародного інноваційного розвитку та НТП з виявленням тенденцій розвитку; 3) моніторингу національного інноваційного розвитку з виявленням сильних і слабких сторін

інноваційної, науково-технічної (рівень та інтенсивність прикладних досліджень) і наукової (рівень та інтенсивність фундаментальних досліджень) діяльності.

Варто зауважити, що для розвитку інноваційного підприємництва на засадах транскордонного партнерства необхідно майже з нуля вибудувати інноваційну інфраструктуру, під якою ми розуміємо систему інститутів, що забезпечують прискорене проходження всіх стадій інноваційного продукту: від зародження ідеї до масового виробництва. Крім того, повинна бути сформована законодавча база, яка б стимулювала впровадження інновацій у реальному секторі економіки. Тоді національні компанії зможуть масово впроваджувати і адаптувати новітні методи виробництва, підвищуючи свою конкурентоспроможність і, як наслідок, виходити на світовий ринок високотехнологічної продукції, перевершуючи за своїми параметрами аналоги зарубіжних виробників.

ЗАВДАННЯ В СФЕРІ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА ЗАСАДАХ ТРАНСКОРДОННОГО ПАРТНЕРСТВА			
Держава	Бізнес	Наука	Освіта
- переведення економіки на інноваційний шлях розвитку; - стимулювання виробництва і споживання інновацій господарюючими суб'єктами; - підготовка фахівців для інноваційної економіки	- підвищення рівня конкурентоспроможності; - пошук нових ринків збуту; - виробництво нових товарів і послуг; - мінімізація підприємницьких ризиків; - збільшення одержуваного прибутку і розвитку бізнесу	- розвиток нових напрямків у науці; - задоволення наукових інтересів і просування наукових ідей; - розробка нових технологій, матеріалів, товарів і виробництв і їх визнання суспільством	- інновації в освітньому середовищі; - розробка нових програм і напрямків підготовки кадрів; - затребуваність фахівців, здатних працювати в інноваційній економіці
↓	↓	↓	↓
Завдання, які вирішуються за допомогою державно-приватного партнерства			
- Створення і управління інноваційними проектами, які вимагають значних фінансових, інтелектуальних і часових витрат. - Створення інфраструктури для розвитку інноваційної економіки. - Проведення спільних дослідних розробок в інтересах інноваційної економіки. - Інтеграція науки, освіти та бізнесу в області інновацій			

Джерело: сформовано автором на основі [1–3].

Рис. 2. Основні завдання регуляторної політики розвитку інноваційного підприємництва на засадах транскордонного партнерства

В такому процесі необхідна ефективна регуляторна політика інноваційного розвитку.

Серед провідних цілей регуляторної політики інноваційного розвитку економіки України слід виділити:

- забезпечення технологічного прориву економіки на основі масового переходу промисловості до прогресивних технологічних укладів;
- підвищення інноваційної активності у всіх секторах економіки і науки;
- розвиток інноваційного сектору економіки та всіх його складових адекватно світовому рівню;

- реалізація інноваційної економіки на основі розбудови ефективної національної інноваційної системи;

- розвиток інноваційних компонентів національної конкурентоспроможності.

Дані цілі деталізовані у завданнях, які визначають напрями дій держави в рамках транскордонного партнерства у форматі державно-приватного партнерства як ефективного важеля інтенсифікації розвитку інноваційного підприємництва (враховуючи досвід європейських країн) відносно поставлених задач бізнес-структур, науки та освіти.

Що стосується переваг державної інноваційної політики, то для умов України вони можуть бути наслідуючі з досвіду інших країн, наприклад, країн ЄС, які є на сьогодні основними економічними партнерами України. Визначальне місце в розробці та реалізації державно-приватного партнерства має вибір об'єктів державного впливу.

Селекція дозволяє більш концентровано впливати на об'єкти регулювання, економити ресурси і підвищити якість впливу. Даний підхід повинен реалізовуватися за допомогою постійної деталізації та конкретизації роботи державних органів з питань інноваційної інтеграції.

Державна регуляторна політика здійснюється за допомогою організаційних, економічних, фінансових та нормативно-правових важелів, що детально викладено в табл. 1.

Таблиця 1

Важелі регуляторної політики розвитку інноваційного підприємництва на засадах транскордонного партнерства

Види регуляторної політики інноваційної діяльності			
Організаційні важелі	Економічні важелі	Фінансові важелі	Нормативно-правові важелі
державна підтримка інноваційних проектів, які включені у державні та регіональні інноваційні програми	розвиток ринкових відносин	проведення бюджетної політики, яка забезпечує фінансування інноваційної діяльності	встановлення правових основ взаємовідносин суб'єктів інноваційної діяльності
сприяння розвитку інноваційної інфраструктури	проведення податкової політики і політики ціноутворення, які сприяють зростанню пропозиції на ринку інновацій	спрямування в інноваційну сферу державних ресурсів та підвищення ефективності їх використання	гарантування охорони прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності, зокрема, охорони таких найбільш істотних для розвитку інноваційної діяльності прав
кадрова підтримка інноваційної діяльності	створення вигідних податкових умов для ведення інноваційної діяльності усіма суб'єктами	виділення прямих державних інвестицій для реалізації інноваційних програм і проектів, важливих для громадського розвитку, але непривабливих для приватних інвесторів	
сприяння підготовці, перепідготовці та підвищенню кваліфікації кадрів, які здійснюють інноваційну діяльність	забезпечення ефективної зайнятості в інноваційній сфері	створення сприятливого інвестиційного клімату в інноваційній сфері	

Закінчення табл. 1

	розширення попиту на інновації	надання дотацій, пільгових кредитів, гарантій вітчизняним і іноземним інвесторам, які беруть участь в інноваційній діяльності	
інформаційна підтримка інноваційної діяльності	надання фінансової підтримки та податкових пільг підприємствам, які освоювали та поширюють інновації	зниження відрахувань податків у бюджет у разі використання ними своїх бюджетних засобів для фінансування державних інноваційних програм і проектів	
Сприяння інтеграційним процесам, розширенню взаємодії суб'єктів економіки в інноваційній сфері, розвитку міжнародного співробітництва у цій області	сприяння модернізації техніки	проведення бюджетної політики, яка забезпечує фінансування інноваційної діяльності	
захист інтересів суб'єктів інноваційної діяльності в міжнародних організаціях	розвиток лізингу наукоємної продукції	спрямування в інноваційну сферу державних ресурсів та підвищення ефективності їх використання	
	активізація підприємництва	виділення прямих державних інвестицій для реалізації інноваційних програм	
	припинення недобросовісної конкуренції	створення сприятливого інвестиційного клімату в інноваційній сфері	
	підтримка вітчизняної інноваційної продукції на міжнародному ринку	надання дотацій, пільгових кредитів, гарантій українським і іноземним інвесторам, які беруть участь в інноваційній діяльності	
	розвиток експортного потенціалу країни	зниження відрахувань податків до державного бюджету	
	розвиток зовнішньоекономічних зв'язків в інноваційній сфері	проведення бюджетної політики, яка забезпечує фінансування інноваційної діяльності	
	зовнішньоекономічна підтримка, включаючи надання митних пільг для інноваційних проектів, включених в державні інноваційні програми		

Серед регуляторних важелів, які впливають на політику інноваційного розвитку, виділено наступні:

- пряма підтримка державою вітчизняного виробника шляхом податкових пільг на продукування інновацій (наприклад, використовуючи польський досвід);
- створення сучасних високотехнологічних підприємств на умовах державно-приватного партнерства, їх просування на міжнародний рівень та можливий продаж у подальшому;
- визначення пріоритетних напрямів державної промислової політики та їх пряме фінансування з бюджету. У цьому випадку політика ціноутворення не повинна віддаватися на викуп ринку і бізнес-структурам. Повинна підтримуватись пряма участь держави при встановленні ціни на продукцію, виготовленої за рахунок бюджетних коштів.

Важливим завданням для розвитку транскордонного партнерства є досягнення синергетичного ефекту в результаті глибшої взаємодії міністерств і відомств при реалізації програм і заходів інтенсифікації інноваційного розвитку; виділення загальносистемних цілей, напрямів і важелів державної інноваційної політики, які повномасштабно реалізуються на національному рівні та їх доповнення на рівні територіально-адміністративних одиниць; розгортання поліфункціональних макроекономічних програм зі стимулювання розвитку інноваційного підприємництва; досягнення ефекту державно-приватного партнерства в результаті реалізації пріоритетних програм, методів, важелів і заходів; формування інноваційних кластерів.

Проте, спираючись на міжнародний досвід і враховуючи національні особливості, необхідно підкреслили головні проблеми, пов'язані з неефективною законодавчо-нормативною базою, проблематикою фінансування інноваційної інтеграції, нестачею кваліфікованих кадрів в деяких регіонах нашої країни та ін.

За часи незалежності у країні практично не створюються високотехнологічні підприємства, конкурентоспроможні на світових ринках. Навіть новостворені компанії з державною участю, орієнтовані на випуск наукомісткої продукції, найчастіше досі використовують сформований потенціал промисловості.

Серед критеріїв, що враховуються при виборі інноваційних проектів, автором виділено наступні:

- проект повинен відповідати національним пріоритетам в галузях науки і технології та інноваційної сфери (ці пріоритети змінюються кожні п'ять років);
- проект повинен бути спрямований на практичну реалізацію сучасних, високотехнологічних та енергозберігаючих технологій, виробництво конкурентоспроможної продукції;
- фінансові показники проекту повинні бути обґрунтовані, документація повинна відповідати технічним, екологічним та соціальним стандартам України;
- технічні характеристики нового продукту повинні відповідати національним та світовим стандартам;
- заздалегідь повинні бути вирішені питання юридичного захисту й підтримки продукту або технології;
- фінансовий, правовий статус, а також «запас міцності» підприємства при реалізації окремого проекту повинен відповідати критеріям прийнятності та реалізації проекту.

Суттєве значення для реалізації регуляторної політики інноваційного розвитку в Україні є процес відбору інноваційних проектів для надання підтримки та виділення фінансування.

В даний час відсутня пряма підтримка з боку держави і R&D організацій, що здійснюють інноваційну діяльність, але їх окремі інноваційні проекти можуть претендувати

на різні форми державної підтримки, вибір яких відбувається на конкурсній основі. Ця ситуація різко контрастує з підтримкою R&D, де держава надає основний обсяг фінансування для організацій в рамках різних грантів, а не на конкурсній основі.

Концептуальною метою регуляторної політики інноваційного розвитку є об'єднання суспільства шляхом взаємодії держави, бізнесу, населення, ЗМІ, громадських організацій для розробки єдиної ідеологічної концепції інноваційного розвитку, в якій будуть відображені економічні, соціальні, політичні та культурні потенціали держави, а також потенційні вигоди, які може отримати країна від проведення структурних інноваційних перетворень.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, варто зауважити, що визначальною метою інноваційного розвитку має стати розробка системи ключових показників розвитку економіки в довгостроковій перспективі, що дозволяє сформулювати в суспільстві, бізнес-колах і державних органах влади правильну мотивацію і розуміння кінцевих результатів державної інноваційної політики.

У сьогодишніх умовах основою державного регулювання в широкому сенсі має стати не протиставлення ролі інституційного або технологічного підходу, а взаємопов'язаний симбіоз обох підходів з чітко орієнтованим планом використання тих чи інших важелів.

На початковому етапі слід переважно застосовувати проектно-технологічні рішення, включаючи механізми адміністративного примусу сировинних галузей до перерозподілу коштів в інноваційні. При цьому найбільш важливим є не сам факт використання проектно-технологічного інструментарію як елемента економічних важелів, а його органічне інтегрування в політику розвитку, що й повинно бути основним пріоритетом інноваційної діяльності.

У той же час необхідним є чітке розмежування управлінських функцій, при якому регулятивні (інституційні) закріплюються за органами державної влади, а проведення проектно-технологічних рішень перерозподіляється на користь державних економічних агентів (бізнес-структур, створених на основі ДПП). Такий підхід, з одного боку, дозволить сконцентрувати зусилля органів влади на якісному поліпшенні інституційного середовища, а з іншого – забезпечить належний рівень конкурентоспроможності всієї економіки і ефективний перерозподіл фінансових ресурсів, як для цілей модернізації, так і для інноваційного розвитку економіки в цілому.

References

Література

1. Derzhavna prohrama rozvytku transkordonnoho spivrobitnytstva na 2016–2020 roky [State Program for the Development of Cross-Border Cooperation for 2016–2020]. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/554-2016-%D0%BF#n10> [in Ukrainian].
1. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2016–2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/554-2016-%D0%BF#n10>.
4. Yermoshenko, M.M., Ganushchak-Iefimenko, L.M. (2010). Mekhanizm rozvytku innovatsiinoho potentsialu klasteroobiednanykh pidpriemstv: monohrafiia [Mechanism of development of innovative potential of cluster-united enterprises: monograph]. Kyiv: National Academy of Management. 236 p. [in Ukrainian].
2. Єрмошенко М. М. Механізм розвитку інноваційного потенціалу кластерооб'єднаних підприємств: монографія / М. М. Єрмошенко, Л. М. Ганущак-Єфіменко. – К.: Національна академія управління, 2010. – 236 с.
3. Nifatova, O.M., Shkoda, M.S. (2017). Aktyvizatsiia polityky innovatsiinoho rozvytku cherez utvorennia innovatsiinykh klasteriv yak formy derzhavno-privatnoho partnerstva [Enhancing the innovative development policy through building innovation
3. Ніфатова О. М. Активізація політики інноваційного розвитку через утворення інноваційних кластерів як форми державно-приватного партнерства / О. М. Ніфатова, М. С. Шкода // Вісник

- clusters in the framework of public-private partnership]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu tekhnologii ta dyzainu. Serii: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kyiv National University of Technologies and Design, No 6 (117), P. 110–120 [in Ukrainian].*
4. Reutov, V.Ye. (2011). *Transkordonne spivrobitnytstvo rehioniv Ukrainy: teoretyko-praktychni aspekty rozvytku [Cross-border cooperation of the regions of Ukraine: theoretical and practical aspects of development]. Efektyvna ekonomika [Effective economy]. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912> [in Ukrainian].*
5. Artomov, I.V., Varnalii, Z.S., Hoblyk, V.V. et al. (2012). *Transkordonne spivrobitnytstvo Ukrainy: stan, problemy, perspektyvy: monohrafiia [Cross-border cooperation of Ukraine: state, problems, prospects: monograph]. Ed. I.V. Artomov; Ministry of Education and Science of Ukraine, Zakarpatskyi State University, Educational and Scientific Institute of European Integration Studies. Uzhhorod: MPP "Hrazhda", 2012. – 520 s. [in Ukrainian].*
6. Shkoda, M.S. (2016). *Aktyvizatsiia innovatsiinoi polityky yak chynnyk pidvyshchennia konkurentospromozhnosti natsionalnoi ekonomiky [Enhancing the innovation policy through boosting the competitiveness of national economy]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu tekhnologii ta dyzainu. Serii: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kyiv National University of Technologies and Design, No. 1 (95), P. 55–63 [in Ukrainian].*
7. Shkoda M. S. *Analysis of National Measures Fostering Innovations in Developed Countries and Adaptability to Their Current Social and Economic Conditions in Ukraine / M. S. Shkoda // Actual Economy: Asian discourse on Global Challenges: Proceedings of International Conference (October 2016, Bangkok). – 2016. – P. 38–41.*
8. Nifatova, O. (2018). *Social innovation in entrepreneurship and education as an adaptation tool for servicemen demobilized from the ATO zone. Management, No. 1 (27), P. 42–53.*
- Київського національного університету технологій та дизайну. Серія: Економічні науки – Bulletin of the Kyiv National University of Technologies and Design. – 2017. – No 6 (117). – С. 110–120.
4. Реутов В. Є. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку [Електронний ресурс] / В. Є. Реутов // Ефективна економіка. – 2011. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.
5. Транскордонне співробітництво України: стан, проблеми, перспективи: монографія / І. В. Артьомов, З. С. Варналій, В. В. Гоблик та ін.; за заг. ред. І. В. Артьомова; М-во освіти і науки України, Закарпат. держ. ун-т, Навч.-наук. ін-т євроінтеграц. дослідж. – Ужгород: МПП "Гражда", 2012. – 520 с.
6. Шкода М. С. Активізація інноваційної політики як чинник підвищення конкурентоспроможності національної економіки / М. С. Шкода // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія: Економічні науки – Bulletin of the Kyiv National University of Technologies and Design. – 2016. – № 1 (95). – С. 55–63.
7. Shkoda M. S. *Analysis of National Measures Fostering Innovations in Developed Countries and Adaptability to Their Current Social and Economic Conditions in Ukraine / M. S. Shkoda // Actual Economy: Asian discourse on Global Challenges: Proceedings of International Conference (October 2016, Bangkok). – 2016. – P. 38–41.*
8. Nifatova O. *Social innovation in entrepreneurship and education as an adaptation tool for servicemen demobilized from the ATO zone / O. Nifatova, M. Shkoda // Менеджмент = Management. – 2018. – № 1 (27). – С. 42–53.*

9. Shkoda, M. (2017). Institutional implementation of socioeconomic development to regions in Ukraine. *Management*, Vol. 25, P. 80–87.
9. Shkoda M. Institutional implementation of socioeconomic development to regions in Ukraine / M. Shkoda // *Менеджмент = Management*. – 2017. – Вип. 25. – С. 80–87.
10. Onegina, V.M. (2016). Public-social-private partnership and risk management in agriculture / V. M. Onegina. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu tekhnolohii ta dyzainu. Serii: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kyiv National University of Technologies and Design*, No. 5 (103), P. 38–43.
10. Onegina V. M. Public-social-private partnership and risk management in agriculture / V. M. Onegina // *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія: Економічні науки – Bulletin of the Kyiv National University of Technologies and Design*. – 2016. – № 5 (103). – С. 38–43.

УДК 338.1:658.36

DOI: 10.30857/2413-0117.2018.5.4

Юрій Ю. Копча

Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна
**ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА
ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ В КОНТЕКСТІ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ**

Розвиток економіки України супроводжується трансформаційними процесами, які створюють певні небезпеки для суб'єктів господарювання машинобудівної галузі, оскільки вона характеризується довгим операційно-фінансовим циклом, що впливає на збільшення інвестиційних ризиків та не дозволяє здійснювати відтворювальні процеси та забезпечувати необхідний науково-технічний рівень підприємств. У той же час саме зовнішнє середовище не сприяє підтриманню якості продукції машинобудівної галузі. Відсутність передумов до створення економічних обставин щодо впровадження інноваційних засобів виробництва гальмує забезпечення підприємств інших галузей власними засобами виробництва та розвиток їх продуктивних сил. Економічна стійкість підприємств є однією з найважливіших чинників ефективного функціонування та розвитку промислових підприємств в економіці країни, умовою досягнення поточних та перспективних цілей, які багато в чому визначаються рівнем конкуренції на внутрішньому та зовнішньому ринках. Мета статті полягає у вивченні динаміки зовнішнього середовища підприємств машинобудівної галузі в контексті забезпечення їх економічної стійкості. Методологічною основою дослідження виступають наукові праці класиків економічної науки, доробки та публікації провідних вчених і фахівців з проблем управління підприємствами, а також поєднання теоретичних методів наукового дослідження: аналізу, синтезу, теоретичного і логічного узагальнення, моделювання. У результаті проведеного дослідження впливу зовнішнього середовища на результати функціонування підприємств машинобудівної галузі висвітлено наявні причини зниження їх економічної стійкості. Доведено необхідність впровадження механізму управління економічною стійкістю підприємств машинобудування до динамічних умов сучасної економіки, який є важливою складовою управління потенціалом економічної безпеки підприємств. Результати досліджень можуть бути покладені в основу подальшого розвитку теорії та практики управління потенціалом економічної безпеки машинобудівних підприємств.

Ключові слова: промисловість; машинобудування; економічна стійкість; зовнішньоторговельний баланс; індекси обсягів виробництва; індекси цін виробників; інновації; інноваційно активні підприємства; рентабельність.

Юрій Ю. Копча

Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна
**ИССЛЕДОВАНИЕ ДИНАМИКИ ВНЕШНЕЙ СРЕДЫ ПРЕДПРИЯТИЙ
МАШИНОСТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ В КОНТЕКСТЕ
ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ**

Развитие экономики Украины сопровождается трансформационными процессами, создающими определенные опасности для субъектов хозяйствования машиностроительной отрасли, поскольку она характеризуется длинным операционно-финансовым циклом, влияющим на увеличение инвестиционных рисков и не позволяет осуществлять процессы воспроизводства и обеспечивать необходимый научно-технический уровень предприятий. В то же время именно внешняя среда не благоприятствует поддержанию качества продукции машиностроительной отрасли. Отсутствие предпосылок к созданию

економічних обставин по активизации внедрения инновационных средств производства тормозит обеспечение предприятий других отраслей собственными средствами производства и развитие производительных сил. Экономическая устойчивость предприятий является одним из важнейших факторов эффективного функционирования и развития промышленных предприятий в экономике страны, условием достижения текущих и перспективных целей, которые во многом определяются уровнем конкуренции на внутреннем и внешнем рынках. Цель статьи заключается в исследовании динамики внешней среды предприятий машиностроительной отрасли в контексте обеспечения их экономической устойчивостью. Методологической основой исследования выступают научные труды классиков экономической науки, разработки и публикации ученых и специалистов по проблемам управления предприятиями, а также объединение теоретических научных методов исследования: анализа, синтеза, теоретического и логического обобщения, моделирования. В результате проведенного исследования влияния внешней среды на результаты функционирования предприятий машиностроительной отрасли раскрыты текущие причины снижения их экономической устойчивости. Доказана необходимость внедрения механизма управления экономической устойчивостью предприятий машиностроения в динамических условиях современной экономики, выступающего важной составляющей управления потенциалом экономической безопасности предприятий. Результаты исследований могут быть положены в основу дальнейшего развития теории и практики управления потенциалом экономической безопасности машиностроительных предприятий.

Ключевые слова: промышленность; машиностроение; экономическая устойчивость; внешнеторговый баланс; индексы объемов производства; индексы цен производителей; инновации; инновационно активные предприятия; рентабельность.

Yurii Yu. Kopcha

National Aviation University, Kyiv, Ukraine

STUDYING THE EXTERNAL BUSINESS ENVIRONMENT DYNAMICS IN THE MACHINERY INDUSTRY TO ENSURE ITS ECONOMIC STABILITY

The development of Ukraine's economy is followed by the transformation processes that create certain challenges for business entities in the machinery industry, since it is characterized by a long operational and financial cycles that triggers investment risks and hampers the reproduction processes as well as provides barriers to ensuring the relevant level of science and technology development in the sector. Apparently, the external environment tends to dampen the product quality in the machinery manufacturing industry. The lack of relevant economic background to enhance the implementation of innovative means of production hinders both the process of supplying enterprises in other industries with their own means of production and their productive forces development. Economic stability of enterprises is critical for ensuring the effective functioning and development of industries in the national economy as well as for attaining current and perspective goals which are largely affected by the competition level within domestic and foreign markets. The paper focuses on studying the external business environment dynamics in the machinery industry to ensure its economic stability. The methodological framework of the paper covers the study of classical economics research, scholarly publications of scientists and specialists in enterprise management, along with application of combined research methods: analysis and synthesis, theoretical and logical generalization and modelling. The research findings on exploring the external environment effects on enterprise performance in the machinery sector have revealed the current reasons for the decline in their economic stability. Rationale is provided for the need to implement the mechanism of economic stability management in the machinery industry under the

dynamic settings of the modern economy which is an important tool in building and managing the overall enterprise economic security strategy. The research results might have significant implications for further development of the theory and practice of economic security management in the area of enhancing the capacity of machinery industry enterprises.

Keywords: *industry; machinery manufacturing; economic stability; foreign trade balance; industrial production indices; producer price indices; innovations; innovation active enterprises; efficiency.*

Постановка проблеми. Розвиток економіки України супроводжується трансформаційними процесами, які створюють певні небезпеки для суб'єктів господарювання машинобудівної галузі, оскільки вона характеризується довгим операційно-фінансовим циклом, що впливає на збільшення ризику інвестування та не дозволяє здійснювати відтворювальні процеси та підтримувати необхідний науково-технічний рівень підприємств. В той же час саме на зовнішнє середовище не сприяє підтриманню якості продукції машинобудівної галузі. Відсутність передумов до створення економічних умов до впровадження інноваційних засобів виробництва гальмує забезпечення підприємств інших галузей власними засобами виробництва та не сприяє розвитку продуктивних сил.

Аналіз останніх публікацій. Дослідженню питань, пов'язаних із різними аспектами впливу зовнішнього середовища на економічну стійкість підприємств, присвячена значна кількість праць вітчизняних та зарубіжних науковців. Проблемні питання оцінки впливу зовнішнього середовища на економічну стійкість підприємств у своїх роботах піднімали О.В. Ареф'єва, С.О. Ареф'єв [1], Ю.М. Барташевська [2], Л.І. Галюк [3], С.Г. Єзерська [6], Р.А. Єремейчук [7], В.Л. Іванов [8], Т.Ю. Коритько [9], С.Т. Пілецька [11], О.Г. Ратушняк [12], О.С. Харитонova [14], В.М. Ячменьова [15]. Водночас, необхідно зазначити недостатність теоретичних напрацювань щодо мінімізації впливу зовнішнього середовища на економічну стійкість підприємств машинобудівної галузі.

Мета статті полягає у дослідженні динаміки зовнішнього середовища підприємств машинобудівної галузі в контексті забезпечення їх економічної стійкості.

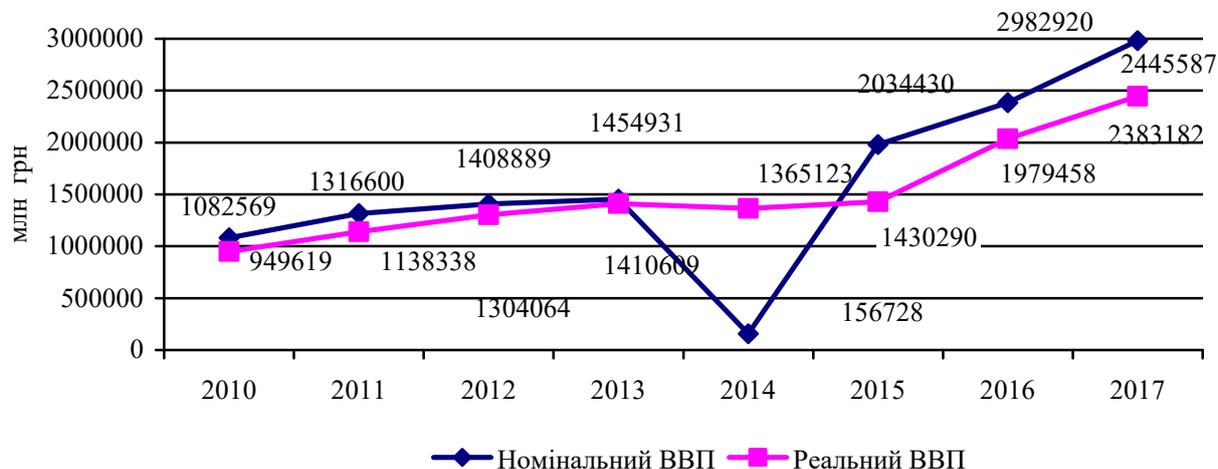
Виклад основного матеріалу. Економічна стійкість підприємств є однією з найважливіших умов ефективного функціонування та розвитку промислових підприємств в економіці країни, умовою досягнення поточних та перспективних цілей, які багато в чому визначаються рівнем конкуренції на внутрішньому та зовнішньому ринку.

Розширення співпраці з країнами ЄС, підписання Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом, а також введення в дію з боку ЄС односторонніх торгових преференцій для України з квітня 2014 р. не сприяло збільшенню обсягу експорту окремих видів продукції машинобудування та зменшенню від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС, яке у 2017 р. склало 3265,9 млн дол. США [4]. Це створює залежність економіки України та бюджетоутворюючих галузей від експортованих засобів виробництва, які не завжди відповідають передовому рівню, які застосовуються у високорозвинених країнах.

У структурі ВВП переробна промисловість України займала у 2017 р. 24,7%, що на 21,22% більше ніж у 2010 р. Негативно впливає на економічний розвиток підприємств переробної промисловості зростання державного боргу (у 2013 р. на 9,0%, у 2013 р. – 13,3%, у 2014 р. – 88,4%, у 2015 р. – 42,9%, у 2016 р. – 22,7%, у 2017 р. – 11,0), зростання інфляції (у 2013 р. – 100,5%, у 2014р. – 124,9%, у 2015 р. – 143,3%, у 2016 р. – 112,4%, у 2016 р. – 113,7%), девальвація гривні та ін.

Індекси фізичного обсягу у 2010–2013 рр. не знижувалися (рівень 100% і більше), в цьому ж періоді спостерігається тенденція щодо щорічного зростання номінального ВВП,

до того ж обсяг реального ВВП кожного наступного року дорівнював обсягу номінального ВВП попереднього року або перевищував його, отже реально не був меншим за номінальний ВВП (рис. 1).

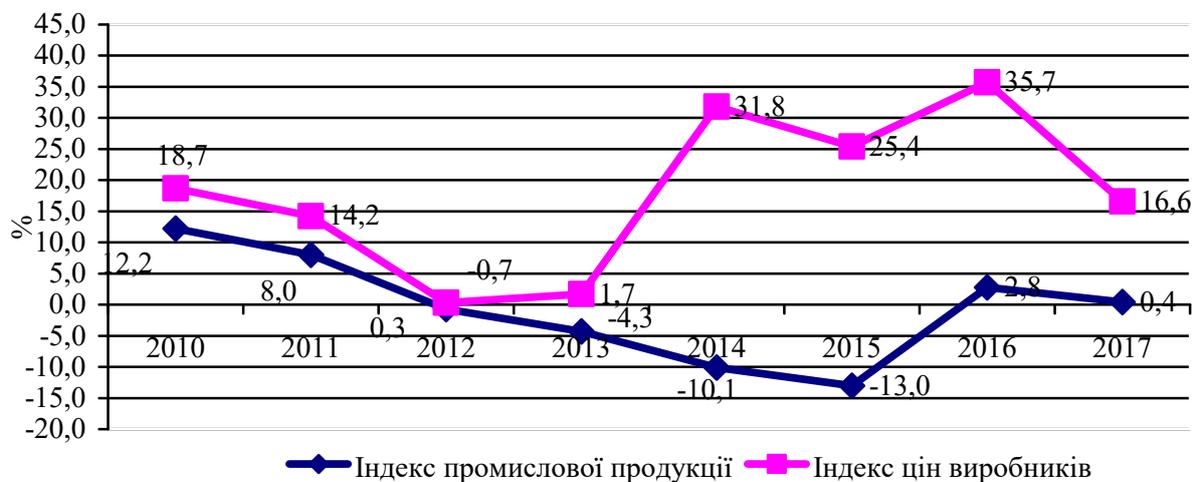
Джерело: [4].

Рис. 1. Динаміка номінального ВВП у фактичних цінах і реального ВВП України у цінах попереднього року за 2010–2017 рр., млн грн

Така динаміка викликана проведенням АТО на сході країни, що призвело до торгової блокади Донецького регіону. Оскільки більша частина промислового потенціалу знаходилася саме там, то початок бойових дій зупинив виробництво на сході і тим самим значно зменшив ВВП країни. У 2014 р. зростання обсягу номінального ВВП порівняно з 2013 р. сягнуло 111797 млн грн, або 7,7%, водночас обсяг реального ВВП у 2014 р. знизився на 45486 млн грн, або на 3,22%. Такі значні перепади, коли номінальний ВВП зростає, а реальний падає, відбуваються під час інфляції у зв'язку зі зростанням цін на товари та послуги з одночасним скороченням обсягів виробництва, споживання цих товарів. У підсумку скорочується купівельна спроможність населення, а також спостерігається падіння рівня життя. Збільшення номінального ВВП у 2017 р. склало 599738 млн грн, або 25,2%, тоді як збільшення реального ВВП у цінах 2014 р. становить 411157 млн грн, або 20,2%. До негативних факторів економічного розвитку країни можна віднести зростання державного боргу (у 2013 р. на 9,0%, у 2013 р. – 13,3%, у 2014 р. – 88,4%, у 2015 р. – 42,9%, у 2016 р. – 22,7%, у 2017 р. – 11,0), зростання інфляції (у 2013 р. – 100,5%, у 2014р. – 124,9%, у 2015 р. – 143,3%, у 2016 р. – 112,4%, у 2016 р. – 113,7%), девальвація гривні та ін. Отже, економіка України у 2015–2017 рр. офіційно вийшла із рецесії, хоча ще й не досягла рівня 2010 р.

На фоні зниження внутрішнього платоспроможного попиту різке підвищення індексу цін виробників до 35,7% у 2016 р. (рис. 2) утворює ризики збуту на внутрішньому ринку, і відтак – подальше скорочення випуску промислової продукції. Відповідні тенденції ускладнюються фізичною втратою виробничих потужностей у зоні конфлікту на Донбасі, що негативно позначається на внутрішній виробничій кооперації та експортному потенціалі. У 2017 р. спостерігається негативна динаміка у виробництві промислової продукції, про що свідчить зниження значення даного показника до 16,6%.

Нарощування тенденцій деіндустріалізації національної економіки, несформованість нових конкурентних переваг промислових підприємств призводить до зниження темпів її розвитку. При цьому спрямування зусиль щодо розвитку агропромислових підприємств та ІТ-сектору не вирішує проблеми зайнятості, ефективного використання наявних ресурсів, забезпечення конкурентоспроможності економіки.

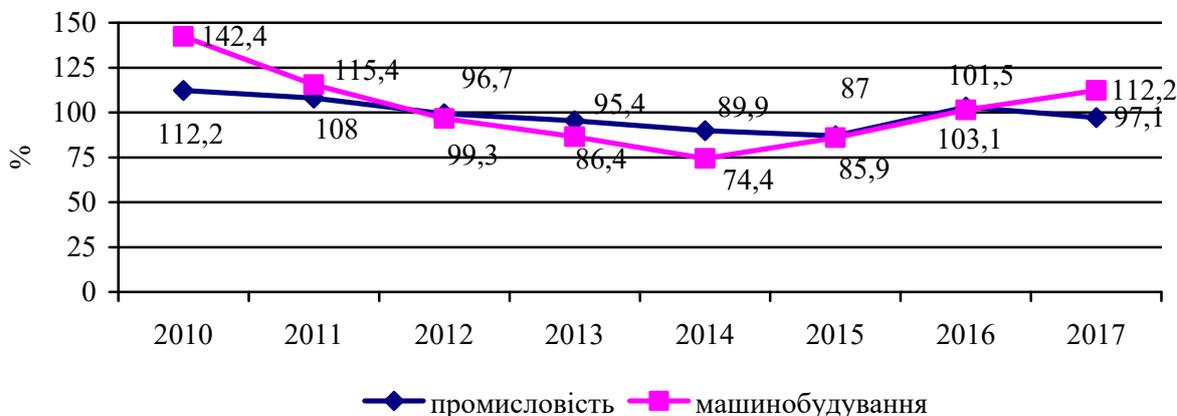
Джерело: [4].

Примітка: без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Рис. 2. Динаміка індексів промислової продукції та цін виробників промислової продукції в Україні у 2010–2017 рр., % до відповідного періоду попереднього року

Машинобудівний комплекс – один із провідних у промисловості України, який об'єднує систему науково-дослідних, конструкторсько-технологічних організацій; охоплює у 2017 р. – 4481 підприємств, з яких 17 – великих, 737 – середніх та 3727 – малих; понад 5,08% зайнятого промислово-виробничого персоналу, 8,4% загального обсягу промислової продукції [4]. За більше ніж 20 років в Україні було розроблено дев'ять державних програм розвитку вітчизняної машинобудівної промисловості, але жодна з вищезначених програм реально не змогла допомогти вітчизняному машинобудівному комплексу, оскільки не передбачала чітко означених джерел фінансування [10, с. 118].

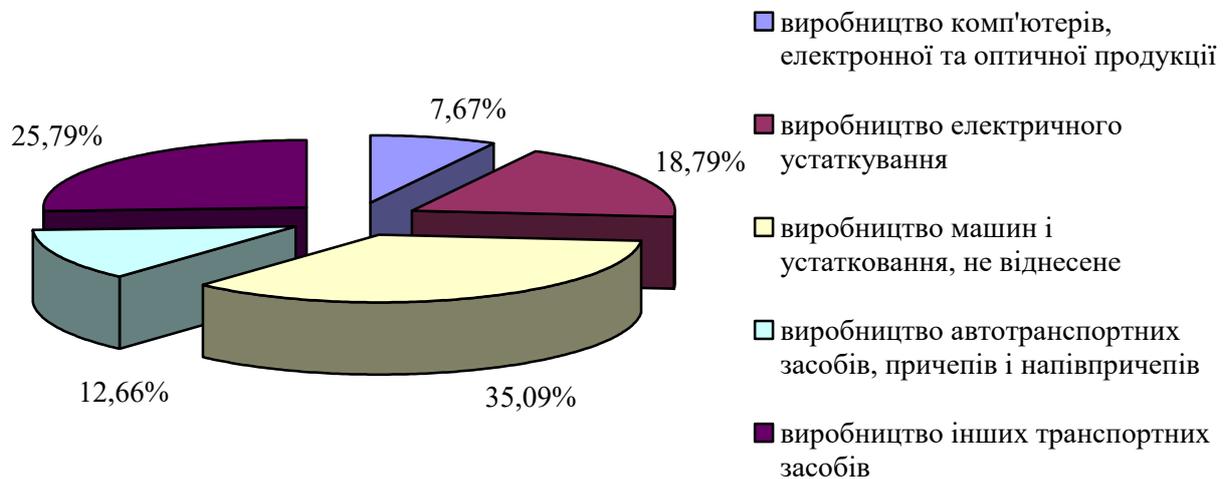
Починаючи з 2010 року в Україні спостерігається тенденція щодо зниження обсягів виробництва як промисловості, так і машинобудування (рис. 3). За цей період виробництво машинобудівної галузі скоротилося на 24,7%. Позитивна тенденція спостерігається у 2016–2017 рр., значення індексу обсягів виробництва як промисловості, так і у машинобудівній галузі збільшується.

Джерело: [4].

Рис. 3. Індекси обсягів виробництва промисловості та машинобудування України, % до попереднього року

Найбільшу питому вагу в структурі машинобудування в 2010–2017 рр. займало виробництво транспортних засобів, яке в 2017 р становило 38,45%, тоді як інші сегменти – машини та устаткування становили 35,09%, електричне, електронне й оптичне устаткування – 26,46% (рис. 4).

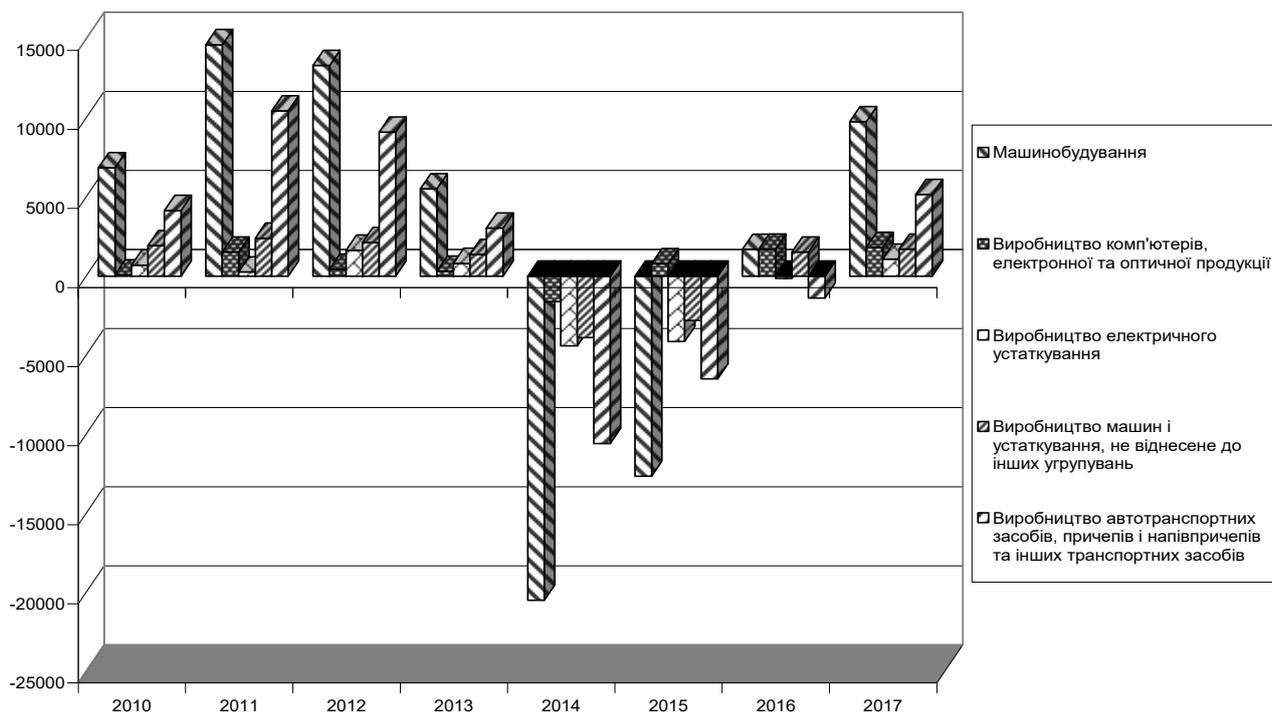

Джерело: [4].

Рис. 4. Структура реалізованої продукції (товарів, послуг) машинобудівними підприємствами у 2017 р.

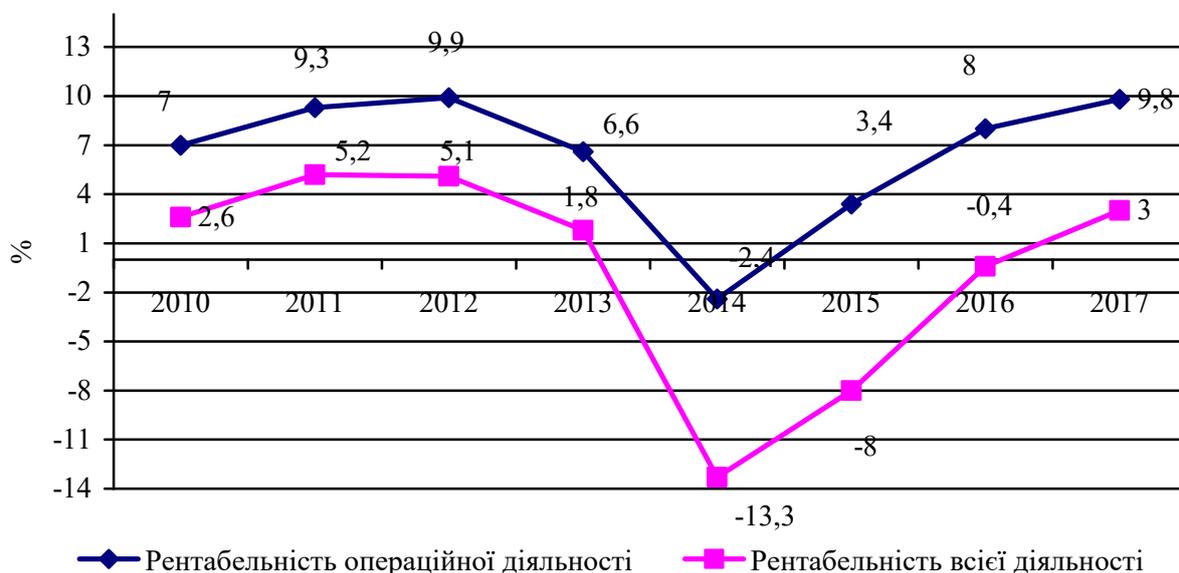
Наслідки фінансової кризи для машинобудівних підприємств проявилися не тільки у зменшенні попиту на продукцію підприємств, але й у зростанні простроченої кредиторської та дебіторської заборгованості, зростанні боргів, нестачі грошових ресурсів, спадів обсягів реалізації. Криза призвела до негативній динаміки фінансового результату до оподаткування у даній галузі. Так, якщо в 2009 р. фінансовий результат до оподаткування машинобудівних підприємств склав 6859 млн грн, то в 2014 р. та в 2015 р. підприємства мають збитки, які становили в 2014 р. 20501,5 млн грн, в 2015 р. – 12651,6 млн грн, дещо покращилася тенденція у 2016 р. (прибуток 1696,2 млн грн) та у 2017 р. (прибуток 9770,0 млн грн). Необхідно також відзначити, що підприємства підгалузі виробництва автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів в 2015–2016 рр. мають негативне значення фінансового результату до оподаткування (рис. 5). Така ситуація пояснюється тим, що окремі підприємства підгалузі, виробляючи продукцію, призначену для споживчого ринку, зіштовхнулися зі зменшенням попиту на неї. Також це пов'язано зі зниженням купівельної спроможності вітчизняних споживачів внаслідок суттєвого згортання кредитування. Зниження впливу несприятливих факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, зростання обсягів виробництва, обсягів збуту та замовлень позитивно вплинуло на розмір очікуваного фінансового результату підприємств даної підгалузі в 2017 р.

Динаміка рентабельності підприємств є одним із найвагоміших показників оцінювання ефективності функціонування підприємств будь-якої сфери діяльності. Рівень рентабельності машинобудівних підприємств протягом 2010–2012 рр. стабільно зростав. Різкий спад рентабельності машинобудування пов'язаний з нестабільною фінансово-економічною та політичною ситуацією (рис. 6).

Джерело: [4].

Рис. 5. Динаміка фінансового результату до оподаткування машинобудівних підприємств у 2010–2017 рр., млн грн

Джерело: [4].

Рис. 6. Рентабельність операційної та всієї діяльності машинобудівних підприємств, %

Збільшення значення рентабельності операційної діяльності підприємств машинобудування починається з 2015 р. (збільшення приросту відповідно з 3,4% у 2015 р. до 9,8% у 2017 р.) значною мірою було спричинено високим внутрішнім попитом, зокрема інвестиційним, на фоні зменшення бази порівняння минулого року.

Динаміка зведеного зовнішньоторговельного балансу України є одним із показників економічної безпеки як країни, так і підприємств. У 2010–2013 рр. зовнішньоторговельний баланс в Україні є пасивним, так як вартість імпорту товарів та послуг перевищує вартість експорту і дає мінусове сальдо, тобто зовнішня торгівля ведеться не ефективно. У 2014–2016 рр. сальдо балансу є позитивним, але слід відмітити, що торгівля з країнами ЄС є не ефективною (табл. 1).

Таблиця 1

Зведений зовнішньоторговельний баланс України, млн грн

Показник	Роки							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Експорт								
Всього, в т.ч.	63164,6	82186,4	82429,5	78157	64106,8	46804,2	45112,7	52579,5
Країни СНД	24350,2	32420	31847,6	28128	18890,8	11335,9	9752,4	10674,2
Країни ЄС	16280,1	21638,8	20970,4	21055,7	20383	15339,5	15827,5	20157,6
Імпорт								
Всього, в т.ч.	66189,9	88843,4	91453,7	83346,6	60750,6	42976,0	44571,1	55080,6
країни СНД	27667,2	38486,7	3548,4	29432,0	18441,2	11267,8	9237,1	12128,3
Країни ЄС	22180,8	29209,5	29947,0	31299,1	24207,6	18075,9	19558,7	23330,2
Сальдо								
Всього, в т.ч.	-3025,3	-6657	-9024,2	-5189,6	3356,2	3828,2	541,6	-2501,1
Країни СНД	-3317	-6066,7	28299,2	-1304	449,6	68,1	515,3	-1454,1
Країни ЄС	-5900,7	-7570,7	-8976,6	-10243	-3824,6	-2736,4	-3731,2	-3172,6

Джерело: [5, с. 16].

У 2016 р. порівняно з 2010 р. спостерігається скорочення експорту з країнами СНД на 60% за рахунок зниження експорту товарів до Російської Федерації на 25,6%, Казахстану на 49,9%, з країнами ЄС зростання експорту склало 23,8%. Несприятлива кон'юнктура світового ринку, зокрема, зниження світових цін на сировину, посилення вимог країн ЄС щодо якості продукції, що постачають українські підприємства також впливає на скорочення українського експорту. Серед іншого однією з причин такого стану справ є заниження цін при експорті товарів для виведення прибутку в офшори.

Експорт товарів з України в 2017 р, в порівнянні з 2016 р., виріс на 16,6% або на 7,5 млрд дол. США – до 52,6 млрд дол. США. Хоча це дуже далеко від колишніх рекордів. Обсяги експорту ще не відновилися до рівня 2014 р. Проте, намітився тренд зростання після трирічного падіння. Крім того, обсяги експорту в 2017 р. вже перевищили обсяги, які Україна мала в кризовий для світової економіки 2009р.

У ваговому вимірі зростання в 2017 р виявився набагато скромніше – замість 150,3 млн т з України експортовано товарів на 151,2 млн т (більше на 1,9%). Таким чином, усереднена і дуже умовна вартість експорту однієї тонни українських товарів зросла на 17%. Останнє пояснюється, перш за все, відносно сприятливою кон'юнктурою для основної продукції українського експорту в минулому році – ціни на більшість сировинних товарів росли.

Проте, в середньому тонна українського експорту коштувала в 2017 р 282,5 дол. США проти 670,9 дол. США, які припадали на 1 т імпорту в Україну. Ці показники демонструють, що як і раніше закупаємо товари з більшою доданою вартістю, ніж продаємо.

Продовж 2010–2012 рр. імпорт товарів та послуг зріс майже в 38,16%, а у 2013–2014 рр. спостерігається зменшення імпорту на 16,78%. Це відбулося за рахунок зниження обсягів імпорту як з країнами СНД – 58,79%, а з країнами ЄС – 25,29%, причинами якого є зниження купівельної спроможності населення України, процеси девальвації та протекціоніські заходи негативно вплинули на обсяги високотехнологічного імпорту, що не сприяє забезпеченню економічної стійкості підприємств.

Таким чином, негативна тенденція для української ЗЕД полягає в тому, що в 2017 р. спостерігається від'ємне торговельне сальдо, все це не сприяє забезпеченню економічної стійкості підприємств.

Машинобудування є експортоорієнтованою галуззю (табл. 2). Внаслідок лібералізації режиму доступу України до зовнішніх ринків у результаті підписання Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом суттєвого збільшення обсягів виробництва продукції машинобудування не відбулось. Але у 2017 р. товарні потоки експорту продукції машинобудування мали тенденцію до зростання. У вартісному вимірі обсяг продукції на експорт у 2017 р. порівняно з 2016 р. збільшився на 505,7 млн дол. США.

Таблиця 2

Динаміка експорту-імпорту товарів підприємств машинобудування з країнами ЄС, 2010–2016 рр.

Показник	Роки							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Експорт товарами, млн дол. США, в т.ч.	13051,9	17969,9	17081,2	16758,6	17002,9	13015,2	13496,2	17533,4
експорт продукції машинобудування, млн дол. США	1623,4	1926,6	1864,5	1920,9	2072,1	1797,3	1978,8	2484,5
Частка експорту продукції машинобудування в експорті товарів, %	12,44	10,72	10,92	11,46	12,19	13,81	14,66	14,17
Імпорт товарами, млн дол. США, в т.ч.	19101,2	25752,8	26156,4	27046,5	21069,1	15330,2	17140,8	20799,4
Імпорт продукції машинобудування, млн дол. США	3894,2	6198,4	5566,6	5288,3	3681,3	2663,0	3624,2	4555,1
Частка імпорту продукції машинобудування в імпорті товарів, %	20,39	24,07	21,28	19,55	17,47	17,37	21,14	21,90
Співвідношення експорт/імпорт машинобудівної продукції	0,42	0,31	0,33	0,36	0,56	0,67	0,55	0,55

Джерело: [13, с. 37].

У 2017 р. порівняно з 2010 р. спостерігається збільшення частки експорту продукції машинобудування у експорті товарів з 12,44% до 14,17%. Тенденції розвитку

машинобудування визначають, що не всі галузі адаптувались до нових економічних умов. Більшим попитом на зовнішньому ринку користуються котли, машини, електричні агрегати, ядерні реактори [4, с. 37].

Обсяг імпорту у 2017 р. порівняно з 2016 р. збільшився на 3658,6 млн дол. США, а порівняно з 2013 р. спостерігаються зменшення обсягу імпорту на 6240,1 млн дол. США. Обсяг імпорту машинобудівної продукції у 2017 р. порівняно з 2013 р зменшився на 733,2 млн дол. США. Щодо відношення експорту до імпорту, то воно протягом 2010–2017 рр. збільшилось з 0,42 до 0,55, тобто було відносно стабільним. Це вказує на невисоку конкурентоспроможність більшості машинобудівної продукції України що суттєво обмежує ринок.

Спостерігається зменшення обсягів імпорту машинобудівної продукції у 2017 р. порівняно з 2013 р. на 733,2 млн дол. США. Щодо відношення експорту до імпорту, то воно протягом 2010–2017 рр. збільшилось із 0,42 до 0,55, тобто було відносно стабільним. Це вказує на невисоку конкурентоспроможність більшості машинобудівної продукції України що суттєво обмежує її ринок.

Економічні реформи, які пов'язані з проведенням модернізації, обумовлюються можливістю забезпечення їх відповідними інвестиційними ресурсами. Конкурентоспроможність підприємства багато в чому залежить від тривалості циклу відтворення основних виробничих фондів і визначається ефективністю капіталовкладень.

Серед негативних тенденцій розвитку підприємств машинобудування слід виділити низький рівень їх інноваційної активності, що в підсумку призводить до зниження обсягів виробництва інноваційної продукції (рис. 7).

Джерело: [4].

Рис. 7. Динаміка інноваційно-активних підприємств промислових та машинобудівних підприємств, од.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження впливу зовнішнього середовища на результати функціонування підприємств машинобудівної галузі висвітлено наявні причини зниження їх економічної стійкості. Доведено необхідність впровадження механізму управління економічною стійкістю

підприємств машинобудування до динамічних умов сучасної економіки, який виступає у якості важливої складової управління потенціалом економічної безпеки підприємств.

Результати досліджень можуть бути покладені в основу подальшого розвитку теорії та практики управління потенціалом економічної безпеки машинобудівних підприємств.

References

Література

1. Arefieva, O., Piletska, S., Arefiev, S. (2018). The innovative activity of enterprises as a prerequisite for sustainable economic development. *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 4, No. 1, P. 1–7.
2. Bartashevskaya, Yu.M. (2010). Rozvytok mashynobuduvannya Ukrainy: stan, problemy, perspektyvy [The development of Ukraine's machine-building industry: state, problems, prospects]. *Yevropeyskyi vektor ekonomichnoho rozvytku* [European vector of economic development], No. 1 (8), P. 19–25 [in Ukrainian].
3. Haliuk, L.I. (2012). Zabezpechennia ekonomichnoi stiiikosti hazorozpodilnykh pidpriemstv [Ensuring economic stability of gas distributing enterprises: The dissertation author's abstract of the candidate of economic sciences: specialty 08.00.04 – Economics and Management of Enterprises (by Types of Economic Activities)]. Ivano-Frankivsk, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. 22 p. [in Ukrainian].
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
5. Fryzorenko, A. (eds.) (2018). Zovnishnia torhivlia Ukrainy u 2017 rotsi: statystychnyi zbirnyk [Foreign Trade of Ukraine in 2017: Statistical Collection]. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. 151 s. [in Ukrainian].
6. Ezerskaia, S.G. (2006). Metodika otcenki urovnia ekonomicheskoi ustoichivosti promyshlennogo predpriiatiia [Methodology for assessing the level of economic sustainability of an industrial enterprise]. *Sotsialno-ekonomicheskie problemy razvitiia regiona: materialy Mezhdunar. nauch.-prakt. konf.* [Socio-economic problems of regional development: Materials of the International Scientific and Practical Conference]. Ivanovo State University. Vol. II. P. 76–81 [in Russian].
7. Ereimeichuk, R.A. (2002). Obosnovanie strategii ustoichivogo razvitiia predpriiatiia [Justification of the strategy of sustainable development of the enterprise]. *Ekonomika rozvytku* [Development Economics],
1. Arefieva O. The innovative activity of enterprises as a prerequisite for sustainable economic development / O. Arefieva, S. Piletska, S. Arefiev // *Baltic Journal of Economic Studies*. – 2018. – Vol. 4, No. 1. – P. 1–7.
2. Барташевська Ю. М. Розвиток машинобудування України: стан, проблеми, перспективи / Ю. М. Барташевська // *Європейський вектор економічного розвитку*. – 2010. – № 1 (8). – С. 19–25.
3. Галюк Л. І. Забезпечення економічної стійкості газорозподільних підприємств: автореф. дис... канд. екон. наук: спец. 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / Л. І. Галюк; Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2012. – 22 с.
4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.
5. Зовнішня торгівля України у 2017 році: статистичний збірник / за ред. А. Фризоренко. – К.: Державна служба статистики України, 2018. – 151 с.
6. Езерская С. Г. Методика оценки уровня экономической устойчивости промышленного предприятия / С. Г. Езерская // *Социально-экономические проблемы развития региона: материалы Междунар. науч.-практ. конф.* – Иваново: Иван. гос. ун-т, 2006. – Ч. II. – С. 76–81.
7. Еремейчук Р. А. Обоснование стратегии устойчивого развития предприятия / Р. А. Еремейчук // *Економіка розвитку*. – 2002. – № 2 (22). – С. 56–60.

No. 2 (22), P. 56–60 [in Russian].

8. Ivanov, V.L. (2010). Upravlinnia ekonomichnoiu stiikistiu promyslovykh pidpriemstv [Management of economic stability of industrial enterprises: The author's abstract of the dissertation of the doctor of economic sciences: special. 08.00.04 – Economy and management of enterprises (by types of economic activity)]. Luhansk, Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University. 26 p. [in Ukrainian].

9. Korytko, T.Yu. (2016). Otsinka investytsiinoi aktyvnosti promyslovykh pidpriemstv Ukrainy [Estimation of investment activity of industrial enterprises of Ukraine]. Ekonomichnyi visnyk Donbasu [Economic Bulletin Donbass], No. 3, P. 141–145 [in Ukrainian].

10. Korotkyi, Yu.V. (2015). Mashynobudivna promyslovist Ukrainy: zdobutky ta perspektyvy [Ukraine's Machine-Building Industry: Achievements and Prospects]. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Ekonomika i menedzhment [Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Economics and Management], No. 11, P. 117–120 [in Ukrainian].

11. Piletska, S.T. (2014). Antykrizove upravlinnia ekonomichnoiu stiikistiu promyslovoho aviapidpriemstva: monohrafiia [Anti-crisis management of economic stability of the industrial airline: Monograph]. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury. 320 p. [in Ukrainian].

12. Ratushniak, O.H., Khomenko, N.O. (2011). Analiz innovatsiinoi diialnosti pidpriemstv mashynobudivnoi haluzi ta shliakhy yii pokrashchennia [Analysis of innovation activity of the enterprises of the machine-building industry and ways of its improvement]. Ekonomichnyi prostir [Economic space], No. 1, P. 298–304 [in Ukrainian].

13. Fryzorenko, A. (eds.) (2018). Spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu ta krainamy YeS u 2017 rotsi: statystychnyi zbirnyk [Cooperation between Ukraine and EU countries in 2017: statistical collection]. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. 186 p. [in Ukrainian].

14. Kharytonova, O.S. (2008). Ekonomichna stiikist pidpriemstva yak osnova zabezpechennia yoho konkurentospromozhnosti [Economic stability of the enterprise as the basis of maintenance of its competitiveness: The author's abstract of the dissertation of the candidate of economic sciences:

8. Иванов В. Л. Управление экономической стабильностью промышленных предприятий: автореф. дис... докт. экон. наук: спец. 08.00.04 – Экономика та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / В. Л. Иванов; Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. – Луганськ, 2010. – 26 с.

9. Коритько Т. Ю. Оцінка інвестиційної активності промислових підприємств України / Т. Ю. Коритько // Економічний вісник Донбасу. – 2016. – № 3. – С. 141–145.

10. Короткий Ю. В. Машинобудівна промисловість України: здобутки та перспективи / Ю. В. Короткий // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – 2015. – № 11. – С. 117–120.

11. Пілецька С. Т. Антикризове управління економічною стійкістю промислового авіапідприємства: монографія / С. Т. Пілецька. – К.: Центр учбової літератури, 2014. – 320 с.

12. Ратушняк О. Г. Аналіз інноваційної діяльності підприємств машинобудівної галузі та шляхи її покращення / О. Г. Ратушняк, Н. О. Хоменко // Економічний простір. – 2011. – № 1. – С. 298–304.

13. Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2017 році: статистичний збірник / за ред. А. Фризоренко. – К.: Державна служба статистики України, 2018. – 186 с.

14. Харитоновна О. С. Економічна стійкість підприємства як основа забезпечення його конкурентоспроможності: автореф. дис... канд. экон. наук: спец. 08.00.04 – Экономика та управління підприємствами (за видами економічної

- specialty. 08.00.04 – Economy and management of enterprises (by types of economic activity)]. Luhansk. 18 p. [in Ukrainian]. діяльності) / О. С. Харитонova. – Луганськ, 2008. – 18 с.
15. Yachmenova, V.M. (2008). Zabezpechennia stiiikosti diialnosti promyslovykh pidpriumstv [Ensuring the stability of the activity of industrial enterprises: The author's abstract of the dissertation of the doctor of economic sciences: special. 08.00.04]. Luhansk. 32 p. [in Ukrainian]. 15. Ячменьова В. М. Забезпечення стійкості діяльності промислових підприємств: автореф. дис... докт. екон. наук: спец. 08.00.04 / В. М. Ячменьова. – Луганськ, 2008. – 32 с.

УДК 364-787.522-057.36

DOI: 10.30857/2413-0117.2018.5.5

Олена М. Ніфатова

Київський національний університет технологій та дизайну, Україна
**ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ СИСТЕМНОЇ ПІДТРИМКИ
СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ УЧАСНИКІВ ООС (АТО) І ВПО**

У статті висвітлено питання щодо інституційного забезпечення комплексної системної підтримки соціальної адаптації та реінтеграції учасників операції об'єднаних сил (кол. АТО) та внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Проведено аналіз «Програми підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України», а також законів та рішень Уряду, що регулюють процес забезпечення підтримки соціальної адаптації зазначеного контингенту в частині ефективного використання їх трудового потенціалу. Дослідження напрямів сприяння інтеграції та соціальній адаптації ВПО та учасників ООС (АТО) надало підстави розглядати інтеграцію переселенців у місцеве співтовариство як послідовність таких етапів: попередній етап, де діють чинники інтеграції; початковий (адаптаційний); модифікаційний (перетворювальний), де відбувається реалізація умов інтеграції; результуючий, що відтворює показники інтеграції. Встановлено, що високий ступінь інтеграції передбачає: вирівнювання більшості соціальних та економічних показників; ідентифікацію переселенців як рівноправних суб'єктів місцевої громади; безконфліктну взаємодію; ефективну співпрацю, партнерство; стійку взаємодію на різних рівнях; задоволеність соціальним статусом, комфортність; позитивне сприйняття оточення і себе в ньому; позитивну динаміку демографічних показників; зв'язок майбутнього спільноти з нароццуванням трудового потенціалу країни. За результатами проведеного дослідження особливостей інституційного забезпечення комплексної системної підтримки соціальної адаптації та реінтеграції учасників ООС (АТО) і ВПО сформовано та систематизовано напрями сприяння інтеграції та соціальній адаптації відповідного контингенту.

Ключові слова: соціальна адаптація; реінтеграція; внутрішньо переміщені особи (ВПО); учасники бойових дій.

Елена М. Нифатова

Киевский национальный университет технологий и дизайна, Украина
**ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ КОМПЛЕКСНОЙ СИСТЕМНОЙ
ПОДДЕРЖКИ СОЦИАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ И РЕИНТЕГРАЦИИ
УЧАСТНИКОВ ООС (АТО) И ВПЛ**

В статье освещены вопросы институционального обеспечения комплексной системной поддержки социальной адаптации и реинтеграции участников операции объединенных сил (ранее АТО) и внутренне перемещенных лиц (ВПЛ). Проведен анализ «Программы поддержки, социальной адаптации и реинтеграции граждан Украины, которые переселились из временно оккупированной территории Украины и районов проведения антитеррористической операции в другие регионы Украины», а также законов и решений Правительства, регулирующих процесс обеспечения поддержки социальной адаптации контингента в части эффективного использования трудового потенциала. Исследование направлений содействия интеграции и социальной адаптации ВПО и участников ООС (АТО) позволило рассматривать интеграцию переселенцев в местное сообщество как последовательность следующих этапов: предварительный этап, где действуют факторы интеграции; начальный (адаптационный); модификационный (преобразовательный), где происходит реализация условий интеграции; результирующий,

что воспроизводит показатели интеграции. Установлено, что высокая степень интеграции предполагает: выравнивание большинства социальных и экономических показателей; идентификацию переселенцев как равноправных субъектов местного сообщества; бесконфликтное взаимодействие; эффективное сотрудничество, партнерство; стойкое взаимодействие на различных уровнях; удовлетворенность социальным статусом, комфортность; позитивное восприятие окружения и себя в нем; положительную динамику демографических показателей; связь будущего сообщества с наращиванием трудового потенциала страны. По результатам исследования особенностей институционального обеспечения комплексной системной поддержки социальной адаптации и реинтеграции участников ООС (АТО) и ВПО сформированы и систематизированы направления содействия интеграции и социальной адаптации соответствующего контингента.

Ключевые слова: социальная адаптация; реинтеграция; внутренне перемещенные лица (ВПЛ); участники боевых действий.

Olena M. Nifatova

Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine

INSTITUTIONAL INTEGRATED SYSTEMIC SUPPORT FOR SOCIAL ADAPTATION AND REINTEGRATION OF UFO (ATO) PARTICIPANTS AND IDPs

The paper discusses the issues of institutional integrated systematic support for ensuring social adaptation and reintegration of United Forces Operation (UFO) (formerly ATO) participants and internally displaced persons (IDPs). Insights are provided on the "Program of support, social adaptation and reintegration of Ukrainian citizens who moved from the temporarily occupied territory of Ukraine and areas of the anti-terrorist operation to other regions of Ukraine" along with the laws and Government regulations on the maintenance of social adaptation of the above population group in terms of efficient utilization of their labor potential. The study of different dimensions in promoting integration and social adaptation of the IDPs and UFO (ATO) participants allowed to identify the following subsequent stages in the process of integration of displaced persons into the local community: the preliminary phase affected by the integration factors; initial (adaptation period); modification (transformation) stage related to the integration implementation; and the resultant one reinforcing the integration indicators. It has been revealed that large-scale integration involves: adjustment of a range of social and economic indicators; ensuring equal treatment to migrants within local community; providing conflict-free interaction; effective cooperation and partnership; long-lasting multi-level relationships; satisfaction with social status, comfort; positive perception of the environment in harmony with self-perception; positive demographic dynamics; linking the future of the community with the national labor potential enhancement. The research findings on the specifics of providing the institutional integrated systematic support for social adaptation and reintegration of UFO (ATO) participants and IDPs have enabled to build up and generalize the dimensions for promoting integration and social adaptation of the given population group concerned.

Keywords: social adaptation; reintegration; internally displaced persons (IDPs); combat participants.

Постановка проблеми. Реалії сьогодення нашої держави вимагають від України зміщення стратегічних орієнтирів в зону розвитку та підтримки сприятливого соціально-економічного середовища для реалізації трудового потенціалу незахищених верств населення, зокрема демобілізованих учасників із зони бойових дій. Трудовий потенціал цієї категорії населення може бути ефективно реалізований тільки за умови належної державної підтримки та соціально-економічного сприяння. Більше того, сприяння розвитку малого та середнього підприємництва серед зазначеної категорії населення може стати потужним

інструментом не тільки соціальної адаптації до мирного життя та реінтеграції учасників ООС (АТО), ВПО, але й продукувати економічний та соціальний ефекти як на рівні нашої держави, так і за її межами. Так, наприклад, у 2015 році державою було запроваджено «комплексну програму підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України». Прийняті на сьогоднішній день Верховною Радою закони та рішення Уряду нашої держави суттєво впливають на забезпечення комплексної, системної підтримки соціальної адаптації та реінтеграції ВПО та учасників ООС (АТО) в частині ефективного використання їх трудового потенціалу вплинули, що виражається через застосування нормативно-правових актів, які визначають особливості їх розміщення та працевлаштування. Проте, слід зазначити, що ряд важливих проблем, які безпосередньо стосуються забезпечення комплексності та системності у підтримці соціальної адаптації та реінтеграції зазначених верст населення, залишилися не відкритими та актуальними для вивчення.

Аналіз останніх джерел, досліджень та публікацій. Основу теоретико-методологічної бази дослідження формують напрацювання вітчизняних та зарубіжних вчених щодо проблеми соціально-економічної адаптації та реабілітації не захищених верств населення, зокрема ветеранів бойових дій, а також роботи, присвячені інституційному забезпеченню комплексної, системної підтримки соціальної адаптації та реінтеграції учасників ООС (АТО), ВПО.

Багато робіт науковців, присвячено проблемі розвитку та адаптації трудового потенціалу внутрішньо переміщених осіб в Україні. Так, наприклад, К. Ніколаєць акцентує свою увагу на дослідженні впливу ВПО на формування трудових ресурсів регіонів України [1]. О.В. Кладова та П.В. Ворона розглядають та доводять важливість підтримки державою різноманітних форм надання психологічної та соціальної допомоги учасникам бойових дій та внутрішньо переміщеним особам [2, 3]. Не залишається поза увагою науковців і питання, пов'язане з вивченням проблеми залучення до підприємництва учасників ООС (АТО). О.А. Сороківська пропонує у якості дієвого інструменту формування сприятливої політики ведення малого і середнього бізнесу запровадження системи дорожніх карт за регіонами країни [4].

Метою статті є дослідження особливостей інституційного забезпечення комплексної, системної підтримки соціальної адаптації та реінтеграції учасників ООС (АТО), ВПО.

Результати дослідження. 16 грудня 2015 року Кабінетом Міністрів України було затверджено Комплексну державну програму щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року. Головною метою Програми стало «розв'язання проблем громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, та зниження рівня соціальної напруженості серед них і в суспільстві; сприяння інтеграції та соціальної адаптації таких осіб за новим місцем проживання; допомога в забезпеченні створення належних умов для життєдіяльності, прав та реалізації потенціалу; забезпечення соціальної, медичної, психологічної та матеріальної підтримки; створення передумов для компенсації завданої їм майнової (матеріальної) та моральної шкоди; створення сприятливих умов для добровільного повернення на місця попереднього проживання (за умови повного фактичного припинення бойових дій на територіях, на яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження)» [5].

Зазначена державна програма передбачає подолання низки проблемних питань, виявлених за результатами аналізу ситуації з внутрішньо переміщеними особами та учасниками ООС (АТО), основний сутнісний зміст яких представлено на рис. 1.

Рис. 1. Напрями сприяння інтеграції та соціальній адаптації
ВПО та учасників ООС (АТО)

Вимушено переміщені особи зі сходу України та Автономної республіки Крим на сьогоднішній день мають потребу не тільки в матеріальному забезпеченні, засобах першої необхідності та забезпеченні побутових умов. На перше місце постають проблеми соціальної адаптації на новому місці, у незвичних умовах. Для подолання зазначених суперечностей здійснюється впровадження окремих районних програм, головною ціллю яких є адаптація вимушено переміщених осіб, в частині надання їм консультативної допомоги, допомоги у правильності оформлення відповідних документів, знайомство з регіоном (його особливостями та звичаями), до якого вони були переміщені, а найголовніше – надання докладної інформації стосовно потреб у трудовому потенціалі регіону, а також затребуваних вакансій на ринку праці. Крім того, для бажаючих отримати підтримку для ведення індивідуальної підприємницької діяльності, надається можливість відвідати безкоштовні курси з основ підприємницької діяльності. В рамках таких районних програм, відбувається постійна співпраця зі службами зайнятості та роботодавцями регіонів, з метою формування списку вакансій, які пропонуються тим, що звернулися до управління. Інституціональне забезпечення для розроблення таких програм базується на законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [6], «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення гарантій дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [7], постанови КМУ «Про облік осіб, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції» [8], «Про надання щомісячної адресної допомоги особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції, для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» [9].

Акцентуючи увагу на взаємозалежності між вимушеною міграцією та інтеграцією, а також, на факторах і умовах її динаміки, на оцінках стійкості мігрантів в соціумі, доцільно етапність інтеграції переселенців в місцеве співтовариство розглядати як одну з її особливостей. У цьому контексті слід виділити наступні етапи:

- 1) попередній етап, де діють чинники інтеграції;
- 2) початковий (адаптаційний);
- 3) модифікаційний (перетворювальний), де відбувається реалізація умов інтеграції;
- 4) результуючий, що відтворює показники інтеграції.

Попередній етап характеризується дією таких чинників інтеграції, як негативна зміна зовнішнього оточення, військово-політичні (військові дії, зміна державних кордонів), соціально-психологічні (почуття безпеки). Загроза життю, неможливість перебування на колишній території за політичними та морально-психологічних причинами обумовлюють об'єктивність, антигуманність і стихійність початку безповоротної міграції та інтеграції. Оформлення мотивів інтеграції як усвідомленого спонукання до діяльності, спрямованої на «приєднання» до нової спільноти (інтеграційна мобільність) зв'язується з виникненням і усвідомленням потреби в раціональному і ціннісно-прийнятному для інтеграції соціумі, де є умови фізичної і соціальної безпеки, захисту від депривації, що характерно для попереднього етапу інтеграції і означає підготовку до початку нового життя, сенс і зміст якої зв'язується з адаптацією в іншому співтоваристві і інтеграція в нього.

Початковий (адаптаційний) етап. Знання про даний етап інтеграції базуються на розумінні нової соціальної реальності і середовища проживання, властивістю якої по відношенню до переселенця є ризик. Майнові втрати і втрата матеріальних ресурсів, моральні і психологічні втрати, новизна, непередбачуваність подій ставлять переселенців в ситуацію, яка пов'язана із сукупністю проблем, обумовлених їх переходом від стану визначеності до невизначеності.

Модифікаційний (перетворювальний) етап інтеграції. Знання про даний етап базується на сукупності концепцій і концептуальних положень, спрямованих на обґрунтуванні суб'єктивної поведінки індивідів в життєвому просторі: з концепцією життєвого світу в сфері «горизонтальних» зв'язків людини; з принципом ситуаціоналізму [10], де основним є положення про те, що соціальний контекст пробуджує до життя потужні сили, що стимулюють або обмежують поведінку; з концепцією радикальної соціальності [11], згідно з якою «проблема суб'єктивності поступово перетворюється в проблему суб'єктивності індивідів як сили і форми розвитку соціальності» з концепцією життєвих сил людини [12], яка призводить до перспективи вимірів соціальної реальності, зокрема, здатності людей виживати, охороняти своє життя в мінливих умовах.

Модифікаційний етап полягає у проведенні інформативних та навчальних заходів щодо мотивації відкриття власної справи та розвитку підприємницької ініціативи шляхом залучення бізнес-консультантів та викладачів ВНЗ для супроводу проектів учасників ООС (АТО). Слід зазначити, що саме на цьому етапі важливим є синергетичне поєднання соціальних інновацій у сфері підприємництва та освіти. Залучення соціальних інвестицій та використання соціально-інноваційних технологій надасть можливість створити комплексну адаптаційну систему, функціонування якої спрямоване на ефективну адаптацію майбутніх підприємців.

Результуючий етап. Даний етап характеризує ступінь соціокультурної інтеграції, або інтегрованості, мігрантів до місцевої спільноти.

Високий ступінь інтеграції – це: вирівнювання більшості соціальних та економічних показників; ідентифікація переселенців як рівноправних суб'єктів місцевої громади; безконфліктна взаємодія; ефективна співпраця, партнерство; стійка взаємодія на різних рівнях; задоволеність соціальним статусом, комфортність; позитивне сприйняття оточення і себе в ньому; позитивна динаміка демографічних показників; зв'язок майбутнього з спільнотою і нарощування ресурсів.

Висновки та пропозиції. Таким чином, дослідження особливостей інституційного забезпечення комплексної, системної підтримки соціальної адаптації та реінтеграції учасників ООС (АТО), ВПО надало можливість сформувати та систематизувати напрями сприяння інтеграції та соціальній адаптації відповідного контингенту. Акцентуючи увагу на взаємозалежності між вимушеною міграцією та інтеграцією, а також, на факторах і умовах її динаміки, на оцінках стійкості мігрантів в соціумі було виокремлено та детально описано етапи інтеграції. Такий підхід дозволить підвищити рівень інтеграції учасників ООС (АТО) та вимушено переміщених осіб у соціумі та створить підґрунтя для продукування економічного та соціального ефектів за рахунок підвищення ефективності використання трудового потенціалу, як на рівні нашої держави, так і за її межами.

Робота виконана за підтримки Міністерства освіти і науки України в рамках проекту 16.04.55 ДБ «Інноваційна платформа бізнес-освіти на основі кластерного підприємництва для демобілізованих воїнів та переселенців із зони АТО».

References

Література

1. Nikolaiets, K. (2017). Trudovyi potentsial vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini [The labor potential of internal migrants in Ukraine]. Visnyk KNUTEU [Herald of KNUTEU], No. 4, P. 42–53 [in Ukrainian]. 2. Kladova, O.V. (2015). Sotsialna robota shchodo zhyttiezabezpechennia vnutrishno peremishchenykh osib u Luhanskii oblasti [Social work on the life support of internally displaced people in the Lugansk	1. Николаець К. Трудовий потенціал внутрішньо переміщених осіб в Україні / К. Николаець // Вісник КНТЕУ. – 2017. – № 4. – С. 42–53 [in Ukrainian]. 2. Кладова О. В. Соціальна робота щодо життєзабезпечення внутрішньо переміщених осіб у Луганській області / О. В. Кладова // Ринок праці та

- region]. Rynok pratsi ta zainiatist naselennia [Labor market and employment of the population.], No. 3, P. 51–53 [in Ukrainian].
3. Vorona, P.V. (2018). Shliakhy sotsialnoi reabilitatsii uchashchymy ukrainsko-rosiiskoi viiny na skhodi Ukrainy: zarubizhnyi dosvid [Ways of social rehabilitation of participants of Ukrainian-Russian war in the east of Ukraine: international experience]. Bulletin of National University of Civil Protection of Ukraine. State Management series, Vol. 1(8). Retrieved from: DOI: 10.5281/zenodo.1240793 [in Ukrainian].
4. Sorokivska, O.A., Mosii, O.B., Kuzhda, T.I. (2017). Vidkryttia vlasnoi spravy yak shliakh sotsialno-ekonomichnoi adaptatsii veteraniv ATO [Opening of own business as a way of social and economic adaptation of ATO veterans]. Innovatsiina ekonomika [Innovative economy], No. 5, P. 139–115 [in Ukrainian].
5. Pro zatverdzhennia Kompleksnoi derzhavnoi prohramy shchodo pidtrymky, sotsialnoi adaptatsii ta reintehratsii hromadian Ukrainy, yaki pereselylysia z tymchasovo okupovanoi terytorii Ukrainy ta raioniv provedennia antyterrorystychnoi operatsii v inshi rehiony Ukrainy, na period do 2017 roku [On Approval of the Integrated State Program for Support, Social Adaptation and Reintegration of Ukrainian Citizens Moved from the Temporarily Occupied Territory of Ukraine and Areas of Anti-Terrorist Operation to Other Regions of Ukraine for the Period until 2017: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1094 dated 16.12.2015]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1090-2017-%D0%BF#n2> [in Ukrainian].
6. Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib [On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons: Law of Ukraine with amendments dated 20.10.2014 No. 1706-VII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> [in Ukrainian].
7. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo posylennia harantii dotrymannia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib [On Amendments to Some Laws of Ukraine on Strengthening the Guarantees of the Observance of the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons: Law of Ukraine dated December 24, 2015, No. 921-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/921-19> [in Ukrainian].
- зайнятість населення. – 2015. – № 3. – С. 51–53 [in Ukrainian].
3. Ворона П. В. Шляхи соціальної реабілітації учасників українсько-російської війни на сході України: зарубіжний досвід [Електронний ресурс] / П. В. Ворона // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. – 2018. – Вип. 1 (8). – Режим доступу: DOI: 10.5281/zenodo.1240793.
4. Сороківська О. А. Відкриття власної справи як шлях соціально-економічної адаптації ветеранів АТО / О. А. Сороківська, О. Б. Мосій, Т. І. Кужда // Інноваційна економіка. – 2017. – № 5. – С. 139–115.
5. Про затвердження Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року: Постанова Кабінету Міністрів України № 1094 від 16.12.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1090-2017-%D0%BF#n2>.
6. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України із змінами від 20.10.2014 № 1706-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.
7. Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення гарантій дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 24.12.2015 № 921-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/921-19>.

8. Pro oblik vnutrishno peremishchenykh osib [About registration of internally displaced persons: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 01.10.2015 No. 509]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF> [in Ukrainian].
8. Про облік внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.10.2015 № 509 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF>.
9. Pro nadannia shchomisiachnoi adresnoi dopomohy osobam, yaki peremishchuiutsia z tymchasovo okupovanoi terytorii Ukrainy ta raioniv provedennia antyterorystychnoi operatsii, dlia pokryttia vytrat na prozhyvannia, v tomu chysli na oplatu zhytlovo-komunalnykh posluh [On the provision of monthly targeted assistance to persons who move from the temporarily occupied territory of Ukraine and areas of the anti-terrorist operation to cover the cost of living, including for payment of housing and communal services: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 10.10.2014 No. 505]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF> [in Ukrainian].
9. Про надання щомісячної адресної допомоги особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції, для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.10.2014 № 505 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF>.
10. Levin, K. (2001). Dinamicheskaiia psikhologiia [Dynamic psychologist]. Moscow: Smysl. 572 p. [in Russian].
10. Левин К. Динамическая психология / К. Левин. – М.: Смысл, 2001. – 572 с.
11. Kemerov, V.E. (1999). Kontseptciia radikalnoi sotcialnosti [The concept of radical sociality]. Voprosy filosofii [Philosophy Issues], No. 7, P. 3–13 [in Russian].
11. Кемеров В. Е. Концепция радикальной социальности / В. Е. Кемеров // Вопросы философии. – 1999. – № 7. – С. 3–13.
12. Ross, L., Nisbett, R. (1999). Chelovek i situatsiia. Perspektivy sotcialnoi psikhologii [Man and situation. Perspectives of social psychology]. Translation from English V.V. Rumynskii; Ed. E.N. Emelyanov, B.C. Magun. Moscow: Aspekt Press. 429 p. [in Russian].
12. Росс Л. Человек и ситуация. Перспективы социальной психологии / Л. Росс, Р. Нисбетт; пер. с англ. В. В. Румынского; под ред. Е. Н. Емельянова, В. С. Магуна. – М.: Аспект Пресс, 1999. – 429 с.

УДК 334.7:339.15

DOI: 10.30857/2413-0117.2018.5.6

Настя П. Савчук

**Київський національний університет технологій та дизайну, Україна
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО
ПОТЕНЦІАЛУ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ**

Розкрито зміст підприємницького потенціалу суб'єктів малого та середнього бізнесу як сукупності носіїв реалізованих і латентних складових підприємницького успіху – резидентів (ресурси, вид економічної діяльності, рівень індивідуалізації, конкурентні переваги, орієнтація на виробництво соціальної цінності, підприємницький процес, орієнтація на споживача), які визначаються внутрішніми (психофізіологічними, соціально-демографічними, інтелектуально-креативними властивостями, загальнокультурними і професійними компетентностями, схильністю до інновацій, рівнем адаптивності та комунікаціями) і зовнішніми (стан інституційного середовища, рівень розвитку відносин конкуренції (співпраці), соціальний капітал, динаміка макро- і мезоекономічних індикаторів, домінуючий технологічний уклад) чинниками, що впливають на вибір форми підприємницької діяльності (вимушене / добровільне антрепренерство / інтрапренерство). Виявлено, що на фазах кризи і депресії середньострокового економічного циклу підвищується значущість внутрішніх факторів, що визначають стан підприємницького потенціалу суб'єктів малого та середнього бізнесу, на фазах пожвавлення і підйому – зовнішніх чинників, в складі яких виділено глобальні (кон'юнктура світових ринків), загальнонаціональні (державні нормативно-правові акти, соціальний капітал суспільства) і локальні (регіональні нормативно-правові акти, акти представницьких органів місцевого самоврядування, соціальний капітал місцевої громади, етнічних, конфесійних спільнот та ін.). Методом кореляційного аналізу доведено, що найбільш значущими елементами підприємницького потенціалу з погляду забезпечення позитивної динаміки індикаторів ефективності підприємницької діяльності є створення цінності для споживача, динаміка макроекономічного середовища, рівень конкуренції, а також якість підприємницького мислення, що підтверджується результатами сценарного прогнозування діяльності підприємницьких структур.

Ключові слова: підприємництво; територіальний підприємницький потенціал; суб'єкти малого та середнього бізнесу; державне регулювання.

Настя П. Савчук

**Киевский национальный университет технологий и дизайна, Украина
ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОГО
ПОТЕНЦИАЛА СУБЪЕКТОВ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА**

Раскрыто содержание предпринимательского потенциала субъектов малого и среднего бизнеса как совокупности носителей реализованных и латентных составляющих предпринимательского успеха – резидентов (ресурсы, вид экономической деятельности, уровень индивидуализации, конкурентные преимущества, ориентация на производство социальной ценности, предпринимательский процесс, ориентация на потребителя), которые определяются внутренними (психофизиологическими, социально-демографическими, интеллектуально-креативными свойствами, общекультурными и профессиональными компетентностями, склонностью к инновациям, уровнем адаптивности и коммуникациями) и внешними (состояние институциональной среды, уровень развития отношений конкуренции (сотрудничества), социальный капитал, динамика макро- и мезоэкономических индикаторов, доминирующий технологический уклад)

факторами, влияющими на выбор формы предпринимательской деятельности (вынужденное / добровольное антрепренерство / интрапренерство). Выявлено, что на фазах кризиса и депрессии среднесрочного экономического цикла повышается значимость внутренних факторов, определяющих состояние предпринимательского потенциала субъектов малого и среднего бизнеса, на фазах оживления и подъема – внешних факторов, в составе которых выделены глобальные (конъюнктура мировых рынков), общенациональные (государственные нормативно-правовые акты, социальный капитал общества) и локальные (региональные нормативно-правовые акты, акты представительных органов местного самоуправления, социальный капитал местной общины, этнических, конфессиональных сообществ и др.). Методом корреляционного анализа доказано, что наиболее значимыми элементами предпринимательского потенциала с точки зрения обеспечения положительной динамики индикаторов эффективности предпринимательской деятельности являются создание ценности для потребителя, динамика макроэкономической среды, уровень конкуренции, а также качество предпринимательского мышления, что подтверждается результатами сценарного прогнозирования деятельности предпринимательских структур.

Ключевые слова: предпринимательство; территориальный предпринимательский потенциал; субъекты малого и среднего бизнеса; государственное регулирование.

Nastia P. Savchuk

Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine

CHALLENGES AND DEVELOPMENT TRENDS IN BUILDING ENTREPRENEURIAL CAPACITY OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESS ENTITIES

The paper seeks to explore the structure of the entrepreneurial capacity of small and medium-sized business entities as a set of their inherent characteristics affecting the realized and latent components of the entrepreneurial success – the so called resident drivers (resources, economic activity types, customization level, competitive advantages, focus on creating social values, entrepreneurial process, customer-based approach) which are triggered by the internal (psycho-physiological, socio-demographic, intellectual and creative properties, universal cultural and professional competencies, the ability to innovate, adaptability level, communications, etc.) and external (the institutional environment, the competition (co-operation) relationships development level, social capital, macro- and mesoeconomic indicators dynamics, the dominant technological paradigm) factors affecting the choice of a business activity pattern (forced / voluntary entrepreneurship / intrapreneurship). It is argued that during the phases of crisis and depression within the medium-term economic cycle the importance of internal factors underpinning the entrepreneurial capacity of small and medium-sized business entities increases dramatically, while the periods of revival and recovery demonstrate greater significance of external factors which involve a range of global (the world markets competition), national (nation-wide legal acts, social capital) and local (regional normative legal acts, acts of representative bodies of local self-government, social capital of local community, ethnic or confessional, etc.) factors. Findings report for a correlation analysis method has revealed that the most significant elements in building the entrepreneurial capacity in terms of ensuring positive dynamics of business performance efficiency indicators are customer value creation, macroeconomic environment dynamics, competition level and the quality of entrepreneurial thinking as evidenced by the results of scenario-based forecasting of business activities.

Keywords: entrepreneurship; territorial entrepreneurial capacity; small and medium-sized business entities; government regulation.

Постановка проблеми. В умовах погіршення макроекономічної кон'юнктури і загострення геополітичних ризиків посилюється роль підприємницького співтовариства в забезпеченні поступального розвитку української економіки. Визнання необхідності підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних суб'єктів господарювання як ключового фактору подолання сировинної орієнтації експорту, зростання значущості корпусу підприємців для вирішення соціальних проблем суспільства в умовах зростаючого дефіциту державного бюджету, посилення залежності індикаторів ринку праці від обсягу приватних інвестиційних витрат і стану самозайнятості населення призводять до розуміння ролі підприємницького потенціалу в системі заходів антикризового регулювання національної економіки.

Аналіз змісту і результатів трансформації українського суспільства на рубежі ХХ–ХХІ ст. призводить до висновку, що заходи, спрямовані на стимулювання підприємницької активності, явно чи імпліцитно присутні в програмних документах України як держави, що передбачає створення сприятливого середовища для підприємств, підвищення інвестиційної привабливості окремих територіальних утворень, створення «точок зростання» і зон випереджального розвитку. Реалізація цільових орієнтирів розвитку національної економіки передбачала необхідність використання трудового, фінансового, організаційного, інвестиційного потенціалів підприємницького сектора, які при створенні певних умов можуть бути використані для розробки і впровадження управлінських, технологічних та продуктових нововведень. При цьому особливу роль в складі підприємницького співтовариства в частині ініціації інноваційної активності виконують суб'єкти малого та середнього підприємництва.

Формування і реалізація підприємницького потенціалу передбачає необхідність вирішення цілого комплексу проблем, серед яких – визначення змісту і структури потенціалу підприємницького співтовариства, що дозволить виявити об'єкти безпосереднього впливу; розмежування повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування в частині реалізації заходів впливу; розробка складу показників стану підприємницького потенціалу з урахуванням суб'єктного складу його носіїв – окремих підприємницьких структур, підприємницького співтовариства територіально локалізованого утворення, національної економіки в цілому та ін. Потреба в проведенні подібного дослідження з урахуванням особливостей сучасного етапу розвитку української економіки визначили вибір теми статті.

Аналіз останніх досліджень і невирішена частина проблеми. Теорія економіки підприємництва пройшла тривалий період розвитку. Окремі аспекти підприємницької діяльності знайшли відображення в роботах представників класичної школи політичної економії – зміст цільових орієнтирів суб'єктів підприємництва (Р. Кантільона, А. де Монкретьєн), свобода підприємницької діяльності (А. Сміт), підприємець як інвестор (Д. Рікардо), зміст підприємницького доходу, поділ капіталу-власності та капіталу-функції (К. Маркс), комбінація факторів виробництва як ключова функція підприємництва (Ж.-Б. Сей). В рамках неокласичного напряму організаторські здібності як самостійний фактор виробництва поряд з традиційними ресурсами досліджені А. Маршаллом, вчення про сутність підприємництва з урахуванням його особистісних якостей і обґрунтуванням поведінкової мотивації підприємця сформульовано Й. Шумпетером. Подальший розвиток уявлення про підприємця як носії інноваційних ідей отримали в працях П. Друкера. Історичні та соціальні фактори підприємницької активності представлені в працях В. Зомбарта, М. Вебера. Здібності підприємця прогнозувати зміни факторів зовнішнього середовища з урахуванням її невизначеності і ризиків аналізувалися в роботах Ф. Найта, І. Тюнена.

Цілісна поліфункціональна теорія підприємництва представлена в роботах І. Кірцнер, Л. фон Мізеса, Ф. фон Хайска, які трактували процес отримання прибутку як фактор відновлення ринкової рівноваги. Специфічні особливості підприємницької діяльності представлені в працях Р. Барра (дифузія підприємницької функції між працівниками підприємства), Г. Бріфса (контроль за цінами і витратами, їх співвідношенням як функція підприємця), Б. Карлоффа (підприємницькі здібності як вміння творчо вирішувати завдання узгодження потреб з виробничими ресурсами), К. Макконела і С. Брю (трактування підприємця як суб'єкта, наділеного здатністю поєднувати ресурси, схильністю до інновацій і самостійності в прийнятті стратегічних рішень), Г. Піншота (внутрі фірмове підприємництво). В умовах регульованої ринкової економіки особливого значення набувають положення про необхідність розвитку конкурентного середовища підприємництва, про зміст бюджетно-фінансових та грошово-кредитних регуляторів (Дж. Кейнс, П. Самуельсон, Дж. Хікс).

Особливості розвитку українського підприємництва в сучасній економіці досліджували З. Варналій [1], О. Дикань [2], П. Гайдуцький [3], Е. Карпова, Л. Чубарева [4], Д. Покришки, Я. Жаліло, Д. Ляпін, Я. Белінська [5]. Окремі аспекти підприємницької активності вивчені в працях представників української економічної думки, серед яких – побудова кластерної моделі управління інноваційним розвитком підприємництва в Україні (Л. Ганущак-Єфіменко [6]); формування інтеграційної сили бренду на засадах компонентної структуризації (П. Дудко, О. Ніфатова [7]); ресурсозбереження як пріоритетний напрямок розвитку підприємницького потенціалу в окремий галузь економіки (В. Щербак [8]).

Незважаючи на значний обсяг робіт, присвячених окремим аспектам підприємницької діяльності, підприємницький потенціал українського суспільства залишається дослідженим в належній мірі, не встановлені його відмінності від підприємницького потенціалу держав з розвиненим ринком. Ряд нормативних цінностей підприємницького співтовариства залишаються не визначеними і не можуть розглядатися як інструмент регулювання поведінки суб'єктів підприємництва.

Метою дослідження є наукове обґрунтування теоретичних і методичних підходів до аналізу засад формування підприємницького потенціалу територіально локалізованого утворення, проблем та напрямків розвитку суб'єктів малого та середнього бізнесу.

Результати дослідження. Підприємницький потенціал суб'єктів малого та середнього бізнесу визначається як сукупність носіїв реалізованих і латентних складових підприємницького успіху – резидентів територіального утворення, які знаходяться на стадії розробки проекту розвитку підприємницької структури в умовах недостатності інформації про стан галузевого ринку, низького рівня мережевої взаємодії з іншими суб'єктами підприємництва (потенційних і діючих), а також характеризуються мало мотивованим змінам настроїв (внутрішньою лабільністю), відсутністю стратегічної мети розвитку. Адаптація методичного підходу міжнародного проекту «Глобальний моніторинг підприємництва» (GEM) [9] до аналізу підприємницького потенціалу суб'єктів малого та середнього бізнесу дозволив уточнити склад етапів розвитку потенційного і раннього підприємництва, виділивши в їх числі: фаза формування підприємницької ідеї; фаза латентного підприємництва, на якій здійснюється державна реєстрація підприємницької структури; фаза старту підприємництва, на якій підприємці отримують спорадичний дохід; фаза раннього підприємництва, на якій підприємці отримують регулярний дохід, проте не можуть визначити довгострокових цілей і завдань функціонування підприємства; фаза кооперування, на якій підприємці вступають в регулярні коопераційні взаємодії в формі участі в мережевих утвореннях, контрактації за участю споживачів продукції, постачальників ресурсів, консалтингових, маркетингових та інших послуг, некомерційних

організацій і органів державного управління, наділених повноваженнями у сфері розвитку підприємництва (табл. 1).

Таблиця 1

Основні показники діяльності суб'єктів малого та середнього бізнесу України

Назва показника	Фактично за 2018 р.	Темпи зростання (зниження), % 2018 р. до 2017 р.	Темпи зростання (зниження), % 2017 р. до 2016 р.	Темпи зростання (зниження), 2016 р. до 2015 р.
Середньомісячна заробітна плата одного працівника				
номінальна, грн	8605	123,0	125,7	137,2
реальна, %	x	112,9	112,8	118,8
Заборгованість із виплати заробітної плати – усього	2889,0	117,1	x	124,7
Індекс споживчих цін	x	108,9	111,4	114,6
Індекс цін виробників промислової продукції	x	118,9	118,0	129,8
Обсяг реалізованої промислової продукції, млн грн	1605977,0	x	x	x
Індекс промислової продукції	x	98,7	101,8	100,3
Обсяг сільськогосподарської продукції, млн грн	524843,0	x	x	x
Індекс сільськогосподарської продукції	x	111,4	104,9	99,3
Обсяг виконаних будівельних робіт, млн. грн	86464,4	x	x	x
Експорт товарів, млн дол. США	30910,5	110,1	112,4	121,1
Імпорт товарів, млн дол. США	35914,6	114,9	116,1	128,1
Оборот роздрібною торгівлю, млн грн	659661,0	106,9	105,5	108,7
Вантажооборот, млн ткм	247855,3	^{96,1}	97,4	108,2
Пасажирооборот, млн пас. км	78290,3	114,0	104,8	108,2

Примітка. Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: розраховано автором за даними [10].

Виділення останнього етапу як самостійної фази розвитку підприємницького потенціалу суб'єктів малого та середнього бізнесу обумовлено тим, що сучасний етап розвитку економіки характеризується посиленням пов'язаності економічних агентів, що знаходить відображення в мережізації економічного простору, в формуванні нелінійних відкритих мережових форм взаємодії суб'єктів підприємництва різного масштабу [6]. Дезінтеграція і модуляція технологій формує умови для становлення ланцюгів створення доданої вартості в рамках гнучких фрагментованих систем. Тим самим уже на етапі потенційного підприємництва виникають передумови для подолання відставання в розвитку на основі запозичення (імітації) інновацій.

Станом, на 1.01.2018 року в Україні зареєстровано 1,86 млн суб'єктів підприємництва, з них 291 тис. малих підприємств, 1,5 млн фізичних осіб-підприємців. На підприємствах малого і середнього бізнесу зайнято 17,7 млн осіб (кожен четвертий працівник), в тому числі в індивідуальному підприємстві – 5,45 млн осіб (30,9%). Дані показники не враховують

стан тіньового сектора економіки. Порівняльний аналіз стану даного сектору підприємницької спільноти в Україні та за кордоном показує, що його частка у ВВП країни не перевищує 20–25%, тоді як аналогічний показник у країнах з розвинутою економікою наближається до значення в 70–80% (табл. 2).

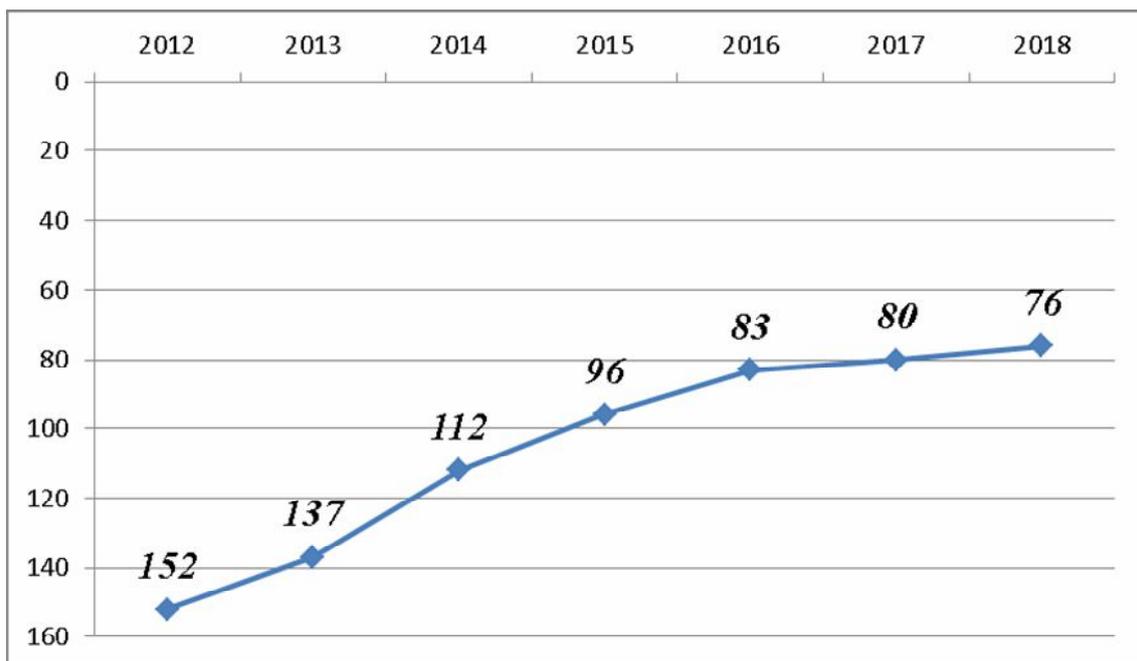
Таблиця 2

Показники структурної статистики суб'єктів підприємництва за розмірами

Рік	2010	2012	2013	2014	2015	2016
Загальна кількість	2183928	1600127	1722070	1932161	1974318	1865530
Великі	587	698	659	497	423	383
у % до загальної кількості суб'єктів	0,03	0,04	0,04	0,03	0,02	0,02
Середні	20983	20189	20983	15906	15203	14832
у % до загальної кількості суб'єктів	0,96	1,26	1,22	0,82	0,77	0,80
Малі	357241	344048	373809	324598	327814	291154
у % до загальної кількості суб'єктів	16,36	21,51	21,71	16,80	16,60	15,61
Фізичні особи-підприємці	1805118	1235192	1325925	1591160	1630878	1559161
у % до загальної кількості суб'єктів	82,65	77,19	77,00	82,35	82,60	83,57

Джерело: побудовано автором за даними [10].

За даними табл. 2 з 2014 р. основні показники діяльності суб'єктів малого та середнього бізнесу України та їх кількість знизилась, при цьому рейтинг України в Світовому банку щодо легкості ведення бізнесу за даними «Doing Business-2018» склав 76 місце [11] (з 2017 р. відбулося покращення позиції на чотири пункти (рис. 1).

Джерело: побудовано автором за даними [11].

Рис. 1. Україна у рейтингах Doing Business

Як показав проведений аналіз, підприємницький потенціал визначається такими параметрами, як: якість підприємницького мислення, рівень мотивації підприємця, тренди поведінки підприємця, динаміка макроекономічного середовища, особливості та рівень розвитку галузі, рівень конкуренції, створення цінності для споживача і якість вибору підприємницької можливості. Дослідження показує, що заходи державного впливу, як правило, фокусуються в сфері зміни особливостей діяльності в галузі, реструктуризації конкурентного середовища і регулювання макросередовища, тоді як інші елементи підприємницького потенціалу регулюються в значно меншому ступені, що диктує необхідність аналізу значущості всіх перерахованих факторів для визначення впливу на успішність підприємницької діяльності, яка характеризується комплексом фінансових індикаторів.

Аналіз динаміки підприємницького потенціалу в українських регіонах у період з 2013 по 2018 рр. показує погіршення його показників, що обумовлено внутрішніми (негативні очікування і ін.) і зовнішніми факторами (погіршення макроекономічної кон'юнктури на внутрішньому і зовнішньому ринках та ін.). В якості причин низької ефективності державного регулювання підприємницького потенціалу можуть виступати низька якість оцінки поточного стану системи заходів впливу і невірний вибір її оптимального стану; неадаптовані до стану підприємницького потенціалу та станом національної економіки управлінські рішення. Отже, для формування оптимальних заходів державного регулювання підприємницького потенціалу як складної біхевіоральної системи доцільно її дослідження з позиції відповідності принципам активності і рівноваги.

Активність підприємницького потенціалу суб'єктів малого та середнього бізнесу проявляється в його орієнтації на трансформацію в рамки загальноприйнятих підприємництва (за класифікацією GEM) або в його протилежність - в стан пасивності та байдужості, яка обумовлює регрес підприємницького співтовариства і його розпад або регрес, вихід з кризи і новий оптимум. При цьому в якості критеріїв оптимізації заходів державного впливу на підприємницький потенціал територіально локалізованої системи виступають досягнення мети (формування усталеного підприємництва), ефективність (економічна, соціальна, бюджетна, або можна порівняти з витратами ефект для територіально локалізованого утворення, отримання потенційними підприємцями значущих для них результатів, балансі інтересів бізнесу, соціуму і держави при виконанні органами державного управлін покладених на них функцій), забезпеченість ресурсами (співвідношення між потребами в ресурсах регулювання підприємницького потенціалу та фактичними обсягами), результативність (ступінь досягнення потенційними підприємцями результатів, адекватних цілям державного регулювання підприємницької діяльності, які задовольняли б інтереси місцевої громади), своєчасність (внесення необхідних коректив до настання небажаних необоротних процесів), надійність (здатність системи державного регулювання зберігати рівновагу підприємницького співтовариства і між суб'єктами управління).

Раціональність (відповідність цілей потенційного підприємництва довгостроковим цілям розвитку територіального утворення, здатність потенційних підприємців до кооперації з чинним підприємницьким співтовариством) і стійкість (здатність підприємницького потенціалу як відкритої динамічної системи повертатися в рівноважний стан після завершення дії, вплинув на її параметри) можуть трактуватися як критерії індивідуального стану заходів державного регулювання. В якості критеріїв пасивності заходів державного регулювання підприємницького потенціалу виступають дезорганізація (зменшення суб'єктів потенційного підприємництва), дестабілізація (порушення рівноваги внаслідок розриву зв'язків), криза (перехід в оптимальне або пасивний стан при високому рівні невизначеності

результату) і діссолуція (розвал системи управління підприємницьким потенціалом). При цьому підприємницький потенціал суб'єктів малого та середнього бізнесу може розвиватися інноваційно, якщо він стимулює розвиток інших підсистем мезоекономічних системи та інших складових підприємницького співтовариства; консервативно, якщо він розвивається відповідно до напрямів розвитку інших підсистем мезоекономічних системи та інших складових підприємницького співтовариства; перебувати в пасивному стані, якщо він стримує розвиток інших підсистем. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне в умовах кризи і депресії активізувати прямі заходи впливу на зовнішні чинники підприємницького потенціалу (проектування інститутів конкуренції, розвиток механізму формального інфорсменту контрактів), в умовах пошвавлення і підйому – непрямі заходи впливу на внутрішні чинники підприємницького потенціалу (проектування інститутів соціальної сфери, що визначають обсяг і якість інвестицій в людський капітал), активізацію саморегулювання підприємницької діяльності.

Для оцінки результативності заходів державного регулювання підприємницького потенціалу регіонів України за 2013–2018 рр. на першому етапі дослідження проведена угруповання регіональних утворень за чисельністю і динаміці суб'єктів малого підприємництва. На другому етапі проведено оцінку розвитку суб'єктів малого підприємництва за регіонами ПФО, яка включала вивчення динаміки абсолютних показників (оборот підприємств, чисельність працівників, інвестиції в основний капітал; розрахункових показників, що характеризують інтенсивність розвитку малого бізнесу: оборот підприємств на 1 працівника і на 1 мале підприємство, розмір інвестицій на 1 мале підприємство; темпів зміни показників за період) (табл. 3).

Таблиця 3

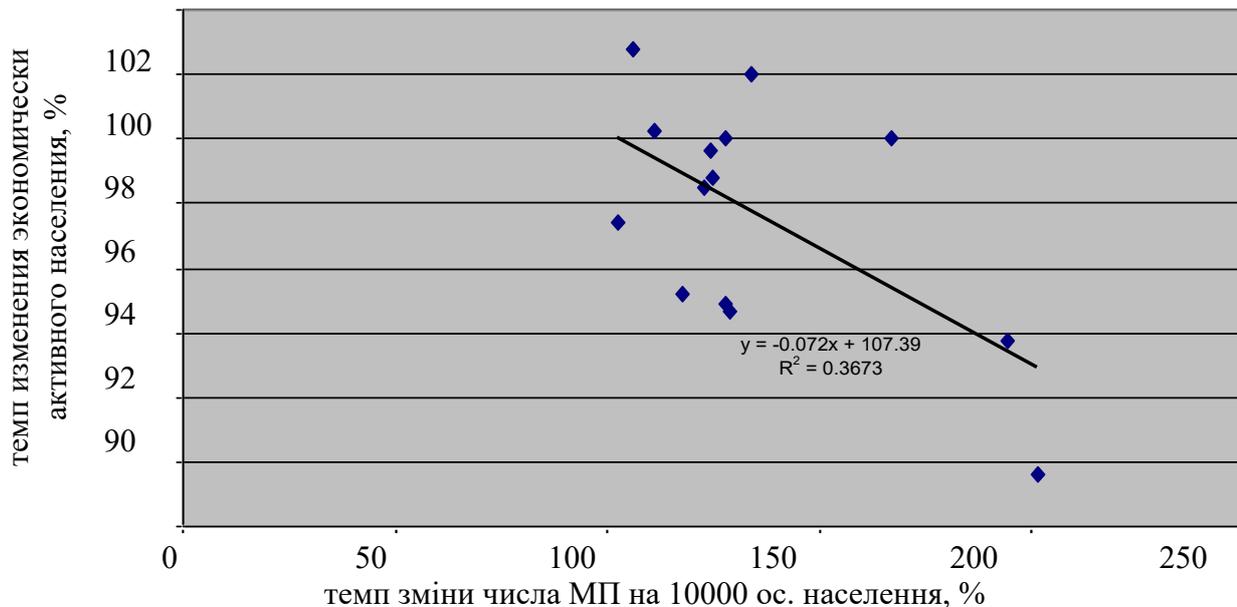
Угруповання регіонів ПФО за чисельністю і динаміці суб'єктів малого підприємництва (МП) (включаючи індивідуальних підприємців (ІП), 2013–2018 рр.

		Динаміка суб'єктів МП за 2013–2018 рр.	
		Нижче середнього значення	Вище середнього значення
Кількість суб'єктів МП, включаючи інноваційний потенціал		Група 4	Група 3
	Нижче середнього значення	Черкаська, Тернопільська, Одеська, Донецька, Луганська області	Івано-Франківська, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська області
		Група 2	Група 1
	Вище середнього значення	Дніпропетровська, Київська, Вінницька, Харківська області	місто Київ

Джерело: складено на основі [10; 12; 13].

Дослідження показало, що високі темпи розвитку демонструють регіони з інтенсивними факторами (місто Київ, Дніпропетровська, Київська, Вінницька та Харківська області), для яких характерні висока інвестиційна активність, підвищення продуктивності праці. Переважно екстенсивний розвиток мають два регіони (Волинська, Запорізька області), для яких характерне зниження інвестиційної активності і значне зростання числа зайнятих. Розвиток інших регіонів відбувається за змішаним типом. Заходи державного регулювання підприємницького потенціалу територіально локалізованого утворення можуть бути визнані ефективними, якщо потенційний підприємництво трансформується в усталений малий і

середній бізнес. Аналіз підприємницької активності в розрізі регіонів проводився на прикладі регіонів ПФО в період з 2013 по 2018 рр. Для оцінки підприємницької активності використовувався показник чисельності малих підприємств на 10000 ос. населення. На основі даного показника за вказаний період був визначений темп зміни показника. В ході дослідження отримала підтвердження гіпотеза про значимість демографічного фактору для трансформації потенційного підприємництва в рамки загальноприйнятих (рис. 2).

Джерело: складено автором на основі [10; 12; 13].

Рис. 2. Оцінка взаємозв'язку між показниками темпу зміни числа малих підприємств на 10000 ос. населення і темпом зміни чисельності економічно активного населення по регіонах за 2013–2018 рр.

Дослідження показало, що чисельність населення має суттєвий вплив на трансформацію потенційного підприємництва в рамки загальноприйнятих і визначається, в свою чергу, демографічною ситуацією (в тому числі міграційними потоками, структурою населення за віком). Вивчення вікової структури населення, залученого в підприємницьку діяльність, свідчить, що найбільшу активність проявляють особи у віці від 25 до 45 років. Дані по Україні відображають динаміку підвищення середнього віку підприємців, що в цілому відображає загальну тенденцію старіння економічно активного населення. Тим самим, реалізуються спільні закономірності формування підприємницького потенціалу при наявності специфічних особливостей територіальних утворень, обумовлених їх абсолютними і відносними перевагами.

Висновки і пропозиції. Запропоновано теоретико-методичний підхід до змісту державного регулювання підприємницького потенціалу суб'єктів малого та середнього бізнесу, який відповідно до принципів кінцевої мети, розвитку і невизначеності передбачає в умовах кризи і депресії активізацію прямих заходів впливу на зовнішні чинники підприємницького потенціалу (проекування інститутів конкуренції, розвиток механізму формального інфорсменту контрактів та ін.), в умовах поживавлення і підйому – непрямих заходів впливу на внутрішні чинники підприємницького потенціалу (проекування інститутів соціальної сфери, що визначають обсяг і якість інвестицій в людський капітал та ін.). Обґрунтовано, що ефективність заходів державного регулювання підприємницької активності визначається повнотою врахування особливостей підприємницького потенціалу

суб'єктів малого та середнього бізнесу (рівень і динаміка підприємницьких намірів, частка стійко функціонуючих підприємницьких структур в їх загальній чисельності, домінуюча мотивація (добровільна, вимушена), рівень інноваційності, гендерна структура, вплив на динаміку ВРП та ін.), їх відповідністю фазі реалізації підприємницького потенціалу (передстартової, стартовою, фази стійкого функціонування і ліквідації підприємницької структури).

References

Література

1. Varnalii, Z.S. (2005). Male pidpriemnytstvo: osnovy teorii i praktyky: monohrafiia [Small Business: Fundamentals of Theory and Practice: Monograph]. Kyiv: NISD. 498 p. [in Ukrainian].
1. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики: монографія / З. С. Варналій. – К.: НІСД, 2005. – 498 с.
2. Dykan, O.V. (2017). Rozvytok maloho biznesu v Ukraini: problemy ta shliakhy zabezpechennia [Small business development in Ukraine: problems and ways of securing]. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti [Bulletin of the Economy of Transport and Industry], No. 57, P. 58–66 [in Ukrainian].
2. Дикань О. В. Розвиток малого бізнесу в Україні: проблеми та шляхи забезпечення / О. В. Дикань // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2017. – № 57. – С. 58–66.
3. Haidutskyi, P. (2003). Rozvytok pidpriemnytstva v Ukraini [Development of entrepreneurship in Ukraine]. Kyiv: Znannia-Pres. 248 p. [in Ukrainian].
3. Гайдучський П. Розвиток підприємництва в Україні. – К.: Знання-Прес, 2003. – 248 с.
4. Karpova, E.I., Chubareva, L.I. (2009). Analiz zarubezhnogo opyta podderzhki malogo biznesa [Analysis of foreign experience of small business support]. Retrieved from: <http://www.nbu.gov.ua> [in Russian].
4. Карпова Е. И. Анализ зарубежного опыта поддержки малого бизнеса [Електронний ресурс] / Е. И. Карпова, Л. И. Чубарева. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.
5. Pokryshka, D.S., Zhalilo, Ya.A., Liapin, D.V., Belinska, Ya.V. et al. (2010). Mekhanizmy rozvytku pidpriemnytstva v umovakh postkryzovoho vidnovlennia ekonomiky Ukrainy: analit. dop. [Mechanisms of entrepreneurship development in the post-crisis economic recovery of Ukraine: analytical report]. Kyiv: NISD. 72 p. [in Ukrainian].
5. Механізми розвитку підприємництва в умовах посткризового відновлення економіки України: аналіт. доп. / Д. С. Покришка, Я. А. Жаліло, Д. В. Ляпін, Я. В. Белінська та ін. – К.: НІСД, 2010. – 72 с.
6. Ganushchak-Yefimenko, L.M. (2015). Pobudova klasternoї modeli upravlinnia innovatsiinym rozvytkom pidpriemnytstva v Ukraini [Building a cluster model for innovative development management of Ukrainian entrepreneurship]. Aktualni problemy ekonomiky [Actual Problems of Economics], No. 10, P. 106–117 [in Ukrainian].
6. Ганущак-Єфіменко Л. М. Побудова кластерної моделі управління інноваційним розвитком підприємництва в Україні / Л. М. Ганущак-Єфіменко // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 10. – С. 106–117.
7. Dudko, P.M., Nifatova, O.M. (2017). Formuvannia intehratsiinoї syly brenda na zasadakh komponentnoi strukturyzatsii [Brand integrative strength building through component structurin]. Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu tekhnologii ta dyzainu. Serii: Ekonomichni nauky [Bulletin of the Kyiv National University of Technologies and Design. Series: Economic Sciences], No. 5 (115), P. 48–55 [in Ukrainian].
7. Дудко П. М. Формування інтеграційної сили брэнда на засадах компонентної структуризації / П. М. Дудко, О. М. Ніфатова // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія: Економічні науки. – 2017. – № 5 (115). – С. 48–55.

8. Shcherbak, V.G. (2016). Resursozberezhennia yak priorytetnyi napriamok rozvytku pidpriemnytskoho potentsialu ahrarynoi sfery [Resource saving as a priority trend in the development of agrarian entrepreneurial potential]. Aktualni problemy ekonomiky [Actual Problems of Economics], No. 7, P. 174–184 [in Ukrainian].
9. Global Entrepreneurship Monitor (GEM). Retrieved from: <http://www.smefinanceforum.org/post/global-entrepreneurship-monitor>.
10. Ofitsiyni sait derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
11. DOING BUSINESS–2018. Ukraina v reitynhu Svitovoho banku lehkosti vedennia biznesu [DOING BUSINESS-2018. Ukraine in the World Bank's ranking of ease of doing business]. Retrieved from: <http://edclub.com.ua/analitika/doing-business-2018-ukrayina-v-reytyngu-svitovogo-banku-legkosti-vedennya-biznesu> [in Ukrainian].
12. Kuznietsova, M.S. (eds.) (2016). Diialnist sub'ektiv velykoho, serednoho, maloho ta mikro pidpriemnytstva: statystychnyi zbirnyk [Activity of subjects of large, medium, small and micro entrepreneurship: statistical collection]. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. 485 p. [in Ukrainian].
13. Shevchuk, I.B. (2015). Suchasnyi stan zabezpechenosti pidpriemstv Ukrainy informatsiino-komunikatsiinyi tekhnolohiiamy: rehionalnyi zriz [The current state of Ukrainian enterprises' provision of information and communication technologies: regional section]. Scientific and educational periodical journal "THE GENESIS OF GENIUS", Geneve, Switzerland, December 2015, # 5, Vol. 2, P. 78–82 [in Ukrainian].
8. Щербак В. Г. Ресурсозбереження як пріоритетний напрямок розвитку підприємницького потенціалу аграрної сфери / В. Г. Щербак // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 7. – С. 174–184.
9. Global Entrepreneurship Monitor (GEM) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.smefinanceforum.org/post/global-entrepreneurship-monitor>.
10. Офіційний сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. DOING BUSINESS–2018. Україна в рейтингу Світового банку легкості ведення бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/doing-business-2018-ukrayina-v-reytyngu-svitovogo-banku-legkosti-vedennya-biznesu>.
12. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікро підприємництва: статистичний збірник / за ред. М. С. Кузнецової; відповідальна за випуск О. М. Колпакова. – К.: Державна служба статистики України, 2016. – 485 с.
13. Шевчук І. Б. Сучасний стан забезпеченості підприємств України інформаційно-комунікаційними технологіями: регіональний зріз / І. Б. Шевчук // Scientific and educational periodical journal "THE GENESIS OF GENIUS". – Geneve, Switzerland, December 2015. – # 5. – Vol. 2. – P. 78–82.

УДК 364.1

DOI: 10.30857/2413-0117.2018.5.7

Марина І. Тимофєєва

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Україна
СОЦІАЛЬНІ ПРОЕКТИ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Статтю присвячено питанням розробки соціальних проектів для задоволення потреб громадян або розв'язання конкретних соціальних проблем шляхом зміни соціальної ситуації. Причиною для розробки соціальних проектів здебільшого виступають такі проблеми, що мають суперечливі різного напрямку тенденції розвитку або потребують адекватного вирішення. При цьому особливість соціальних проектів виражається в тому, що головним експертом при їх оцінюванні виступає не держава або замовник проекту, а суспільство. У сучасних умовах важливим є побудова міцної соціальної держави, чого неможливо досягти лише зусиллями держави, проте об'єднання та чітка координація зусиль спільноти та держави сприятимуть бажаному ефекту. Зазначається, що на сьогодні подібні об'єднання вже набули великої значущості, а також наголошується, що за такого об'єднання потрібно чітко розмежовувати ролі кожної із сторін. В Україні створено відповідну інформаційну платформу, яка оптимізує процес відбору найкращих проектів та доступу до отриманих результатів після їх апробації. Соціальні проекти мають велике розмаїття форм їх проведення, напрямів, джерел фінансування та строків виконання. Важливим питанням залишається також доцільність того чи іншого проекту. Основними критеріями визначення доцільності впровадження соціального проекту запропоновано такі: відповідність проектних пропозицій основним напрямкам розвитку та стратегічному плану розвитку держави загалом; визначення значущості отриманих результатів за проектом для держави; визначення можливості адаптування соціального проекту для більшості регіонів країни; ефективність соціального проекту. У системі соціального захисту соціальні проекти займають значне місце, оскільки суспільство вже давно не чекає допомоги від держави, а самостійно за допомогою розробки соціальних проектів та програм залучають інвесторів до вирішення певного кола питань.

Ключові слова: соціальний проект; соціальне проектування; соціальне партнерство; соціальний захист.

Марина И. Тимофеева

Харьковский национальный экономический университет имени Семена Кузнеця, Украина
СОЦИАЛЬНЫЕ ПРОЕКТЫ В СИСТЕМЕ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ

Статья посвящена вопросам разработки социальных проектов для удовлетворения потребностей граждан или решения определенных социальных проблем путем изменения социальной ситуации. Причиной разработки социальных проектов являются прежде всего проблемы, которые имеют противоречивые разнонаправленные тенденции развития или требуют адекватного решения. При этом своеобразие социальных проектов выражается в том, что главным экспертом при их оценивании выступает не государство или заказчик проекта, а общество. В современных условиях важным является построение сильного социального государства, чего невозможно добиться только усилиями государства, в то время как объединение и четкая координация усилий сообщества и государства будут способствовать достижению желаемого эффекта. Отмечается, что в настоящее время подобные объединения уже стали значимыми, а также подчеркивается, что при таком объединении нужно четко разграничивать роли каждой из сторон. В Украине создано соответствующую информационную платформу, которая оптимизирует процесс отбора лучших проектов и доступа к полученным результатам после их апробации. Социальные

проекты имеют большое разнообразие форм их проведения, направлений, источников финансирования и сроков выполнения. Важным остается вопрос целесообразности того или иного проекта. Основными критериями определения целесообразности внедрения социального проекта предложены следующие: соответствие проектных предложений основным направлениям развития и стратегическому плану развития государства в целом; определение значимости полученных результатов по проекту для государства; определение возможности адаптации социального проекта для большинства регионов страны; эффективность социального проекта. В системе социальной защиты социальные проекты занимают значительное место, поскольку общество больше не ждет помощи от государства, а самостоятельно посредством разработки социальных проектов и программ привлекают инвесторов к решению определенного круга вопросов.

Ключевые слова: социальный проект; социальное проектирование, социальное партнерство, социальная защита.

Maryna I. Timofieieva
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine
**SOCIAL PROJECTS IN THE SOCIAL PROTECTION
OF THE POPULATION FRAMEWORK**

The paper discusses the issues of social projects development to meet the citizens' needs or to resolve certain social problems by changing the social situation. The reason for designing social projects is responding to the challenges with conflicting, multi-vector development trends or those to be adequately addressed. Social projects demonstrate their specifics. In this context, the principal expert in their assessment is not the government or the project contractor but the society. In modern realia, it is critical to build a strong social state which can not be achieved through the government's policies alone, however the combined efforts and close cooperation between the community and the state contributes to the desired effect. Evidence revealed that such partnerships have gained great significance, although it is argued that there is a need to clearly demarcate the roles of each of the parties. An appropriate information platform was created in Ukraine that optimizes the process of selecting the best projects and accessing the results after their testing. Social projects have a large variety of forms, dimensions, sources of funding and terms of execution. The issue of project feasibility remains paramount. The key criteria to evaluate the social project implementation expediency are the following: harmonization of project proposals, business goals and the overall government strategic development plan; identifying the significance of the project results for the government; specification of the social project capability to adapt for most regions of the country; social project effectiveness. Social projects have become an essential element within the social protection framework, since modern society have no more expectations as to the government assistance, but ultimately seek to search for their own tools to resolve social issues through developing social projects and programs, attracting investment, etc.

Keywords: social project; social design; social partnership, social protection.

Постановка проблеми. Під час дослідження соціальної сфери розгляду її складових, системи соціального захисту її принципів, форм та іншого, особливу увагу привернули на себе соціальні проекти, які на сьогодні мають великі масштаби ефективного впровадження в суспільство, значного фінансування з різноманітних джерел. Соціальні проекти – це безпосередньо ініціатива окремих осіб, або колективу, що до вивчення та розроблення пропозицій з вирішення соціальної проблеми яка вже існує.

Не достатнє обґрунтування важливості соціальних проектів в системі соціального захисту призводить до подальшого не впровадження ефективних проектів та програм по всій

території України. Тому автором вважається за необхідне розкрити сутність соціальних проектів та визначити їх місце в системі соціального захисту.

Аналіз останніх публікацій по проблеми. Дослідженням соціальних проектів займаються різного спрямування науковці наприклад філософи такі як Г. Лейбніц та І. Кант, які означали важливість соціальної гармонії, соціальної динаміки, соціального очікування та соціальної проекції, сучасні науковці досліджують різні напрямки соціального проектування з боку управління, фінансування тощо, вагомий внесок в дослідження даного питання внесли такі учені, як С. Бушуєва, В. Воропаєва, У. Дункана, В. Курбатова, В. Лукова, Л. Оленгівську, С. Копилова.

Незважаючи на значний внесок науковців, у динамічних умовах сьогодення, коли відбувається формування нових тенденцій розвитку світової економічної системи та перехід від моделі «держави загального добробуту» до нової державної соціальної політики, ставить перед собою значну кількість питань таких як залучання суспільства до вирішення соціальних проблем, фінансування соціальної сфери з альтернативних джерел тощо.

Мета дослідження. Обґрунтувати термін соціальний проект, розглянути його основні складові та виділити основні його типи. Визначити важливість соціальних проектів в системі соціального захисту населення держави.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Соціальний захист, що надається державою у його загальному розумінні трактується – як політика держави яка направлена на досягнення поставленої мети, а також акумулювання матеріальної бази, насамперед державної, а також і суспільної. Саме визначені напрямки соціальної політики та чітко сформовані дії забезпечують особам, соціальним групам, верствам населення країни комплексне, всебічне розв'язання виникаючих проблем, які з'являються як результат впливу соціальних ризиків, які можуть вплинути на можливість реалізації конституційних прав та гарантій [4, с. 37].

Сьогодні суспільство приймає активну участь у вирішення соціальних проблем за рахунок розробки обґрунтованих соціальних проектів та програм які приймають участь у конкурсах на здобуття фінансування від різноманітних організацій.

Автор вважає за необхідне першочергово розібратися, що ж собою являє соціальний проект. Соціальний проект – це розроблений, ініціативною групою авторів, проект нововведення соціального характеру, з метою створення, модернізації або підтримки в середовищі, що змінюється, матеріальної або духовної цінності. Створене нововведення мусить мати просторово-часові кордони, та можливість прорахування впливу на людей [2].

Соціальне проектування – це розроблення особою, групою осіб або організацією дій, які спрямованні на досягнення соціально важливих цілей, які направленні на конкретне локальне місце, чітко окресленим часом з визначеними ресурсами на вирішення існуючої проблеми [2].

Соціальний проект – це сукупність комплексних дій, спрямованих на вирішення конкретної соціальної ситуації, проблеми, за умови обмеженості в часі та ресурсах [4].

Соціальне проектування – це сконструйоване ініціатором проекту соціальне нововведення, основною метою якого є створення, підтримка або удосконалення в середовищі яке змінюються важливих цінностей [5].

Узагальнюючи наведенні визначення можна стверджувати, що загалом під соціальним проектуванням розуміють дії конкретних осіб, груп осіб чи організацій, що спрямованні на вирішення соціальних проблем, подальшою підтримкою з метою поліпшення соціальної ситуації в суспільстві.

Проекти перш за все дають можливість провести апробацію ідеї, пошуку та акумуляції відповідних ресурсів. Проект соціальної направленості інколи розуміють як інтегровану систему, що складається із:

- цілей, які сформованих в рамках даного проекту;
- для досягнення поставлених цілей соціальні установи, об'єкти, системи соціального захисту;
- ґрунтовно розроблені та затвердженні встановленому порядку документи, а саме: програми, плани, кошториси тощо;
- розрахованих матеріальних ресурсів – матеріальних, фінансових, трудових, часових;
- комплексу управлінських рішень, заходів з досягнення цілей [5].

Соціальне проектування являється прогресивним явищем, оскільки подібна організація роботи має конкретні переваги. Перш за все вона забезпечує концентрацію всіх зусиль над вирішенням конкретного питання, що стосується певного кола осіб або окремої категорії людей. Соціальне проектування спрямовує свою діяльність локально в чітко зазначених часових та географічних межах, з застосуванням певних методів втручання відповідно до цільової групи, а найважливіше орієнтоване на результати, які можна об'єктивно виміряти.

Під час реалізації будь-яких соціальних проектів можна виділи наступні проблеми:

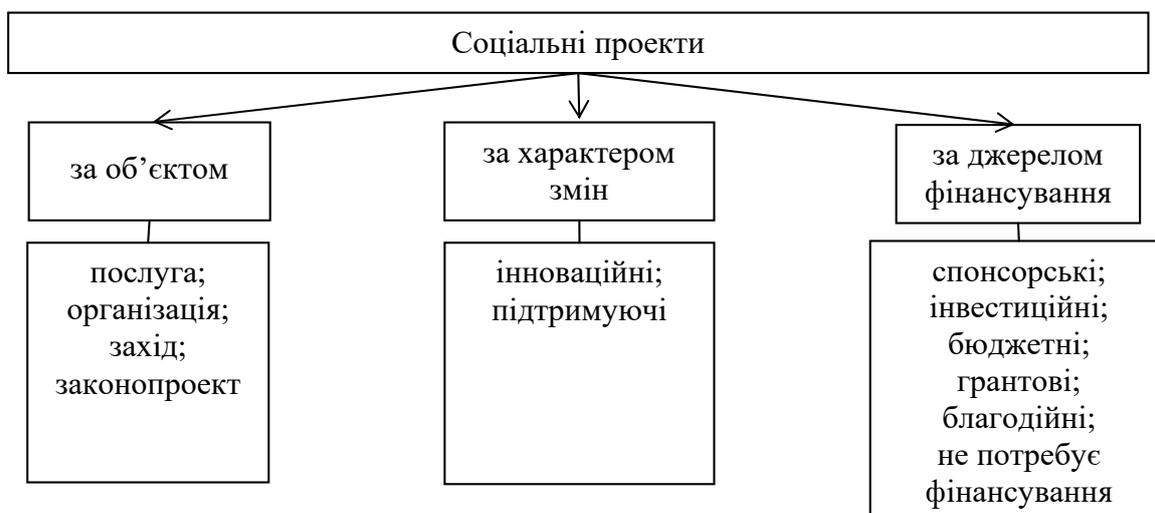
- відсутність фахової освіти соціальних працівників відображається на неефективному використанні існуючих теоретичних наукових доробків та технологій під час розробки соціальних проектів. Саме відсутність відповідної освіти в Україні на протязі тривалого періоду часу не дає змоги більш якісно розробляти соціальні проекти на відміну від західних шкіл. На даний момент соціальна освіта, в нашій державі, переживає період становлення та розвитку, тому не завжди готова запропонувати практикам потрібні рекомендації.

- як наслідок відсутність, на протязі тривалого часу, в системі освіти підготовки фахівців соціального напрямку – практичні знання, вміння та навички значно випереджають теоретичні надбання науковців – з кожним роком в Україні реалізується все більше соціальних проектів, а ґрунтовних наукових праць вітчизняних авторів з цієї тематики не має в достатній кількості, тому гостро постала проблема у наявності високо кваліфікованих спеціалістів з даного питання.

- існуючий досвід України ґрунтується на надбанні ще радянських часів, що не завжди може стати в пригоді, коли йдеться про подолання негативних наслідків поширення нових для країни явищ, зокрема, безробіття, бродяжництва, дитячої безпритульності, внутрішніх вимушених переселенців та ін. (Оскільки деякі з цих проблем не мали місця в радянські часи, деякі були поширені значно менше. З набуттям Україною незалежності було перейнято минулий досвід, який не відповідає сучасним принципам в роботі соціальної сфери) [3].

В результаті дослідження особливостей соціальних проектів, автором пропонується розподілити існуючі соціальних проектів за наступними типами (рис. 1).

Соціальні проекти класифікують за об'єктом виділяють наступні характеристики: Послуга, яку розуміють як результат діяльності направлений на задоволення окремих потреб людей. Враховуючи специфіку соціальних проектів в більшості випадків це буде соціальна послуга. Під соціальною послугою розуміють комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних та інших заходів, які спрямовуються на окремі соціальні групи чи індивіди, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують втручання зі сторони, з метою поліпшення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя [3].

Джерело: узагальнено автором.

Рис. 1. Розподіл соціальних проектів та типами.

Слід зауважити, що соціальна сфера має доволі специфічну систему управління. На самперед, кінцевий споживач послуги завжди присутній при її наданні, внаслідок чого виникає доволі тісна взаємодія споживача та надавача послуги; продукти які представляються в сфері послуг носять біль індивідуальний характер на відміну від речей у сфері виробництва; порівнюючи промислову а соціально сфери можна з впевненістю стверджувати, що соціальна сфера більш трудомістка [4].

Виокремлюють організацію, як об'єкт в проектуванні. Організацією прийнято розглядати: як об'єкт – не природне об'єднання осіб для досягнення поставленої мети; процес чітко скоординовані взаємні дії, з метою створення чи вдосконалення взаємозв'язку між різними частинами цілого; як вплив впорядкування або налагодження дій певного об'єкту.

Всі форми організації в своїй основі передбачають хоча б одну людину і обов'язково наявність мети. Вони спрямовані на задоволення потреб як окремого індивіда так і суспільства в цілому, а також створення продукту у будь-якій формі.

Підготовка до заходу, може проводитися із застосуванням певних підходів, які притаманні для соціального проектування. Як правило, це відноситься до заходів які направленні на велику масу осіб.

Особливу увагу, в процесі соціального проектування, звертають на себе законопроекти та нормативно-правові документи. Як правило, не кожен законопроект в подальшому має відображення в соціальному проекті. Очевидним фактом є те, що окрім законодавчо закріпленої правової технології, законопроект повинен бути направлений на зміну соціального становища чи провадження нових технологій роботи, що в подальшому надасть позитивні зміни суспільству в цілому [4]. У якості прикладу законопроектів, які в подальшому переросли в соціальне проектування можна відзначити «Діти України», Положення «Про прийомну сім'ю», «соціальне таксі», «соціальна няня» тощо.

Наступним не менш важливим критерієм виступає характер змін які можна поділити на інноваційні або підтримуючі.

Соціальні проекти мають в собі інноваційну складову оскільки направленні на вирішення проблем не ординарним шляхом. Але ініціативні соціальні проекти виділяють у зв'язку із специфіки їх призначення та впровадження принципово нових технологій, розробок. Не так давно, ініціативними соціальними проектами були проекти пов'язані з

забезпеченням людей з особливими потребами соціальним транспортом чи створення дитячих будинків сімейного типу, в розрізі проведення експериментальної апробації значного успіху набув соціальний проект щодо створення центру з реабілітації дітей з інвалідністю та людей з інвалідністю, значних обертів набирає проект за підтримки Німецької компанії «Вільний простір» в основі якого лежить основна мета навчити осіб вільно користуватися засобами технічного зв'язку, комп'ютерами, Інтернетом тощо. Сьогодні на території України проваджуються різноманітні соціальні проекти за різними напрямками, які підтримуються закордонними організаціями, корпораціями їх впровадження на території України мають значний вплив на поліпшення соціальної сфери в цілому.

Соціальні проекти, які мають підтримуючий характер, також їх називають реанімаційними або реставраційними проектами, мають за мету підтримувати раніше отримані здобутки. Яскравими прикладами подібних соціальних проектів підтримуючого характеру можна назвати такі, які направлені на боротьбу з питанням залежності від наркотичного та алкогольного сп'яніння, зменшення кількості безпритульних осіб, інфікованих осіб тощо.

Наступним дуже важливим критерієм є визначення напрямку діяльності соціального проекту. В результаті проведеного аналізу можна зробити висновок, що соціальні проекти направляються на не захищені або соціально вразливі соціальні групи людей, такі як:

- сім'я, дитинство та молодь;
- люди з особливими потребами;
- люди похилого віку;
- люди які не мають постійного місця проживання;
- охорона здоров'я та спорт;
- культура;
- соціальні перетворення та соціальний захист;
- благодійність;
- творчість та реалізація.

Всі вище перераховані категорії потребують різноманітного роду підтримку, допомогу на що і направляються соціальні проекти. Дуже важко розробити якісний соціальний проект оскільки проблеми даних категорій мало висвітлені у наукових доробках або розглянута лише якась вузька проблематика. Тому перед тим як починати розробляти соціальний проект потрібно більш ґрунтовно вивчити проблематику з теоретичного боку і ці питання все більш частіше привертають увагу науковців різних спрямувань.

При проведенні класифікації соціальних проектів не слід забувати про фінансування. Дане питання особливо важливе для України в сучасності, пошук різних джерел фінансування соціальних проектів набирає масштабних обертів. Існують різні джерела фінансування соціальних проектів таких, як:

Спонсорський тип. При фінансуванні таким способом соціальний проект повинен бути відомий в певному колі оскільки лише такий проект може отримати спонсорське фінансування, мати позитивний імідж, викликати зацікавленість суспільства в наслідок чого буде сформовано позитивне ставлення до спонсора.

Інвестиційний тип. Інвестиція – це різновид вкладу який має на меті в майбутньому отримати прибуток. Тому соціальний проект повинен мати чітко сформовану мету, що допоможе інвесторові розуміти важливість даного проекту яка в майбутньому надасть можливість отримати вигоду. Інвестиції можуть приймати різні форми: матеріальні, грошові, майнові, будівлі тощо.

Кредитний тип. Обираючи подібний тип фінансування, але доволі специфічний отримання коштів на проект можливий лише при умові представлення гарантій кредитній установі.

Бюджетний тип. Зважаючи на те, що соціальний проект має вагоме значення для держави то його фінансування може здійснюватися з державних, обласних, місцевих бюджетів. Подібне фінансування чітко регламентується законодавчими документами, що в свою чергу негативно впливає на впровадження інноваційних проектів.

Грантовий тип. Грантове фінансування передбачає можливість фінансування з різних джерел державних, приватних організацій, міжнародних організацій. Подібне фінансування передбачає чіткість поставленої мети розробка плану дій, звітування за кожним етапом виконаних робіт перед гарантодавцем. В завершені роботи виконавці повинні надати результати розробок з поставленої мети та відзвітувати про цільове використання виділених коштів за грантом.

Благодійний тип. Такий тип фінансування ще називають меценатством. Подібне фінансування не ставить конкретної мети не потребує звітування, подібне надання фінансування та матеріальне забезпечення виділяється з метою реалізації проекту, в результаті впровадження будуть досягнуті соціальні зміни.

Наявність чіткого розподілу проектів за типами допоможуть у майбутньому більш ефективно організувати управління проектом та досягнення кращих результатів. Кожний проект можна проаналізувати за певними критеріями: об'єкт проєктованих змін; характер змін; напрямок діяльності; особливості фінансування; масштаб фінансування; термін реалізації; територія. Повний опис будь-якого соціального проекту передбачає його аналіз за кожним з даних критеріїв.

Подібний розподіл за типами соціальних проектів допоможе керівнику соціального проекту більш точно скоординувати роботу, стракувати власні знання в соціального проектування, виділити нові напрямки для діяльності, можливі джерела для отримання фінансування, розширення власних границь діяльності. В свою чергу, підвищення рівня реалізації соціальних проектів сприятиме покращенню становища представників цільової групи та підвищуватиме рівень розвитку соціальної роботи в Україні. Що в свою чергу позитивно вплине на систему соціального захисту в цілому.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В результаті аналізу було зазначено, що соціальні проекти мають певну мету яка повинна співпадати з загальною стратегією розвитку держави. Основними складовими соціальних проектів є: цільова група, стиль управління, імідж, проектна команда, але більш важливим є ідея.

Автором було розподілено соціальні проекти за типами, що в поданому допоможе керівникам соціальних програм більш чітко структурувати основні елементи та більш ефективно досягати поставлених завдань.

Особливим питанням залишається вплив впровадження соціальних проектів на систему соціального захисту. Для того що оцінили значимість соціальних проектів їх ефективність потрібно проаналізувати отримані показники. В першу чергу провести характеристику оцінки доцільності запровадження даного проекту, що допоможе підтвердити конкретні результати отримані в ході апробації; визначення соціальної та соціально-економічної ефективності соціального проекту, дозволить зробити висновок про доцільність інвестування в конкретний проект з метою здійснення певних соціальних змін які мають ринкову цінність у вигляді суспільних благ. В результаті таких оцінок можна зробити висновок про вплив на систему соціального захисту в цілому.

Подальшого наукового дослідження потребує визначення місця соціальних проектів в системі соціального захисту та їх вплив цілому.

References

Література

1. Bondar, N.M. (2012). Otsiniuvannia sotsialnoi efektyvnosti proektiv derzhavno-pryvatnoho partnerstva [Evaluating the Social Efficiency of Public-Private Partnership Projects]. Upravlinnia proektamy, systemnyi analiz i lohistyka [Project Management, System Analysis and Logistics], Kyiv: NTU, Vol. 10, P. 374–379 [in Ukrainian].
1. Бондар Н. М. Оцінювання соціальної ефективності проєктів державно-приватного партнерства / Н. М. Бондар // Управління проєктами, системний аналіз і логістика. – К.: НТУ. – 2012. – Вип. 10. – С. 374–379.
2. Busel, V.T. (eds.) (2007). Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. Kyiv; Irpin: Perun. 1736 p. [in Ukrainian].
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: Перун, 2007. – 1736 с.
3. Pro sotsialni posluhy: Zakon Ukrainy [On Social Services: The Law of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15> [in Ukrainian].
3. Про соціальні послуги: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15>.
4. Lukov, V.A. (2003). Sotsialnoe proektirovanie: ucheb. posobie [Social engineering: Textbook]. 4th ed., rev. Moscow: Publishing house of the Moscow Humanities and Social Academy Flinta. 240 p. [in Russian].
4. Луков В. А. Соціальне проєктирование: учеб. пособие / В. А. Луков. – 4-е изд., испр. – М.: Изд-во Моск. гуманит.-социальн. академии Флинта, 2003. – 240 с.
5. Markov, S.V. (2010). Sotsialnyi efekt investytsii [Social Impact of Investments]. Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky [Bulletin of the Zaporizhzhya National University. Series: Economic Sciences], No. 1 (5), P. 32–37 [in Ukrainian].
5. Марков С. В. Соціальний ефект інвестицій / С. В. Марков // Вісник Запорізького національного університету. Серія: Економічні науки. – 2010. – № 1 (5). – С. 32–37.
6. Partnerskieotnosheniia. Poisk sredstv. Razrabotka proekta. Upravlenie proektom [Partnerships. Search funds. Project development. Project management]. Agentstvo regionalnogo rozvitku "Donbas", 2002. 98 p. [in Russian].
6. Партнерские отношения. Поиск средств. Разработка проекта. Управление проектом. – Агентство регионального развития "Донбас", 2002. – 98 с.
7. Putivnyk dlia NPO [Guide for NGOs]. Kyiv: Miska hromadska orhanizatsiia Laboratoriia maloho biznesu, 2004.
7. Путівник для НПО / Міська громадська організація Лабораторія малого бізнесу. – К., 2004.
8. Zvierieva, I., Laktionova, H. (eds.) (2001). Sotsialna polityka ta menedzhment u sotsialnii roboti [Social policy and management in social work]. Kyiv: Naukovyi svit. 52 p. [in Ukrainian].
8. Соціальна політика та менеджмент у соціальній роботі / під заг. ред. І. Зверєвої, Г. Лактіонової. – К.: Науковий світ, 2001. – 52 с.
9. Tulenkov, M.V. (2011). Sotsialnyi zakhyst u sotsiologichnomu vymiri: monohrafiia [Social protection in the sociological dimension: Monograph]. Kyiv: IPK DSZU. 168 p. [in Ukrainian].
9. Туленков М. В. Соціальний захист у соціологічному вимірі: монографія / М. В. Туленков. – К.: ІПК ДСЗУ, 2011. – 168 с.
10. Tiuptia, L.T., Ivanova, I.B. (2004). Sotsialna robota (teoriia i praktyka): navch. posibnyk dlia studentiv vyshchychkh navchalnykh zakladiv [Social work (theory and practice): Manual for students of higher education]. Kyiv. 408 p. [in Ukrainian].
10. Тюптя Л. Т. Соціальна робота (теорія і практика): навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / Л. Т. Тюптя, І. Б. Іванова. – К., 2004. – 408 с.

УДК 351.712.2.025=111

DOI: 10.30857/2413-0117.2018.5.8

Mariana S. Shkoda

Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine

**ADMINISTRATIVE SOLUTIONS FOR IMPLEMENTATION OF COMPETITION
PROJECTS IN THE FRAMEWORKS OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP**

The overall goal of public-private partnership projects (PPPs) is to find solutions to problems combining the benefits of the private sector (availability of financial assets, good governance, propensity for innovation and entrepreneurship) with the advantages of public sector (social issues and environmental concerns). From an economic feasibility perspective, the PPP project should integrate the efficiency of resource allocation with production efficiency which totally outperforms the selected public or private projects. Traditional PPP management (projects under the current stage of national economic development) loses its edge since it stems from the assumption of about the project scale dimension, that is, the project results validity (products to be made and their inherent properties). Thus, eventual PPP projects should be viewed through the prism of systems thinking and management paradigm through which the project becomes apparent not in isolation but as a whole in the context of what is happening. The research findings provide evidence that enhancing management efficiency at all stages of the PPP project can be achieved through implementation of the following actions: 1) improving public access to information about the project and the competition procedures; 2) creating individual websites for the participation of potential partner companies in the competition (for medium and small projects, in particular); 3) increasing competition; 4) building a real project team with an effective leader; 5) providing opportunities for selective monitoring of the performance with the participation of external consultants, thus facilitating a framework for enhancing transparency and overall control as well as contributing to reducing corruption.

Keywords: *government project; company project; tender management; project implementation stages; contract.*

Мар'яна С. Шкода

Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

**СИСТЕМА АДМІНІСТРАТИВНИХ РІШЕНЬ ДЛЯ ВИКОНАННЯ КОНКУРСНИХ
ПРОЕКТІВ НА ОСНОВІ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА**

Загальна мета проектів державно-приватного партнерства (ДПП) полягає в пошуку рішень проблем, в яких переваги приватного сектору (наявність фінансових активів, належне управління, схильність до інновацій та підприємництва) поєднуються з вигодами державного сектору (соціальні питання та екологічні проблеми). Щоб бути економічно доцільним, проект ДПП має поєднувати ефективність розподілу ресурсів з ефективністю виробництва, що повністю перевершує вибрані державні або приватні проекти. Традиційне управління ДПП (поточні проекти в економічному розвитку країни) втрачає свою актуальність, оскільки виходить з припущення про визначеність масштабу проекту, тобто достовірності його результатів (продукти, що вироблятимуться, та властивості цих продуктів). Відповідно, розглядати можливі проекти ДПП потрібно з погляду системного мислення і системи управління, в яких проект проявляється не в ізоляції, а в комплексі, в контексті того, що відбувається. Загалом, після детального аналізу можна стверджувати, що підвищення ефективності управління на всіх етапах проекту ДПП може бути досягнуто шляхом застосування таких заходів: 1) поліпшення доступу громадськості до інформації про проект та процедури конкурсу; 2) створення окремих веб-сайтів для участі в конкурсі потенційних компаній-партнерів (особливо для середніх і малих проектів); 3) посилення

конкуренції; 4) створення повноцінної проектної команди з ефективним лідером; 5) можливості вибіркового моніторингу виконання роботи за участю зовнішніх консультантів, що підвищить прозорість і контроль в цілому, а також знизить рівень корупції.

Ключові слова: державний проект; проект компанії; управління тендером; етапи реалізації проекту; контракт.

Марьяна С. Шкода

Киевский национальный университет технологий и дизайна, Украина

**СИСТЕМА АДМИНИСТРАТИВНЫХ РЕШЕНИЙ
ДЛЯ РЕАЛИЗАЦИИ КОНКУРСНЫХ ПРОЕКТОВ НА ОСНОВЕ
ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА**

Общая цель проектов государственно-частного партнерства (ГЧП) – найти решения проблем, в которых выгоды частного сектора (доступность финансовых активов, хорошее управление, склонность к инновациям и предпринимательству) сочетаются с преимуществами государственного сектора (социальные и экологические проблемы). В рамках экономической целесообразности проект ГЧП должен сочетать эффективность распределения ресурсов с эффективностью производства, которая полностью превосходит выбранные государственные или частные проекты. Традиционное управление ГЧП (текущие проекты в экономическом развитии страны) утрачивает свою актуальность, так как исходят из предположения о масштабности проекта, то есть о достоверности его результатов (продукты, которые будут сделаны, и свойства этих продукты). Соответственно, рассматривать возможные проекты ГЧП следует с точки зрения системного мышления и системы управления, где проект проявляет себя не изолированно от реального, окружающего его изменения, а в комплексе, в контексте происходящего. В целом, после проведения детального анализа мы можем констатировать, что повышения эффективности управления на всех этапах проекта ГЧП можно добиться путем применения следующих мер: 1) улучшения доступа общественности к информации о проекте и процедурах конкурса; 2) создания индивидуальных сайтов для участия в конкурсе потенциальных компаний-партнеров (особенно для средних и малых проектов); 3) усиления конкуренции; 4) создания полноценной проектной команды с эффективным руководителем; 5) возможности выборочного мониторинга выполнения работ с участием внешних консультантов, что повысит прозрачность и контроль в целом, а также снизит уровень коррупции.

Ключевые слова: державний проект; проект компанії; управління тендером; етапи реалізації проекту; контракт.

Problem statement. The overall goal of public-private partnership (PPP) project management is to find solutions to problems in which the advantages of the private sector (availability of financial assets, effective management, a propensity for innovation and entrepreneurship) are combined with the advantages of the public sector (solving social issues and caring for the environment). To be economically viable, a PPP project must combine the efficiency of resource allocation with production efficiency, completely surpassing individual public or private projects. The traditional management of PPP – projects in modern economic development of the country ceases to be relevant, since it proceeds from the assumption of certainty regarding the scope of the project, that is, the certainty of the project results (the products that need to be made and the properties of these products). Accordingly, it is necessary to consider the eventual PPP projects from the point of view of system thinking and system management, in which the project manifests

itself not in isolation from the real changes surrounding it, but in combination, in the context of what is happening around.

Analysis of recent research and publications. Such foreign and domestic scientists as N.M. Bodnar [2], J. Delmon [4], L. Ganushchak-Efimenko [3], and others have devoted their attention to issues related to the systemic management of PPP projects. Some scientists in the field of management projects, in particular N.D. Babiak [1, p. 96], suggest considering the range of knowledge about the PPP project management from the standpoint of multiple points of view, give a synergistic effect: knowledge management, change management, general management, project implementation models (and others), Strategic management, social sciences.

Highlight previously unsolved aspects of the problem. Having analyzed the research of scientists on this problem is complex, we propose to consider the complex project from a completely new point of view without dividing it into components, denying the possibility of inductive analysis of the project.

The purpose of the article. The main goal of this work is to systematize management decisions when conducting complex, complex, eventual PPP projects.

Presentation of the main research material. The provision of PPP contracts by tender is one of the main management procedures of the state. The tender stimulates the development of competition to select the most appropriate partner of a PPP project by maximizing the number of applicants, protecting openness, transparency, minimizing the risks of corrupt behavior and erroneous decisions. This is a complex, expensive and lengthy process. Often, the state also involves the participants in the tender procedures to create conditions, harmonize requirements and other provisions.

To optimize the management of the tender there are a number of requirements:

- open competitions should be held with a wide range of qualified participants;
- it is necessary to minimize the possibility of corruption on the part of officials and lobbying of large companies;
- it is necessary to carry out a comprehensive economic analysis of applicants' applications assessing the accuracy of the information provided. Most often, independent consultants and organizations are invited to do this, who are provided with all the necessary data for detailed calculations.

There are a large number of various criteria for the selection of a partner company. In world practice, each proposed version of a contract by one or another potential partner must undergo a procedure of qualified selection (due diligence). This is the process of conducting a detailed analysis of each application for its compliance with the objectives of the future PPP project and its most effective implementation, the absence of the hidden possibility of private influence on the public partner. During the process of "due diligence", the project itself is proposed, proposed by the applicant companies, subcontracts, financial documents and guarantees.

The following criteria are commonly used to evaluate financial performance:

- 1) the minimum required grant of money;
- 2) the maximum amount of concession payments;
- 3) the minimum duration of the contract;
- 4) the minimum level of the tariff, etc.

The analysis should be completed at the evaluation stage of proposals, but sometimes it is carried out later, after the best partner has been selected. In parallel, this assessment is carried out and stakeholders: creditors and subcontractors.

It is also important to emphasize that if the goal of the state when initiating a PPP project, for example, is to reduce government spending, then the greatest value is given to financial criteria (minimum subsidies, etc.). If at the forefront is the achievement of the best quality of service for

end users and the size of tariffs, social consequences, then most often the proposals are assessed primarily on the basis of indicators of the minimum tariff and stipulated fines for reducing the quality of work.

The final choice of a partner as a result of all these procedures leads to the fact that a private company becomes the only state partner for implementing a PPP project, finds monopoly rights, is protected by law.

So, the state should take particular care in choosing its partner, create a clear, well-established institutional environment for the selection of applicants, defining in advance the criteria, procedures, and regulations for the tender.

At the final stages of the project development stage and the start of financing by investors, a project company is formed. The state may require local investors to be included in the project company in order to make possible the transfer of technology, the creation of new jobs and the training of local personnel. The expediency of creating a project company is caused by the following:

- This scheme allows sponsors to finance a project under the terms of the "limited right of recourse". The right of recourse granted to creditors is limited mainly or fully to the assets of the project. The level of recourse to shareholders' assets is often referred to as "sponsorship", which may include obligations to cover unforeseen project expenses from shareholders' equity or provide a subordinated loan to cover overspending.

- It can not be affected by those arising in other areas of business that are not related to the implementation of a PPP project.

Project management after financial closure can be carried out by the project company's own efforts and with subcontractors included in the management process. There are several alternative management models. On the one hand, the project company may not have a permanent staff, that is, all key management activities: construction, operational management and operation are performed by subcontractors. And monitoring and control over the activities of subcontractors and the preparation of financial statements are transferred to independent specialized companies. The only permanent structure that has a project company in such a model is the board of directors.

On the other hand, the project company may invite subcontractors only to perform the "construction work" and take over the remaining functions. This approach is most often used in the concession model of PPP.

In general, it can be said that for a project company it is better to have a small staff and give a large number of narrow functions to experienced, specialized organizations. This greatly facilitates the process of communication and control for the state, and the leader of the project organization becomes a public person, who also provides social support for the PPP project (meetings with consumers, etc.). It is also necessary to entrust the work of permanent control over the subcontractors to an independent person, rather than to perform this management function within the project company itself.

After the tender and the final selection of a partner, the state should take the following necessary measures to manage the project:

1. Creating a state management team.

The state management team deals with the public administration of the PPP project, in particular, the management of the relevant budgets and functions for staffing the state, etc. It should consist of specialists who have experience of participation in such groups. It is desirable that such a team should include experts from different areas of knowledge: financiers, lawyers, technical specialists, etc. Moreover, they should also have free access to external consultants specializing in narrower issues.

No less important is the role of the leader of the group, for establishing effective interaction between all its members, it must be at a high enough position and have great prestige among both state decision makers and entrepreneurs. From this directly depends on the ability to quickly resolve certain issues on the project.

Among other things, the leader of the project team needs to develop an effective system of motivation of the project team members, which would stimulate the team before adopting a new approach. Support team motivation throughout the project is a key element of customer satisfaction and project execution on time and within budget. For this, the group leader can use such management theories as Douglas MacGregor's X and Y theory or Frederick Herzberg's theory of motivational hygiene.

In order to ensure quality work on the project, monitoring its implementation, it is advisable to nominate specialists from the administrations of the subjects of the state:

- by general purpose (economists, financiers, specialists in tariff regulation and public procurement, etc.);
- according to the sectoral basis of the project (specialists in the energy sector, housing and public utilities, health care, education, etc.);
- by territorial affiliation (may include local government specialists).

Of great importance for the state in implementing PPP projects is the organization of seminars and specialized advanced training courses for state specialists who are members of such management teams.

2. Approval of the project of the organization of construction, the actual design of the facility and the development of technical (working) documentation.

These issues are resolved after the work of technical consultants. Documentation of a large project is being prepared for more than a year, the price of such preparation comes to 3–5% of the value of the investment project [4, p. 123].

3. Assistance to the project company in submitting applications, passing approvals, obtaining permits.

It is especially important here that all these approvals are obtained by the project company as quickly as possible, in which the state plays a fundamental role.

4. Development of a results control system.

5. Monitoring the implementation of state obligations.

6. Acceptance of construction works and the start of operation of the facility.

7. Conduct public procedures.

They should include a meeting of citizens, expert and public consultations, hearings in legislative bodies, the dissemination of essential data about the project through the media. This will allow creating a positive image of a PPP project in the community and expert community, increasing its public support and acceptance, which in many cases plays a very positive role for effective project management.

Next after the main capital costs in the project are:

1. Establish internal instructions for project management.

Approved schedule and working plan.

2. Monitoring the fulfillment by the project company of its obligations and ensuring the fulfillment of obligations by the state.

To implement this function, the state often resorts to the help of independent specialists, whose task is to impartially monitor the fulfillment by partners of their obligations to each other.

3. Audit and performance reporting.

4. Monitoring the financial sustainability of the project.

5. Prevention, detection and resolution of disputes in the early stages of their occurrence.

Project management PPP does not belong to the classic functions. To fulfill its functions, the state should involve consultants who will assist in the preparation of project management. Most often, the involvement of consultants is used in the following cases:

- to compile a risk matrix and management plan with clarification of each individual risk, its monitoring, management, and insurance capabilities;

In such a risk management system, a certain risk-fixing strategy should be stated by the side that takes the risk.

- to monitor key economic indicators during project implementation.

It is also necessary to say that for PPP projects, taking into account the duration of the project implementation and operation, the complexity and large scale of such projects and their existence within a strictly regulated framework, periodic reviews of the contract terms are typical. Some data indicate that, for example, about 75% of contracts in the transport sector are subject to revision.

The revision of conditions is a complex process when adjustments are necessary, given the new information and circumstances. Most often, viewing is perceived unambiguously negative, as evidence of the overall disadvantage of the project. Such an attitude is generated mainly by poorly regulated and controlled renegotiation processes. There are always fears that this will lead to a decrease in the quality of the services provided, this indicates a lack of transparency and the presence of corrupt practices, etc.

However, the specifics of PPP projects are such that the renegotiation of contract terms is a natural process and the possibility of changing parameters that are inconsistent with the actual situation. Initially, the project should include an effective mechanism for managing these processes and quickly responding to emerging conflicts and how to solve them.

It is also important for the state as a PPP partner to keep in mind what procedures should be carried out in case of expiration of the contract or its early termination. The readiness of the state project team for early termination of the contract, in our opinion, can minimize a lot of negative consequences. They must be ready before

- a) evaluation of project exit options;
- b) developing an exit strategy from the project, a clear statement of the state's position;
- c) assessing and identifying assets that need to be transferred to a private partner;
- d) replacement of the project company;
- e) monitoring the transfer of assets to the state.

Of particular importance are effective mechanisms for coordinating interaction with all stakeholders throughout the project life cycle. Only when ensuring the openness and transparency of these mechanisms and making the necessary decisions in a timely manner will the PPP project be implemented in strict accordance with the requirements and expectations of customers and project users. This, ultimately, reduces the cost of correcting defects and completing a product or service, and allows for a certain stability of demand. Timely consideration of the interests of all interested parties helps to minimize the risk of delay in the implementation of the project under the influence of external factors.

Summing up, it is possible to describe the proposed measures for managing a specific PPP project, highlighting the key success factors in the three basic stages of project implementation (Table 1).

Table 1

**Fundamental centers of government partner governance and key success factors
 at all stages of PPP implementation of the project**

	Planning stage	Stage of negotiations signing a contract and financial closing	Stage of formation operational management and transfer of assets
Basic activity	1. Determination of the needs for the development of these or other objects. 2. Assessment of the economic, social, environmental, budget performance of the project. 3. Determination of the legal framework of the project. 4. Political and public evaluation of the project; 5. Analysis of major risks. 6. Determination of the main managerial functions.	1. Process of negotiations with potential partners. 2. The due diligence procedure proposed by the potential partners of the state of the project options. 3. Determination of project management standards and payment mechanism. 4. Final choice of the partner and legislative consolidation; 5. Creation of a risk management system. 6. Financial closure.	1. Contractual management and interaction with a partner. 2. Making the necessary adjustments. 3. Monitoring of the implementation by the project company of its obligations and ensuring the fulfillment of obligations by the state. 4. Monitoring of financial sustainability of the project. 5. Audit and reporting on the results of work.
Key success factors	1. Identification and removal of legislative gaps and obstacles. 2. Creating an effective state management team. 3. Study of the positive and negative experience of implementing such PPP projects. 4. Study of basic market data (market interest, methods financing, opportunity to achieve the highest quality at the lowest price, etc.). 5. Definition Compliance with the principles of the concept of VfM. 6. Definition level as much as possible possible increase in costs.	1. Creation of detailed rules for conducting competitive tenders. 2. Involvement of independent consultancy firms (for legal, financial, economic analysis, for drawing up a management plan with clarification of each individual risk, possibilities of its monitoring, management, insurance). 3. Maximization of the number of qualified contestants without the dominance of any single applicant, without the lobbying of large companies. 4. Comprehensive economic analysis of applications of applicants with an assessment of the accuracy of the information provided at maximum possible minimization of application processing time. 5. Maximization of opportunities for innovation in the project. 6. Prediction of possible changes in the contract and possible solutions to issues. 7. Creation of an efficiently functioning communication system with all interested parties. 8. Public procedures in order to increase the approval of the project by the public.	1. Setting up internal instructions for project management. 2. Prevention, detection and resolution of disputes in the early stages of their occurrence. 3. Development of the rules for amending the contract. 4. Preparation of procedures in case of expiration of the contract or its pre-termination. 5. Develop a strategy to exit the project, clearly state the position of the state. 6. Open and regular communication between the state and the operator of the project. 7. Independent engineering control over "construction". 8. Public procedures. 9. The possibility of independent monitoring by investors of the main indicators of the project to increase openness and minimize corruption.

Conclusions from the conducted research. In general, after conducting the detailed analysis, we can state that an increase in management efficiency at all stages of a PPP project can be achieved by applying the following measures:

- 1) improving access to information about the project, the competition procedure;
- 2) creating distinct websites to attract the participation of potential partner companies to the competition (especially for medium and small projects), increase in competition;
- 4) creating of a fully functioning project team with an effective leader;
- 5) provisioning of creditors who suffer large financial losses in the event of corruption schemes in the project, the possibility of conducting selective monitoring of work with external consultants, will increase transparency and control in general, will reduce the level of corruption.

The work was carried out with the support of the Ministry of Education and Science of Ukraine in the framework of the project 16.04.55 DB "Innovative platform of business education on the basis of cluster business for demobilized soldiers and migrants from the ATO zone".

References

Література

1. Babyak, N.D. (2014). Kontrolinh ryzykiv proektiv derzhavno-pryvatnoho partnerstva [Controlling the risks of public-private partnership projects]. *Finansy Ukrainy* [Finances of Ukraine], No. 6, P. 95–111. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Fu_2014_6_10.pdf [in Ukrainian].
2. Bondar, N.N. (2014). Instrumenty i formy gosudarstvennoi podderzhki proektiv gosudarstvenno-chastnogo partnerstva v infrastrukturykh otrasliakh ekonomiki [Tools and forms of state support for public-private partnership projects in the infrastructural sectors of the economy]. *Young scientist*, No. 8 (11), P. 60–65 [in Russian].
3. Ganuschak-Efimenko, L.M. (2014). Innovatsiyni rozvytok pidpriemnytstva v Ukraini: stratehichni oriientyry: monohrafiia [Innovative development of entrepreneurship in Ukraine: strategic benchmarks]. Kyiv: National Academy of Management. 343 p. [in Ukrainian].
4. Delmon, J. (2010). *Public-Private Infrastructure Partnership: Practical Guide for Public Authorities*. Astana: IC "Orange". 250 p.
5. Dussauge, P., Garrette, B., Mitchell, W. (2017). Learning from Competing Partners: Outcomes and Durations of Scale and link Alliances in Europe, North America and Asia. *Strategic Management Journal*, Vol. 21, Is. 2, P. 99–103.
6. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva v Ukraini na 2013–2018 roky [On Approval of the Concept of Public-Private Partnership Development in Ukraine for 2013–2018: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated
1. Бабяк Н. Д. Контролінг ризиків проєктів державно-приватного партнерства [Електронний ресурс] / Н. Д. Бабяк // *Фінанси України*. – 2014. – № 6. – С. 95–111. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Fu_2014_6_10.pdf.
2. Бондарь Н. Н. Инструменты и формы государственной поддержки проектов государственно-частного партнерства в инфраструктурных отраслях экономики / Н. Н. Бондарь // *Молодой ученый*. – 2014. – №8. – С. 60–65.
3. Ганущак-Єфіменко Л. М. Інноваційний розвиток підприємництва в Україні: стратегічні орієнтири: монографія / Л. М. Ганущак-Єфіменко. – К.: Національна академія управління. – 2014. – 343 с.
4. Delmon J. *Public-Private Infrastructure Partnership: Practical Guide for Public Authorities* / Jeffrey Delmon. – Astana: IC "Orange", 2010. – 250 с.
5. Dussauge P. Learning from Competing Partners: Outcomes and Durations of Scale and link Alliances in Europe, North America and Asia / P. Dussauge, B. Garrette, W. Mitchell // *Strategic Management Journal*. – 2017. – Vol. 21, Is. 2. – P. 99–103.
6. Про схвалення Концепції розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013–2018 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.08.2013 № 739-р

- August 14, 2013 No. 739-r]. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/739-2013-r> [in Ukrainian].
7. Ganushchak-Efimenko, L., Shcherbak, V., Nifatova, O. (2018). Assessing the effects of socially responsible strategic partnerships on building brand equity of integrated business structures in Ukraine. *Oeconomia Copernicana*, No. 9(4), P. 715–730.
8. Pro derzhavno-privatne partnerstvo [On Public-Private Partnership: Law of Ukraine dated 01.07.2010 No. 2404-VI]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>.
9. Nifatova, O.M., Shkoda, M.S. (2017). Aktyvizatsiia polityky innovatsiinoho rozvytku cherez utvorennia innovatsiinykh klasteriv yak formy derzhavno-privatnoho partnerstva [Activation of the policy of innovation development through the formation of innovative clusters as a form of public-private partnership]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu tekhnolohii ta dyzainu. Serii Ekonomichni nauky* [Bulletin of the Kyiv National University of Technologies and Design. Series of Economic Sciences], No. 6 (117), P. 110–120.
10. Pro innovatsiinu diialnist [On Innovation Activity: Law of Ukraine dated July 4, 2002 No. 40-IV (as amended on December 5, 2012)]. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15> [in Ukrainian].
- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/739-2013-r>.
7. Ganushchak-Efimenko L. Assessing the effects of socially responsible strategic partnerships on building brand equity of integrated business structures in Ukraine / L. Ganushchak-Efimenko, V. Shcherbak, O. Nifatova // *Oeconomia Copernicana*. – 2018. – No. 9(4). – P. 715–730.
8. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 № 2404-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>.
9. Ніфатова О. М. Активізація політики інноваційного розвитку через утворення інноваційних кластерів як форми державно-приватного партнерства / О. М. Ніфатова, М. С. Шкода // *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія Економічні науки*. – 2017. – № 6 (117). – С. 110–120.
10. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 № 40-IV (редакція від 05.12.2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.

УДК 331.522.4:005.342

DOI: 10.30857/2413-0117.2018.5.9

Валерія Г. Щербак

Київський національний університет технологій та дизайну, Україна
**РЕЙТИНГУВАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЯК ІНТЕРАКТИВНИЙ
ІНСТРУМЕНТАРІЙ СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

У статті проведено аналіз зарубіжних і вітчизняних досліджень щодо формування та використання трудового потенціалу, який виявив низький ступінь вивченості інноваційного трудового потенціалу, що в сучасних умовах є найважливішим стратегічним ресурсом розвитку підприємства. Уточнено й розширено класифікацію складових елементів трудового потенціалу, що доповнено інноваційною складовою, яка включає: фізіологічну, демографічну, психосоціальну, інтелектуальну, кваліфікаційну, ціннісно-орієнтовану складові. Аналіз сутності категорії «інноваційний трудовий потенціал» дав змогу виділити його основні елементи (інтелектуальний і творчий), а також етапи його реалізації: інноваційне мислення, інноваційну активність, інноваційну діяльність. Виявлено умови, що впливають на формування інноваційного трудового потенціалу підприємства: глобалізація, модернізація та інформатизація виробничих процесів, державна політика в галузі освіти і науки, державна і регіональна політика в галузі інновацій і т. ін. Розкрито регіональні особливості, що впливають на формування інноваційного трудового потенціалу підприємств: галузева специфіка регіонального розвитку; рівень розвитку інноваційної інфраструктури регіону; освітній рівень зайнятого населення; наявність наукового потенціалу на підприємствах; рівень інноваційної активності підприємств. Визначено тенденції формування та розвитку інноваційного трудового потенціалу підприємств: зниження чисельності населення в активному працездатному віці; збільшення частки зайнятих з вищою і середньою професійною освітою тощо. У процесі дослідження рівня розвитку інноваційної активності трудового потенціалу підприємств виявлено: високий освітній рівень зайнятих (вищу освіту мають 53%), недостатньо високий рівень творчої активності та рівень використання інтелектуальних резервів. Отримані результати свідчать про недостатньо ефективну систему управління інноваційним трудовим потенціалом і, як наслідок, недостатньо високу інноваційну активність підприємств промисловості. Встановлено, що основними причинами низького рівня використання інноваційного трудового потенціалу працівників є неефективні методи управління трудовим потенціалом, відсутність чіткої системи мотивації та стимулювання (50%), а також невикористання творчого потенціалу працівників (29%). Побудовано модель рейтингового оцінювання інноваційного трудового потенціалу, яка поєднує можливості та переваги рейтингування й рейтингового управління, що дає змогу приймати вмотивовані рішення щодо цілеспрямованого та обґрунтованого стимулювання та мотивації інноваційно-винахідницької діяльності.

Ключові слова: *трудова потенціал; інноваційний трудовий потенціал; рейтинг; рейтингування.*

Валерія Г. Щербак

Киевский национальный университет технологий и дизайна, Украина
**РЕЙТИНГОВАНИЕ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА КАК ИНТЕРАКТИВНЫЙ
ИНСТРУМЕНТАРИЙ СТИМУЛИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

В статье проведен анализ зарубежных и отечественных исследований по формированию и использованию трудового потенциала, который показал низкую степень изученности инновационного трудового потенциала, являющегося в современных условиях

важнейшим стратегическим ресурсом развития предприятия. Уточнена и расширена классификация составляющих элементов трудового потенциала, дополненная инновационной составляющей, которая включает: физиологическую, демографическую, психосоциальную, интеллектуальную, квалификационную, ценностно-ориентированную составляющие. Анализ сущности категории «инновационный трудовой потенциал» позволил выделить основные его элементы (интеллектуальный и творческий), а также этапы его реализации: инновационное мышление, инновационную активность, инновационную деятельность. Выявлены условия, влияющие на формирование инновационного трудового потенциала предприятия: глобализация, модернизация и информатизация производственных процессов, государственная политика в области образования и науки, государственная и региональная политика в области инноваций и др. Раскрыты региональные особенности, влияющие на формирование инновационного трудового потенциала предприятий: отраслевая специфика регионального развития; уровень развития инновационной инфраструктуры региона; образовательный уровень занятого населения; наличие научного потенциала для предприятий; уровень инновационной активности предприятий. Определены тенденции формирования и развития инновационного трудового потенциала предприятий: снижение численности населения в активном трудоспособном возрасте; увеличение доли занятых с высшим и средним профессиональным образованием и др. В процессе исследования уровня развития инновационной активности трудового потенциала предприятий выявлено: высокий образовательный уровень занятых (высшее образование имеют 53%), недостаточно высокий уровень творческой активности и уровень использования интеллектуальных резервов. Полученные результаты свидетельствуют о недостаточно эффективной системе управления инновационным трудовым потенциалом и, как следствие, недостаточно высокой инновационной активности предприятий промышленности. Установлено, что основными причинами низкого уровня использования инновационного трудового потенциала работников являются неэффективные методы управления трудовым потенциалом, отсутствие четкой системы мотивации и стимулирования (50%), а также неиспользование творческого потенциала работников (29%). Построена модель рейтинговой оценки инновационного трудового потенциала, которая объединяет возможности и преимущества рейтингования и рейтингового управления, позволяет принимать аргументированные решения по целенаправленному и обоснованному стимулированию и мотивации инновационно-изобретательской деятельности.

Ключевые слова: трудовой потенциал; инновационный трудовой потенциал; рейтинг; рейтингование.

Valeriia G. Shcherbak

Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine
**RANKING OF LABOUR POTENTIAL AS AN INTERACTIVE
TOOLKIT TO ENCOURAGE INNOVATION**

The paper offers insights to foreign and domestic studies on building and utilization of labor potential which has revealed the lack of knowledge of innovative labor potential which in modern realia makes the most valuable strategic asset of company development. The current classification of the structural elements of labor potential has been specified and complemented by adding an innovative component which includes physiological, demographic, psychosocial, intellectual, qualification and value-based components. Evaluation of the nature of the innovative labor potential category has allowed to identify its core elements (intellectual and creative) as well as the stages of its implementation: innovative thinking, innovative activity, innovative efforts. The

following factors influencing the company innovative labor potential formation have been identified: globalization, modernization and informatization of manufacturing processes, government policy in the area of education and science, national and regional innovation policy, etc. Regional specifics that underpins the local business innovative labor potential has been revealed affecting sector-specific regional development; the level of regional innovative infrastructure development; the education level of the employed population; the availability of business R&D potential; business innovation activity level. The study has also identified the key trends in building and enhancing the company innovative labor potential which traced a decline in active working age population; an increase in the share of employed population with higher and secondary vocational education, etc. The research findings on the degree of innovative activity development of company labor potential have demonstrated: a high education level of the workforce (53% of the employed have higher education degrees; insufficient level of creative activity and utilization of intellectual potential. The conclusions provide evidence on the lack of an effective framework on managing innovative labor potential and ultimately – low innovative capacity in the manufacturing sector. It is argued that the main reasons for underutilization of employee innovative labor potential are the ineffective methods of labor potential management, the lack of a clear motivation and stimulation strategy (50%) along with the failure to use employee creative potential (29%). The proposed model of building an innovative labor potential ranking which combines the capabilities and benefits of rating and rating management allows for reasoned decision-making in a targeted and sound stimulation and motivation of innovative and inventive activities.

Keywords: labor potential; innovative labor potential; rating; ranking.

Постановка проблеми. Процес глобалізації визначив необхідність формування конкурентоспроможної економіки України з подальшою інтеграцією у світовий ринок. Вирішення проблеми підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки неможливо без переходу на інноваційний шлях розвитку. Незважаючи на активну державну політику в галузі розвитку та фінансування інновацій, інноваційна активність підприємств залишається як і раніше невисокою, що є результатом низької сприйнятливості трудового потенціалу до інновацій і підтверджується недостатньо високим рівнем розвитку інноваційних і високотехнологічних технологій, товарів і послуг. Очевидно, що успіх економічного та інноваційного розвитку країни та регіонів неможливий без формування найважливішого стратегічного ресурсу – інноваційно-орієнтованого персоналу, здатного гнучко реагувати на зміни, що відбуваються у зовнішньому середовищі і схильного до інноваційного мислення.

Основною причиною недостатньо високого рівня розвитку інноваційного трудового потенціалу, як показує практика, є неефективна система управління процесами його формування та розвитку, а також нездатність і невідповідність трудового персоналу працювати в сучасних умовах. Таким чином, необхідність дослідження процесів формування інноваційно-орієнтованого трудового потенціалу, розробкою системи стимулюючих важелів управління та розвитку, який базуються на сучасних підходах до рейтингування зумовила вибір теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і невирішена частина проблеми. Проблемам дослідження трудового потенціалу на макро-, мезо- та мікрорівня присвячено велика кількість досліджень. Так, дослідженню трудового потенціалу як соціально-економічної системи та ризикам його управління присвячені роботи С. Радько [1], А. Череп, Я. Зубрицької [2]. Р. Яковенко [3] та О. Овечкіна [4] вважають, що трудовий потенціал – це одна і форм прояву людського потенціалу і наукової складової інтелектуального потенціалу

вітчизняної економіки. А. Тітікова, В. Дибленко, О. Шевченко [5], Л. Шаульська, О. Лаушкін [6] вважають, що на мікрорівні в умовах глобалізації відбувається формування нової якості трудового потенціалу. Л. Шостак [7], І. Геращенко [8], С. Голубев [9], визначаючи складові елементи трудового потенціалу колективу, пропонують застосовувати зарубіжний досвід формування та ефективного використання трудового потенціалу фірми. Різноманітні системи оцінювання стану і використання трудового потенціалу досліджували О. Захарова, А. Островська [10], Е. Глянцева [11], Е. Третьякова [12], Т. Хлопова, М. Дьякович [13]. Але питанням інтегральної оцінки трудового потенціалу (О. Посилкіна, Ю. Братішко [14]), особливо на засадах рейтингування (І. Кулиняк [15]) присвячено недостатньо наукових наробок.

Але, незважаючи на велику кількість наукових досліджень з цієї проблематики, невіршеними залишаються питання моделі оцінювання трудового потенціалу на засадах рейтингування, яка б враховувала різні аспекти цього багатогранного поняття. Це робить актуальним розробку методичних підходів до оцінювання інноваційного рівня трудового потенціалу на засадах рейтингування, що може бути використано підприємствами у практичній діяльності.

Метою дослідження є розробка наукового підходу щодо рейтингування трудового потенціалу як інтерактивного інструментарію стимулювання інноваційної діяльності.

Результати дослідження. Як показав проведений аналіз, у більшості досліджень структури трудового потенціалу відокремлюються наступні структурні складові: фізіологічна, демографічна, психосоціальна, інтелектуальна, кваліфікаційна, ціннісно-орієнтована. Загальноприйнята класифікація трудового потенціалу доповнена за рахунок включення інноваційної складової, що дозволяє сформулювати визначення інноваційного трудового потенціалу, під яким розуміється «сукупність особистісних, професійних, інтелектуальних, творчих здібностей персоналу, схильного до інноваційного мислення, здатного гнучко адаптуватися до змін, що відбуваються у зовнішньому і внутрішньому середовищі». Порівняльний аналіз функціональних характеристик трудового потенціалу та інноваційного трудового потенціалу представлено в табл.1.

Таблиця 1

**Порівняльні характеристики трудового потенціалу
та інноваційного трудового потенціалу**

Характерні ознаки	Трудовий потенціал	Інноваційний трудовий потенціал
Види праці	Традиційна професійна діяльність	Творча і інноваційна діяльність
Характерна риса	Професійні знання, кваліфікація, вміння, освіта	Інноваційне мислення, творчість, новизна, оригінальність
Результат реалізації потенціалу	Продукт трудової діяльності	Інноваційний продукт

На основі характеристики інноваційного трудового потенціалу виділені базові його елементи (творчий, інтелектуальний) і розкриті етапи його реалізації:

- етап формування інноваційного мислення в процесі навчання, а також в процесі трудової діяльності;
- етап інноваційної активності, яка проявляється і розвивається під впливом сприятливих умов як зовнішнього, так і внутрішнього середовища підприємства;
- етап інноваційної діяльності відображає результативність формування інноваційного мислення і його активності (рис. 1).

Рівень розвитку інноваційного трудового потенціалу підприємства визначається цілою низкою умов, які класифіковані на зовнішні і внутрішні. Зовнішні умови впливають на

формування інноваційного трудового потенціалу як підприємства, так і регіону в цілому. Будь-яке підприємство регіону знаходиться під впливом процесів, які протікають як на рівні національної економіки, так і в системі світового господарства. Поява нових інноваційних технологій, матеріалів, сприяє модернізації виробництва, висуває нові вимоги до якості трудового потенціалу: формування принципово нових професійних здібностей, інноваційного мислення, інноваційної активності і вимагає підготовки відповідних фахівців.

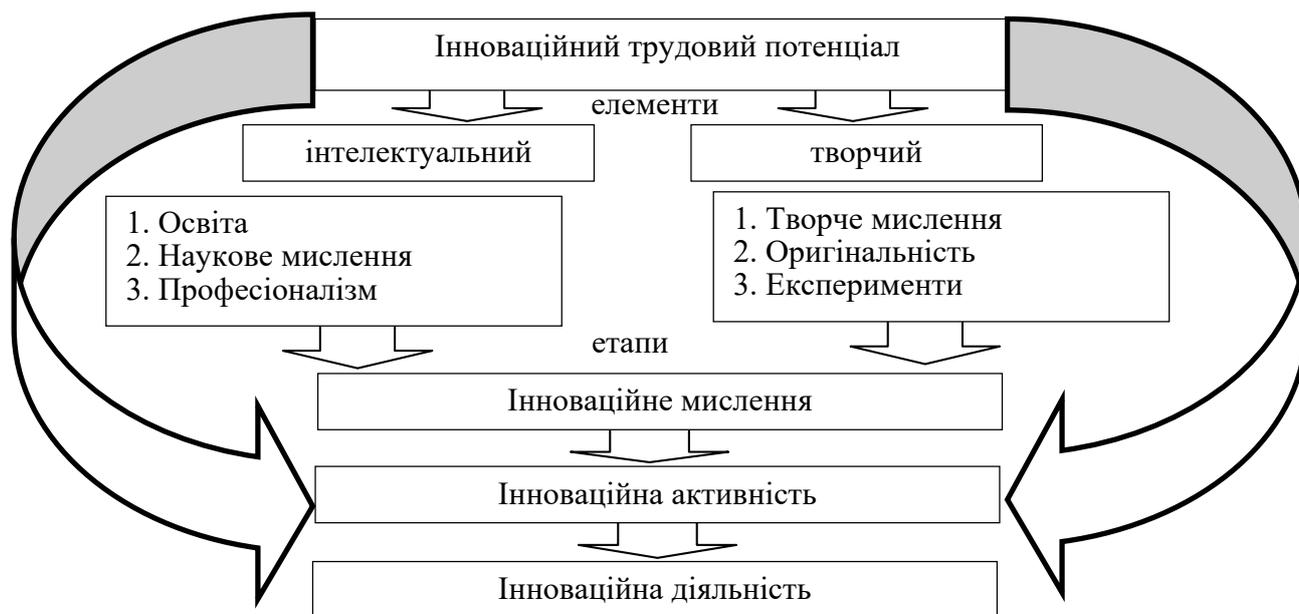

Рис. 1. Етапи реалізації інноваційного трудового потенціалу

Активна державна політика в області інновацій визначає можливості формування інноваційного трудового потенціалу. Вона полягає у фінансуванні інноваційних проєктів, формування інфраструктури і забезпечують її інститутів. Галузевий розвиток регіону визначає специфіку розвитку підприємств і цілеспрямовану підготовку інноваційно-орієнтованих фахівців. Рівень соціально-економічного розвитку та рівень розвитку трудового потенціалу регіону є взаємопов'язаними, зумовлюючи кількісний і якісний рівень формування інноваційного трудового потенціалу.

Внутрішні умови підприємства, перш за все це: фінансові та економічні можливості підприємства, що визначають базу для матеріального стимулювання науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт; рівень оснащення сучасною технікою, що дає можливість для ефективної реалізації інноваційного трудового потенціалу; наявність зовнішньоекономічних контактів, пов'язаних з виробництвом і обміном продукції, технологій, в тому числі співпраця підприємств, пов'язане з можливістю навчання персоналу на базі споріднених українських і зарубіжних підприємств; стратегія інноваційного розвитку підприємства, що забезпечує більш сприятливі умови для інноваційної діяльності; система управління інноваційним трудовим потенціалом підприємства, заснована на наданні стимулів для розвитку інновацій (рис. 2).

Виявлені і проаналізовані зовнішні і внутрішні умови впливають на процеси формування і використання інноваційного трудового потенціалу підприємства. Умови, в яких відбувається формування інноваційного трудового потенціалу підприємства, визначають нові підходи до його управління, що в сучасних умовах вимагає розробки принципово нових механізмів та інструментів управління.

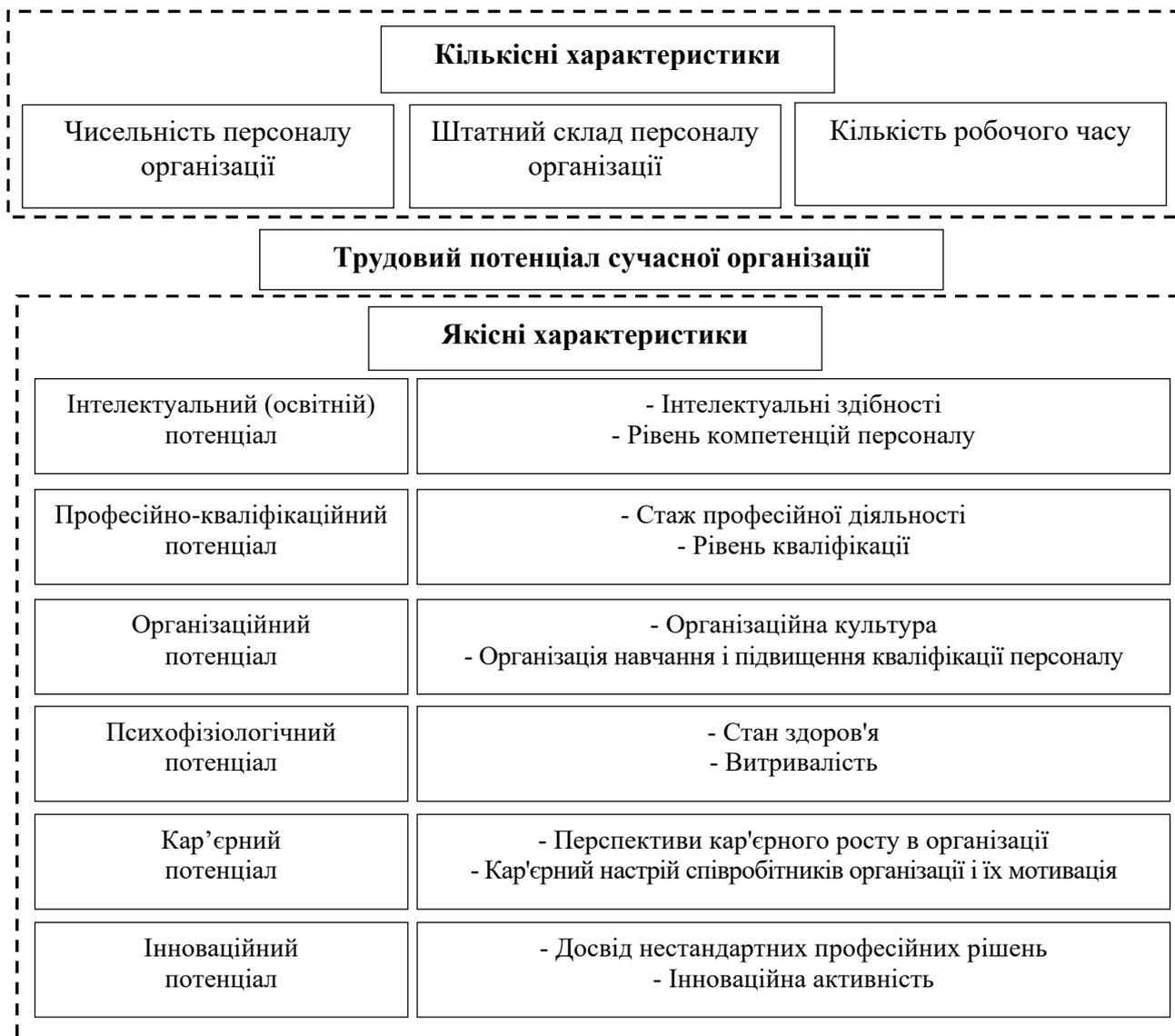

Рис. 2. Структура трудового потенціалу сучасної організації

Запропонована структура трудового потенціалу включає інтелектуальний, професійно-кваліфікаційний, організаційний, психофізіологічний потенціали, доповнена кар'єрним і інноваційним потенціалами, що знайшло відображення при оцінці трудового потенціалу за допомогою інструментарію рейтингування.

Проведений аналіз рівня інноваційного розвитку трудового потенціалу підприємств промисловості дозволив виявити наступне:

1. Високий рівень освіти зайнятих на підприємствах промисловості, який є найважливішою особливістю трудового потенціалу підприємств. Так 53% мають вищу освіту, 7% – неповну вищу освіту, 35% – середню спеціальну освіту і 5% мають ступінь кандидата наук. Виявлено, що 7% мають додаткову професійну освіту, в даний час отримують додаткову освіту 2% від числа опитаних респондентів і 18% бажають отримати додаткову освіту. Високий освітній рівень трудового потенціалу є основою розвитку його інноваційної складової.

2. Недостатньо високий рівень творчої активності, керівників і працівників підприємств, який за результатами опитування зазначив 81% респондентів (табл. 2).

3. Невисокий рівень використання інтелектуальних резервів (знань, умінь, здібностей) табл. 3.

4. Недостатньо високий рівень періодичності підвищення кваліфікації працівників, зайнятих в промисловій галузі (жодного разу не підвищували свою кваліфікацію 40% від загального числа респондентів, 5% респондентів підвищували свою кваліфікацію кілька разів на рік, 27% респондентів підвищували кваліфікацію не менше 1 разу на рік, не менше 1 разу на три роки – 8%, не менше 1 разу на п'ять років – 20%). Найбільш поширеною формою підвищення кваліфікації на підприємствах є індивідуальне навчання на робочому місці, так відповіли 69%; 41% респондентів відзначили тренінги та семінари; курси з метою здобуття вищої освіти або додаткової професійної освіти – 16%; в той же час респондентами було відзначено низький рівень застосування таких форм підвищення кваліфікації, як міжнародне стажування – 4% і коучинг – 4%.

5. Виявлено середній вік найбільшої інноваційної активності, який знаходиться в межах від 30 до 45 років. Результати опитування, а також виявлені особливості і тенденції у формуванні інноваційного трудового потенціалу свідчать про наявність резервів для його підвищення.

Велика частина керівників 40% відзначили низьку частку інноваційної складової в структурі трудового потенціалу їх співробітників, яка варіює в межах від 1 до 5%; 27% керівників відзначили, що даний показник знаходиться в межах від 5 до 10% і лише 4% від загального числа респондентів оцінили частку інноваційного елемента в межах від 40% і вище. Респондентам з числа зайнятих на підприємствах промислової галузі було запропоновано визначити рівень розвитку своїх творчих здібностей. Результат опитування показав, що лише 2% оцінили його як дуже високий, оскільки постійно пропонують оригінальні і нові ідеї; 17% відзначили як високий, так як часто пропонують оригінальні і нові ідеї; 31% оцінили свій рівень як середній, оскільки тільки в міру необхідності можуть запропонувати щось неординарне; 38% оцінюють його як низький, так як їм легше виконувати конкретну роботу, 12% дали дуже низьку оцінку (табл. 2).

Таблиця 2

Шкала оцінки рівня розвитку творчих та креативних здібностей керівників і працівників підприємств, всього в %

Рівень оцінки	0–20	20–40	40–60	60–80	80–100
	Дуже низький (творча робота відсутня)	Низький (виконання переважно конкретної роботи)	Середній (по мірі необхідності знаходження неординарних рішень)	Високий (генерація оригінальних і нових ідей)	Дуже високий (постійна генерація оригінальних і нових ідей)
	12%	38%	31%	17%	2%

Результати опитування працівників дозволили виявити рівень використання інтелектуальних здібностей, як основу для підвищення рівня інноваційної складової трудового потенціалу. На підприємствах є внутрішні невикористані інтелектуальні резерви. З даних табл. 3 випливає, що лише 38% респондентів (високий рівень) реалізують повністю на практиці всі отримані професійні знання і здібності, інші респонденти відзначили, що є внутрішні інтелектуальні резерви, але 39% використовує їх тільки в міру необхідності, а 23% не використовує їх на роботі.

Таблиця 3

**Шкала оцінки рівня використання інтелектуальних резервів
 працівниками підприємств, %**

Рівень оцінки	0–30	30–60	60 та вище
	Низький (наявні внутрішні інтелектуальні резерви знань і здібностей, але на роботі вони не використовуються)	Середній (наявні внутрішні інтелектуальні резерви знань і здібностей, на практиці вони використовуються тільки по міру необхідності)	Високий (використовуються всі знання і здібності на практиці в повній міру, резерви відсутні)
	23%	39%	38%

Оцінка інноваційного трудового потенціалу виконана на основі розрахунку рейтингування інноваційного трудового потенціалу (РІТП), який визначається як середньозважене значення складових рейтингів: рейтингу рівня освіти, рейтингу періодичності підвищення рівня кваліфікації, рейтингу рівня кваліфікації, рейтингу рівня розвитку творчих та креативних здібностей, рейтингу стажу і досвіду роботи, рейтингу винахідницької активності.

$$РІТП = \frac{ІТП_{i1} + ІТП_{i2} + ІТП_{i3} + ІТП_{i4} + ІТП_{i5} + ІТП_{i6}}{\sum_{i=1}^n n} \quad (1)$$

Результати розрахунку рейтингу інноваційного трудового потенціалу представлені в табл. 4.

Таблиця 4

**Результати розрахунку рейтингів оцінюваних параметрів
 інноваційного трудового потенціалу підприємств**

Найменування рейтингу оцінюваного параметра	Розрахункові значення	Шкала оцінки рівня
Рейтинг рівня освіти	3,28	Вище середнього
Рейтинг періодичності підвищення рівня кваліфікації	2,34	Середній
Рейтинг рівня кваліфікації	3,09	Вище середнього
Рейтинг рівня розвитку творчих та креативних здібностей	2,59	Середній
Рейтинг стажу і досвіду роботи	4,03	Високий
Рейтинг винахідницької активності	1,87	Нижче середнього

Сумарний рейтинг інноваційного трудового потенціалу склав 2,86, що відповідає середньому рівню. В ході проведеного дослідження були виявлені причини недостатньо високого рівня використання інноваційного трудового потенціалу працівників підприємств: неефективність методів управління трудовим потенціалом (50%), відсутність чіткої системи мотивації та стимулювання (50%), а також невикористання творчого потенціалу працівників (29%). Респондентами були відзначені умови, в найбільшій мірою сприяють підвищенню інноваційної активності персоналу (табл. 5).

Таблиця 5

Умови, що сприяють підвищенню інноваційної активності персоналу

Умови	Відповіді, %
Можливість для творчої реалізації	27%
Можливість відкрито висловлювати свою точку зору при вирішенні складних завдань	53%
Можливість пропонувати нові ідеї і проявляти ініціативність	70%
Можливість підвищення кваліфікації	7%
Можливість міжнародного стажування	28%
Можливість отримання додаткової освіти	15%

При цьому 70% опитаних відзначили, що в більшій мірі для підвищення інноваційної активності їм необхідно створення таких умов, в яких є можливість генерувати нові ідеї і проявляти ініціативність у роботі, 53% відзначили можливість відкрито висловлювати свою точку зору при вирішенні складних завдань. Результати оцінки інноваційної активності трудового потенціалу підприємства свідчать про те, що на підприємствах є внутрішні резерви для підвищення інноваційної активності персоналу, за рахунок ефективного використання інтелектуальних та творчих здібностей, а також створення умов для їх активізації.

Подальший розвиток моделі динамічного рейтингу пропонується побудувати образи працівників у вигляді інформаційних моделей, що міститимуть уявлення керівництва про функції корисності працівників та їх правила прийняття рішень щодо подальшого розвитку інноваційного потенціалу (рис. 3).

Рис. 3. Схема взаємодії працівник-керівництво при застосуванні інструментарію рейтингування

На основі інформаційних моделей створюється імітаційна модель трудового колективу підприємства як багатоагентної системи, модель використовується для визначення оптимальних умов рейтингового оцінювання та розміру преміального фонду, які забезпечать найбільш ефективне управління розвитком трудового потенціалу.

Висновки і пропозиції. Проведено рейтингову оцінку рівня розвитку інноваційного трудового потенціалу підприємств, що визначається як середньозважене значення: рейтингу рівня освіти, рейтингу періодичності підвищення рівня кваліфікації, рейтингу рівня кваліфікації, рейтингу рівня розвитку творчих та креативних здібностей, рейтингу стажу і досвіду роботи, рейтингу винахідницької активності. Сумарний рейтинг склав 2,86, що відповідає середньому рівню розвитку інноваційного трудового потенціалу підприємств. Таким чином, в роботі вперше побудовано модель рейтингового оцінювання інноваційного трудового потенціалу підприємства. Модель поєднує можливості та переваги рейтингування й рейтингового управління, що дає змогу приймати обґрунтовані рішення щодо цілеспрямованого, обґрунтованого стимулювання та мотивації інноваційно-винахідницької діяльності: формування преміального фонду та його розподілу між працівниками на основі їх індивідуальних досягнень.

References

Література

1. Radko, S.G. (2006). Trudovoi potencial kak sotcialno-ekonomicheskaja sistema i riski ego upravleniia [Labor potential as a socio-economic system and the risks of its management]. Upravlenie riskom [Risk Management], No. 1, P. 55–62 [in Russian].
1. Радько С. Г. Трудовой потенциал как социально-экономическая система и риски его управления / С. Г. Радько // Управление риском. – 2006. – № 1. – С. 55–62.
2. Cherep, A.V., Zubrytska, Ya.O. Osnovy formuvannia trudovoho potentsialu v derzhavi, rehioni, na pidpriemstvi [Fundamentals of labor potential formation in the state, region, and enterprise]. Retrieved from: <https://www.znu.edu.ua> [in Ukrainian].
2. Череп А. В. Основи формування трудового потенціалу в державі, регіоні, на підприємстві [Електронний ресурс] / А. В. Череп, Я. О. Зубрицька. – Режим доступу: <https://www.znu.edu.ua>.
3. Yakovenko, R.V. (2008). Liudskyi potentsial: ekonomichnyi zmist, struktura ta kharakterystyka [Human potential: economic content, structure and characteristics]. Zovnishnia torhivlia: pravo ta ekonomika [Foreign trade: law and economics], No. 5, P. 126–130 [in Ukrainian].
3. Яковенко Р. В. Людський потенціал: економічний зміст, структура та характеристика / Р. В. Яковенко // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2008. – № 5. – С. 126–130.
4. Ovechkina, O.A. Pokaznyky otsinky naukovoi skladovoi intelektualnogo potentsialu vitchyznianoї ekonomiky: nehatyvni ta pozytyvni zminy [Indicators of the scientific component of the intellectual potential of the domestic economy: negative and positive changes]. Retrieved from: <http://intkonf.org/ken-ovechkina-oa-pokazniki-otsinki-naukovoyi-skladovoyi-intelektualnogo-potentsialu-vitchiznyanoyi-ekonomiki-negativni-ta-pozitivni-zmini> [in Ukrainian].
4. Овечкіна О. А. Показники оцінки наукової складової інтелектуального потенціалу вітчизняної економіки: негативні та позитивні зміни [Електронний ресурс] / О. А. Овечкіна. – Режим доступу: <http://intkonf.org/ken-ovechkina-oa-pokazniki-otsinki-naukovoyi-skladovoyi-intelektualnogo-potentsialu-vitchiznyanoyi-ekonomiki-negativni-ta-pozitivni-zmini>.
5. Titikova, A.O., Dyblenko, V.I., Shevchenko, O.O. (2012). Trudovyi potentsial pidpriemstva [Labor potential of the enterprise] / Kyiv National University of Technologies and Design. Retrieved from: http://www.wipo.int/freepublications/en/economics/gii_2012.pdf [in Ukrainian].
5. Тітікова А. О. Трудовий потенціал підприємства [Електронний ресурс] / А. О. Тітікова, В. І. Дибленко, О. О. Шевченко; Київський національний університет технологій та дизайну. – Режим доступу: http://www.wipo.int/freepublications/en/economics/gii_2012.pdf.
6. Shaulska, L.V., Laushkin, O.M. (2014). Problemy i perspektyvy formuvannia novoi yakosti trudovoho potentsialu [Problems and prospects of forming a new
6. Шаульська Л. В. Проблеми і перспективи формування нової якості трудового потенціалу / Л. В. Шаульська,

- quality of labor potential]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia* [Economics and management organization], Vol. 1 (17); 2 (18) [in Ukrainian].
7. Shostak, L.V. (2015). *Zarubizhnyi dosvid formuvannia potentsialu pidpriemstva* [Foreign experience of forming the potential of the enterprise]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnikha". Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku* [Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Development and Development Issues], No. 819, P. 449–454. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2015_819_59 [in Ukrainian].
8. Herashchenko, I.M. (2015). *Zarubizhnyi dosvid formuvannia ta efektyvnoho vykorystannia trudovoho potentsialu firmy* [Foreign experience in the formation and effective use of the labor potential of the company]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti* [Bulletin of the Economy of Transport and Industry], Vol. 48, P. 99–105. Retrieved from: <http://qoo.by/38Hm> [in Ukrainian].
9. Holubiev, S.M. *Skladovi elementy trudovoho potentsialu kolektyvu* [Ingredients of the labor potential of the collective]. Retrieved from: <http://www.business-inform.net> [in Ukrainian].
10. Zakharova, O.V., Ostrovska, A.O. *Systema pokaznykiv trudovoho potentsialu promyslovoho pidpriemstva* [System of indicators of labor potential of an industrial enterprise]. Retrieved from: <http://library.donntu.edu.ua> [in Ukrainian].
11. Kulyniak, I.Ia., Gliantceva, E.I. (2014). *Prikladnye aspekty kompleksnoi otcenki potentsiala predpriatii* [Applied aspects of integrated assessment of the potential of enterprises]. In: *Sotsialno-ekonomicheskoe razvitie: problemy i resheniia: monografiia* [Social and economic development: problems and solutions: monograph]. Ed. N.S. Klunko. Stavropol: Logos. Book 2, P. 112–131 [in Russian].
12. Tretiakova, E.P. *Otcenka trudovogo potentsiala organizatscii* [Evaluation of the labor potential of the organization]. Retrieved from: <http://dis.ru> [in Russian].
13. Khlopova, T.V., Diakovich, M.P. *K otcenke trudovogo potentsiala predpriatii* [To the assessment of the labor potential of the enterprise]. Retrieved from: <http://ecsoc-man.hse.ru> [in Russian].
- О. М. Лаушкін // Економіка і організація управління. – 2014. – Вип. 1 (17); 2 (18).
7. Шостак Л. В. Зарубіжний досвід формування потенціалу підприємства [Електронний ресурс] / Л. В. Шостак // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2015. – № 819. – С. 449–454. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2015_819_59.
8. Геращенко І. М. Зарубіжний досвід формування та ефективного використання трудового потенціалу фірми [Електронний ресурс] / І. М. Геращенко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2015. – Вип. 48. – С. 99–105. – Режим доступу: <http://qoo.by/38Hm>.
9. Голубєв С. М. Складові елементи трудового потенціалу колективу [Електронний ресурс] / С. М. Голубєв. – Режим доступу: <http://www.business-inform.net>.
10. Захарова О. В. Система показників трудового потенціалу промислового підприємства [Електронний ресурс] / О. В. Захарова, А. О. Островська. – Режим доступу: <http://library.donntu.edu.ua>.
11. Кульняк І. Я. Прикладні аспекти комплексної оцінки потенціала підприємств / І. Я. Кульняк, Е. І. Глянцева // Соціально-економічне розв'язання: проблеми і рішення: монографія / под ред. Н. С. Клунко. – Ставрополь: Логос, 2014. – Кн. 2. – С. 112–131.
12. Третьякова Е. П. Оценка трудового потенциала организации [Электронный ресурс] / Е. П. Третьякова. – Режим доступа: <http://dis.ru>.
13. Хлопова Т. В. К оценке трудового потенциала предприятия [Электронный ресурс] / Т. В. Хлопова, М. П. Дьякович. – Режим доступа: <http://ecsoc-man.hse.ru>.

14. Kulyniak, I.Ya. (2010). Vyznachennia reitynhu ta rivnia vplyvu ryzykiv lizynhovoï diïalnosti mashynobudivnykh pidpriemstv [Determination of the rating and level of influence of the risks of leasing activity of machine-building enterprises]. Ekonomichnyi visnyk Donbasu [Economic Bulletin Donbass], No. 1, P. 62–68 [in Ukrainian].
14. Кулиняк І. Я. Визначення рейтингу та рівня впливу ризиків лізингової діяльності машинобудівних підприємств / І. Я. Кулиняк // Економічний вісник Донбасу. – 2010. – № 1. – С. 62–68.
15. Posylkina, O.V., Bratishko, Yu.S. Metodyka intehralnoi otsinky trudovoho potentsialu farmatsevychnykh pidpriemstv [The method of integrated assessment of labor potential of pharmaceutical enterprises]. Retrieved from: <http://ua.convdocs.org> [in Ukrainian].
15. Посилкіна О. В. Методика інтегральної оцінки трудового потенціалу фармацевтичних підприємств [Електронний ресурс] / О. В. Посилкіна, Ю. С. Братішко. – Режим доступу: <http://ua.convdocs.org>.

УДК 316.32

DOI: 10.30857/2413-0117.2018.5.10

Вікторія М. Лугова, Яна М. Куш, Дарина Є. Архипова
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Україна
ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕКЛАМИ ЯК ІНСТРУМЕНТУ
МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

Статтю присвячено дослідженню психологічних аспектів реклами як інструменту маркетингових комунікацій. Визначено сутність реклами як соціально-психологічного феномену. Розглянуто види реклами залежно від способу впливу на споживача. Розкрито сутність раціональної та емоційної реклами та засоби їх впливу на споживача. Розглянуто структуру соціально-психологічного впливу реклами на споживача, що включає когнітивний (пізнавальний), афективний (емоційний) та конативний (поведінковий) компоненти. Доведено, що когнітивний компонент передбачає аналіз психічних процесів і, перш за все, процесів переробки інформації: відчуття, сприйняття, уваги, мислення, пам'яті тощо. Емоційний (афективний) компонент передбачає виявлення таких аспектів, які викликають у людини емоційно забарвлене ставлення до реклами і самого товару. Аналіз поведінкового механізму включає дослідження вчинків людини, обумовлених його купівельною поведінкою під впливом реклами. Досліджено моделі впливу реклами: AIDA, AIDMA ACCA, DIBABA, DAGMAR, AISAS. З'ясовано зміст основних елементів психологічного впливу реклами: уваги, інтересу, мотиву, дії. Опрацьовано методи психологічного впливу реклами, які наводять у своїх працях вітчизняні та зарубіжні вчені. Розкрито сутність навіювання і переконування як основних методів психологічного впливу. Проаналізовано систему чинників, які регулюють поведінку людини в рекламному середовищі. Наведено чинники зовнішнього та внутрішнього впливу, які запропоновано вітчизняними та зарубіжними вченими. Розглянуто типології споживачів, а також такі критерії їх психологічної характеристики, як стиль життя, система цінностей і соціально-психологічні властивості особистості.

Ключові слова: реклама; психологія реклами; раціональна реклама; емоційна реклама; моделі впливу реклами; методи психологічного впливу; навіювання; переконування; типологія споживачів.

Виктория Н. Луговая, Яна Н. Куш, Дарина Е. Архипова
Харьковский национальный экономический университет имени Семена Кузнеця, Украина
ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РЕКЛАМЫ КАК ИНСТРУМЕНТА
МАРКЕТИНГОВЫХ КОММУНИКАЦИЙ

Статья посвящена исследованию психологических аспектов рекламы как инструмента маркетинговых коммуникаций. Определена сущность рекламы как социально-психологического феномена. Рассмотрены виды рекламы в зависимости от способа воздействия на потребителя. Исследована сущность рациональной и эмоциональной рекламы и средства их влияния на потребителя. Представлена структура социально-психологического воздействия рекламы на потребителя, включая когнитивный (познавательный), аффективный (эмоциональный), конативный (поведенческий) компоненты. Когнитивный компонент предполагает анализ психических процессов и, прежде всего, процессов переработки информации: ощущения, восприятия, внимания, мышления, памяти и тому подобное. Эмоциональный (аффективный) компонент предполагает выявление таких аспектов, которые вызывают у человека эмоционально окрашенное отношение к рекламе и самого товара. Анализ поведенческого механизма предполагает исследование поступков человека, определяемых его покупательным поведением под воздействием рекламы. Исследованы модели влияния рекламы: AIDA, AIDMA

ACCA, DIBABA, DAGMAR, AISAS. Раскрыто содержание основных элементов психологического воздействия рекламы: внимания, интереса, мотива, действия. Рассмотрены методы психологического воздействия рекламы, приведенные в работах отечественных и зарубежных ученых. Исследована сущность внушения и убеждения как основных методов психологического воздействия. Проанализирована система факторов, регулирующих поведение человека в рекламной среде. Приведены факторы внешнего и внутреннего воздействия, предложенные отечественными и зарубежными учеными. Рассмотрены критерии психологической типологии потребителей, такие как стиль жизни, система ценностей и социально-психологические свойства личности. Представлены типологии потребителей.

***Ключевые слова:** реклама; психология рекламы; рациональная реклама; эмоциональная реклама; модели воздействия рекламы; методы психологического воздействия; внушение; убеждение; типология потребителей.*

Viktoriia M. Luhova, Yana M. Kushch, Daryna Ye. Arkhypova
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine
PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF ADVERTISING AS
MARKETING COMMUNICATIONS TOOLS

The paper provides insights to psychological aspects of advertising as marketing communication tools as well as a social and psychological phenomenon. The study seeks to explore the different types of advertising subject to their various effects on consumers, revealing the nature of rational and emotional advertising and the methods of their influence on consumers. The structure of socio-psychological effects of advertising on consumer's behavior is also disclosed by accounting for their cognitive (gnostic), affective (emotional), conative (behavioral) characteristics. It is assumed that a cognitive component involves the analysis of mental processes and of the information processing model, in the first place: sensation, perception, attention, thinking, memory, etc. The emotional (affective) component is associated with identifying the aspects that foster an emotionally colored attitude towards the advertisement and the product itself. It is argued that the analysis of a behavioral pattern should focus on the study of human behavior underpinned by its purchasing habits under the influence of advertising. The following types of advertising effects have been investigated: AIDA, AIDMA ACCA, DIBABA, DAGMAR and AISAS. The core nature of psychological impact of advertising is disclosed by each of its basic driving elements: attention, interest, motive, action. The methods of advertising psychological effects described in the works by domestic and foreign researchers are discussed. The insights on suggestion and persuasion as the key powerful techniques of psychological influence have been provided. The research findings also present a range of factors regulating human behavior in the advertising environment, revealing the external and internal drivers and effects suggested by the national and foreign scientists. The criteria framework for studying consumer psychological typologies is presented along with suggesting a consumer typologies classification.

***Keywords:** advertising; advertising psychology; rational advertising; emotional advertising; advertising effects models; the psychology of influence techniques; suggestion methods; persuasion; consumer typologies.*

Постановка проблеми. Інтенсивний розвиток економіки і засобів масової інформації в ХХ столітті сприяли активному розвитку рекламної практики. Рекламний вплив став невід'ємним фактором перебігу психічної активності сучасної людини, він формує потреби, систему цінностей, самосприйняття, поведінку. Американські соціологи Ніколас Аберкомбі, Стівен Хіл та Брайан С. Тернер аргументовано доводять, що в ХХІ столітті цільова та

функціональна роль реклами суттєво змінюється. Хоча вона залишається технологічним засобом пропаганди різних товарів, їх споживчих якостей, однак, у першу чергу, постає як важливий інституціональний чинник, що забезпечує зміну, чи, навіть, конструювання певних життєвих стилів індивідів та соціальних груп [1]. Таким чином сучасні дослідження у галузі рекламного маркетингу мають спиратися на надбання психологічної науки. Так О. Феофанов зазначає, що саме «психологія дає основні параметри для розробки рекламних концепцій ..., які включають психологічні аспекти мотивації поведінки потенційного покупця, психологію сприйняття слова або зорового образу, закономірності формування цілеспрямованих асоціацій і т.д.» [2]. Рекламні технології дуже швидко розвиваються, породжуючи своєю появою нові психологічні явища, нові соціально-психологічні проблеми, у той же час змінюється і людина, що вимагає пошуку нових інструментів впливу на її споживчу поведінку. У зв'язку з цим дослідження в області психології реклами є надзвичайно актуальними та вимагають подальших розробок.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Реклама стає величезним засобом психологічного впливу на управління поведінкою і світоглядом людей, в основі якого лежить використання соціально-психологічних законів функціонування, що призвело до всебічного її вивчення не лише економістами, а й соціологами, психологами, педагогами. Більшість вітчизняних вчених розглядають рекламу як сукупність психофізіологічних, психологічних і соціально-психологічних методів і прийомів, які впливають на психіку особистості та психологію соціальних груп з метою формування у людей мотиву придбання і споживання рекламованого товару або послуги. Представники зарубіжної психології характеризують рекламу з позицій окремих психологічних напрямків і течій: психоаналітичні дослідження спрямовані на вивчення впливу підсвідомих мотивів на споживацьку поведінку, біхевіоризм акцентує увагу на відборі стимулів, які здатні викликати бажану реакцію, когнітивна психологія досліджує особливості впливу на поведінку споживача пізнавальних психічних процесів тощо.

Теоретичні, методологічні та окремі практичні аспекти психології реклами як галузі психологічної науки в цілому досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені, а саме: Ф. Барден, Й. Бергер, Л. Геращенко, П. Грейвз, Р. Дулі, П. Гуревич, В. Зазикін, О. Лебедев-Любимов, М. Ліндстром, Р. Мокшанцев, Е. Плессі, В. Шуванов та інші.

Серед останніх досліджень і публікацій слід відзначити роботи Т. Компанієць, якою було вивчено особливості використання технологій психологічного впливу в рекламі як інструментів маркетингу для збільшення купівельної спроможності [3]; А. Рябчик, якою було проаналізовано, систематизовано та узагальнено найбільш поширені методи психологічного впливу на поведінку споживача, які можуть використовуватися в рекламі [4]; О. Євсейцевої, якою було досліджено психологічні аспекти вивчення поведінки споживача та розглянуто модель сприйняття та обробки інформації людиною, на основі якої приймається рішення про купівлю товару [5].

Враховуючи стрімке зростання уваги до галузі психології рекламної діяльності, активне вивчення науковцями психологічних принципів, особливостей, механізмів і засобів успішного збуту продукції, виникає об'єктивна необхідність в подальших, більш глибоких дослідженнях окремих важливих питань, зокрема використання методів психологічного впливу на споживача та його поведінку в сучасній рекламі.

Мета дослідження. Метою роботи є розгляд психологічних аспектів реклами як інструменту маркетингових комунікацій.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Комунікативна діяльність у сучасному світі забезпечується різними засобами, але одним із найважливіших є реклама. Згідно О. Лебедева-Любімова, реклама – це «певні повідомлення про товари і послуги, що

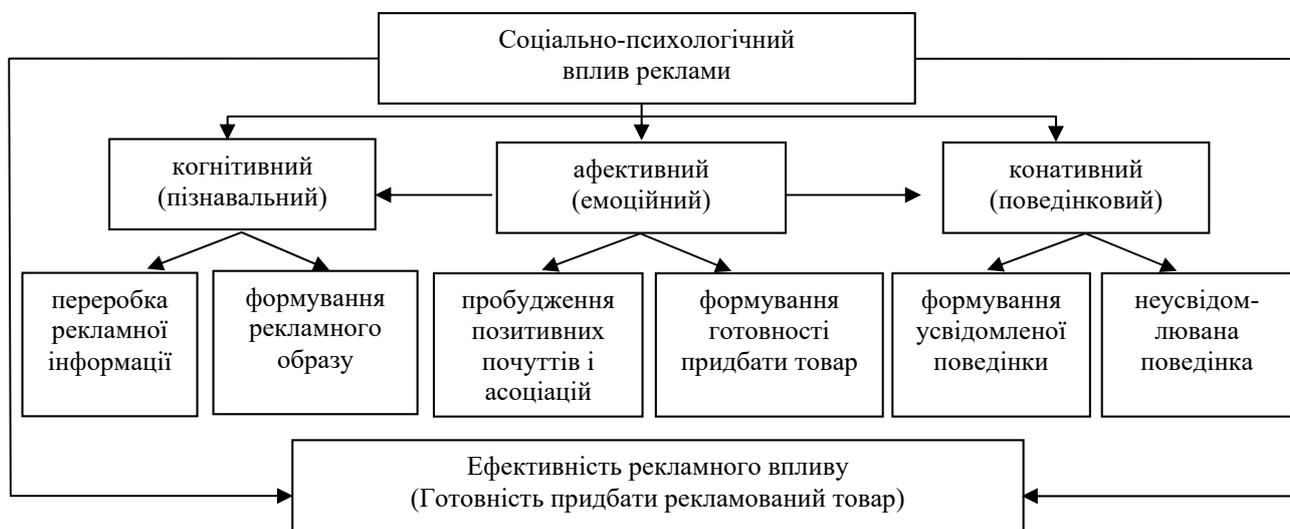
поширюються численними виробничими, торговими або фінансовими компаніями за допомогою рекламних агентств, засобів масової інформації та комунікації з метою впливу на споживачів» [6]. Аналіз сучасної наукової літератури свідчить, що реклама є: 1) складним соціальним та соціально-психологічним феноменом; 2) пронизує усі сфери життя суспільства; 3) активно впливає на соціальні інститути і споживчу поведінку людей. Вивчення ефективності методів психологічного впливу в рекламі сьогодні розглядають як основну проблему психології реклами. Як відомо, психологічний вплив – це соціально-психологічна активність одних людей, що здійснюється в різних формах і різними засобами, спрямована на інших людей і їх групи з метою зміни психологічних характеристик, особистості (її поглядів, думок, відносин, ціннісних орієнтації, настроїв, мотивів, установок, а стереотипів поведінки), групових норм, громадської думки або переживань людей, які опосередковують їх діяльність і поведінку [6].

Н. Бутенко зазначає, що за способами впливу на споживача реклама поділяється на два види:

- раціональна реклама має на меті переконувати та інформувати споживачів, звертаючись до розуму адресата системою аргументації;
- емоційна реклама спрямована на активізацію емоцій людини, вона звертається до її почуттів, до підсвідомої сфери і викликає почуттєві образи і спогади.

Слід відзначити також відмінність у засобах впливу на споживача даних видів реклами. Раціональна реклама переконує своїми доводами представленими у словесній формі з використанням графічних зображень. Емоційна реклама здійснює вплив, використовуючи асоціації, малюнки, колір, звук тощо. Нині більшість рекламних повідомлень поєднують раціональні та емоційні способи впливу, однак емоційній складовій віддається перевага, що пов'язано з її більшою психологічною ефективністю [7].

Таким чином ефективність соціально-психологічного впливу реклами на особистість залежить від її сприйняття людиною, емоційного відгуку та сформованої на цій основі купівельної поведінки (рис. 1). Тобто у структурі механізму соціально-психологічного впливу реклами на споживача сьогодні виділяють три напрямки: когнітивний (пізнавальний), пов'язаний з тим, як інформація про товар або послуга сприймається і запам'ятовується людиною; афективний (емоційний), що визначає емоційне ставлення до предмету рекламної інформації; конативний (поведінковий), що включає вчинки людини, її купівельну поведінку під впливом реклами [2, 8].

Джерело: [8].

Рис. 1. Механізм соціально-психологічного впливу реклами на споживача

Подібну точку зору поділяє Н. Азарьонюк. Вона зазначає, що когнітивний компонент передбачає аналіз психічних процесів і, перш за все, процесів переробки інформації: відчуття, сприйняття, уваги, мислення, пам'яті і т.д; вивчення емоційного (афективного) компонента передбачає виявлення таких аспектів, які викликають у людини емоційно забарвлене ставлення до реклами і самого товару, бажання або небажання купити його; Аналіз поведінкового механізму передбачає дослідження вчинків людини, визначених його купівельною поведінкою під впливом реклами, і включає в себе як усвідомлену поведінку, так і поведінку на несвідомому, неусвідомлюваному рівні [9].

Для пояснення психологічних ефектів реклами корисним є вивчення моделей впливу реклами. Науковці наводять наступні моделі рекламного звернення: модель AIDA, яка включає чотири компоненти: "attention" – увага, "interest" – інтерес, "desire" – бажання, "action" – дія, акція; модель AIDMA (додано ще один елемент "motivation" – мотив); модель АССА ("attention" – увага, "comprefension" – сприйняття аргументів, "convection" – спонукання, action – акція, дія), DIBABA (у перекладі з німецької – визначення потреб, ототожнення споживчих потреб із пропозиціями рекламного звернення; підштовхування покупця до необхідних висновків щодо купівлі, які асоціюються з його потребами, урахування прогнозованої реакції покупця, пробудження в покупця бажання придбати товар, створення сприятливої для купівлі атмосфери); DAGMAR ("Defining advertising goalmeasuring advertising results", тобто визначення рекламних цілей – вимірювання рекламних результатів [10, 11]. У 2006 році було оприлюднено нову модель – AISAS, яка поєднує такі компоненти увага ("Attention"), інтерес ("Interest"), пошук ("Search"), дія ("Action"), співучасть ("Share") [12].

К. Прохоренко розкриває зміст елементів психологічного впливу реклами таким чином [7]:

1) увага. Рекламні повідомлення привертають увагу людини лише за певних умов, а саме: наявність цікавих для споживача персонажів; її парадоксальність; наявність гумору; шокуючі ситуації (досить часто увагу привертають негативні емоції, які також мають ефект привабливості); незвичність сюжету та його оригінальність; надмірне підкреслення, або перебільшення якостей, якими наділений товар та його образ у рекламі;

2) інтерес. Інтерес може бути викликаним привабливістю самого об'єкта (безпосередній інтерес), або значимістю об'єкта для досягнення певних цілей (опосередкований інтерес). Однією з найбільш вагомих характеристик інтересу виступає емоційна комфортність, яка полягає у тому, що інтерес обов'язково виникає, якщо увага до об'єкта супроводжується позитивними емоціями. Тобто ефективна реклама має бути генератором позитивних емоцій;

3) мотив. Мотив розуміють як спонукання людини до активності, пов'язане з намаганням задовольнити певні потреби. Стосовно рекламних повідомлень він є переживанням, яке, відтворюючи потребу, трансформується в думку про необхідність щось придбати;

4) дія. Дія – це цілеспрямована свідома активність. Тому, чим сильнішим є бажання людини придбавати, тим більше вірогідність того, що вона буде діяти, спрямує свою активність на задоволення потреби через здійснення покупки.

Варто відзначити, що важливо не лише звернути увагу споживачів на інформацію про товар чи послугу, а й забезпечити її правильну інтерпретацію та збереження в пам'яті протягом максимально довгого часу. Для цього у рекламі використовуються досить сильні методи психологічного впливу, які можуть змінювати не тільки поведінку людей, але також їх когнітивну, емоційну, особистісну сфери.

Розглянемо методи психологічного впливу реклами, які наводять у своїх працях вітчизняні та зарубіжні вчені (табл. 1).

Таблиця 1

Методи психологічного впливу реклами у працях вітчизняних та зарубіжних вчених

Метод впливу	В. Шуванов [8]	О. Сидоренко [13]	А. Рябчик [4]	В. Галстян [14]	А. Лебедев-Любимов [6]
1	2	3	4	5	6
Переконування	+	+	+	+	+
Навіювання	+	+	+	+	+
Психоаналітичний метод	+		+		
Зараження		+		+	
Спонування до наслідування		+			
Прохання		+			
Деструктивна критика		+			
Ігнорування		+			
Маніпуляція		+			
Примус		+			
Гіпноз / еріксонівський гіпноз	+		+	+	+
Нейролінгвістичне програмування	+		+	+	+
Лінгвістичне маніпулювання	+		+		
Соціально-психологічні установки			+	+	+
Стереотипи			+	+	+
Ідентифікація			+	+	+
Імідж				+	+
Наслідування			+	+	+
Психологічне зараження			+		+
Технологія «25-го кадру»			+	+	+
Механізм «ореолу»			+		+
Рекламні шоу			+		+

Як показав аналіз, сьогодні існує достатньо методів впливу, за допомогою яких формується споживча поведінка людей. Однак основними методами все ж є навіювання і переконування. Значимість цих методів полягає у тому, що їх поєднання передбачає звернення як до свідомості (переконування) так і до неусвідомлюваного (навіювання).

Як зазначає В. Шуванов, «переконування як метод рекламного впливу полягає в тому, щоб за допомогою аргументації показати споживачу переваги даного товару і необхідність його придбання» [8, с. 140]. У процесі переконання споживача відбувається критичне осмислення ним отриманої рекламної інформації, її порівняння з попереднім життєвим досвідом особистості. Процес переконання особливий тим, що він направлений на раціональну сферу свідомості особистості. Реклама, у якій використовується переконування апелює до свідомості, розуму споживача.

О. Лебедев-Любимов під навіюванням (або сугестією) пропонує розуміти «прямий і неаргументований вплив однієї людини (суггестора) на іншого (суггеренда) або на групу»

[6]. Навіювання може бути психомоторним, яке полягає у готовності погоджуватися з інформацією на основі некритичності сприйняття, або престижним, яке передбачає зміну поглядів під впливом інформації, отриманої з високоавторитетного джерела [6]. Результатом переконування є переконання, які можна змінити у подальшому, якщо є достатня аргументація, а результат навіювання – віра.

Ефективність методів психологічного впливу визначається значною кількістю чинників, які регулюють поведінку людини в рекламному середовищі. В першу чергу це зовнішні і внутрішні чинники. Все, що відбувається навколо людини в даний момент часу може бути зовнішнім чинником: це можуть бути люди, що знаходяться поруч, погодні умови тощо. Все те, що відбувається всередині людини в той же самий момент може бути внутрішнім чинником: це можуть бути установки, ставлення до різних речей, стан здоров'я, погляди, переконання, минулий досвід і т. д [11].

О. Прокопенко та М. Троян до чинників зовнішнього впливу відносять дію культурних факторів, соціальних факторів, належність до певного соціального класу, вплив родини та фактори, властиві конкретній ситуації, а до чинників внутрішнього впливу – особистісні (вік та етап життєвого циклу, якості характеру і самосприйняття тощо), психологічні чинники (мотивація, ціннісні орієнтації, емоційні реакції та ін.) і ресурси (економічні, пізнавальні, ресурси часу) та знання споживачів [15].

І. Дубровін серед факторів зовнішнього впливу на споживачів відзначає роль культури, референтних груп, сім'ї і домогосподарства, соціальний статус споживачів, вплив конкретних ситуацій, а внутрішні чинники поведінки споживачів – сприйняття, поінформованість, ставлення, сприяння, мотивація, життєвий стиль споживача [16].

Управління психікою людини в процесі цілеспрямованого впливу реклами неможливе без розуміння зовнішніх і внутрішніх чинників. З точки зору психологічних аспектів рекламного впливу, основною метою реклами є вплив на думку, ставлення та поведінку людини через комунікативне повідомлення, яке діє через психологічні особливості людей. З цією метою можна використовувати різноманітні типології споживачів. Психологічна типологія – система індивідуальних установок і поведінкових стереотипів, утворена з метою пояснення різниці між людьми [17]. А. Володіна наводить такі критерії психологічної типології споживачів: стиль життя, система цінностей і соціально-психологічні властивості особистості [18]. За готовності до придбання нового товару (характеристика способу життя) маркетологи виділили такі категорії споживачів [16]: «новатори» або «незадоволені», споживачі-лідери, які першими приймають нову продукцію (2–3% всього ринку); «активісти» або «інтегратори», споживачі, які підтримують нову продукцію, тому що за характером прагнуть бути лідерами в повсякденній поведінці (13–17%); «конформісти», хоча не є лідерами, але вміють пристосовуватися і використовують нові товарні ідеї раніше основної маси споживачів (32–34%); «прагматики» або «традиціоналісти» є свідомими прихильниками корисності традиційних поглядів, які визнають та готові прийняти нововведення після основної маси (34–36%); «консерватори», здійснюють покупки останніми, адже досить важко приймають нове (16–18%). У психології найбільш відомі типології: Майерс-Бріггс, Індекс юнгівських типів, соціонічний тип, архетип (психологія), велика п'ятірка (психологія), DISC assesment. Цікавою з точки зору практичного застосування є «Модель індивідуальних відмінностей DISC», яка запропонована В. Марстоном, та докладно розглянута І. Толмачовою та Д. Козловим [19]. Дана типологія передбачає визначення чотирьох поведінкових типів, це: D (Dominance) – домінування; I (Inducement) – вплив; S (Steadiness) – сталість; 3 (Compliance) – відповідність.

Розуміння цільової аудиторії та вибір відповідних ефективних методів психологічного впливу дозволить забезпечити ефективність рекламної діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У період активного розвитку інформаційних технологій та збільшення масштабів рекламних впливів все більш актуальними стають знання психології реклами та прикладних питань психологічного впливу рекламних засобів на споживача, проблем психологічної ефективності реклами. Проведене дослідження показало наявність значної кількості теоретичних розробок у цій галузі знань, однак практичні аспекти психологічного впливу недостатньо досліджені науковцями. Вирішенню цього завдання будуть присвячені подальші дослідження авторів.

References

Література

1. Chudovska-Kandyba, I.A. (2010). Sotsiokulturni vymiry reklamnykh praktyk [Socio-cultural dimensions of advertising practices]. Kyiv: KIS. 446 p. [in Ukrainian].
2. Feofanov, O.A. (200). Reklama: novye tekhnologii v Rossii [Advertising: New Technologies in Russia]. St. Petersburg: Piter. 384 p. [in Russian].
3. Kompaniets, T.I. (2015). Psykholohichni aspekty reklamy yak instrumentu uspishnoho zbutu produktii [Psychological aspects of advertising as an instrument of successful sales of products]. Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu [Bulletin of Berdyansk University of Management and Business], No. 2, P. 46–49 [in Ukrainian].
4. Riabchik, A.V. (2018). Metody psykholohichnoho vplyvu v reklamі [Methods of psychological influence in advertising]. Efektyvna ekonomika [Effective economy], No. 11. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=> [in Ukrainian].
5. Yevseitseva, O.S., Potiekha, D.S. (2016). Psykholohichni aspekty vyvchennia povedinky spozhyvacha [Psychological aspects of studying consumer behavior]. Investytsii: praktyka ta dosvid [Investments: practice and experience], No. 10, P. 30–34 [in Ukrainian].
6. Lebedev-Liubimov, A. (2005). Psikhologiiia reklamy [Advertising Psychology]. St. Petersburg: Piter. 368 p. [in Russian].
7. Butenko, N.Yu. (2006). Sotsialna psykholohiia v reklamі: navch. posib. [Social Psychology in Advertising: A Manual]. Kyiv: KNEU. 384 p. [in Ukrainian].
8. Shuvanov, V.I. (2003). Psikhologiiia reklamy [Advertising Psychology]. Rostov-na-Donu: Feniks. 320 p. [in Russian].
9. Azarenok, N.V. (2004). Psikhologiiia reklamy: ucheb.-metod. posobie [Psychology of advertising: Teaching manual]. Minsk: BGPU. 53 p. [in Russian].
10. Yaremenko, S.S. (2014). Efekty marketynhovoho komunikatsiinoho vplyvu na spozhyvachiv [Effects of
1. Чудовська-Кандиба І. А. Соціокультурні виміри рекламних практик / І. А. Чудовська-Кандиба. – К.: КІС, 2010. – 446 с.
2. Феофанов О. А. Реклама: новые технологии в России / О. А. Феофанов. – СПб.: Питер, 2000. – 384 с.
3. Компанієць Т. І. Психологічні аспекти реклами як інструменту успішного збуту продукції / Т. І. Компанієць // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2015. – № 2. – С. 46–49.
4. Рябчик А. В. Методи психологічного впливу в рекламі [Електронний ресурс] / А. В. Рябчик // Ефективна економіка. – 2018. – № 11. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=>.
5. Євсейцева О. С. Психологічні аспекти вивчення поведінки споживача / О. С. Євсейцева, Д. С. Потеха // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 10. – С. 30–34.
6. Лебедев-Любимов А. Психология рекламы / А. Лебедев-Любимов. – СПб.: Питер, 2005. – 368 с.
7. Бутенко Н. Ю. Соціальна психологія в рекламі: навч. посіб. / Н. Ю. Бутенко. – К.: КНЕУ, 2006. – 384 с.
8. Шуванов В. И. Психология рекламы / В. И. Шуванов. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2003. – 320 с.
9. Азаренок Н. В. Психология рекламы: учеб.-метод. пособие / Н. В. Азаренок. – Минск: БГПУ, 2004. – 53 с.
10. Яременко С. С. Эффекты маркетингового коммуникационного влияния на

- Marketing Communication Impact on Consumers]. *Ekonomichnyi nobelivskiy visnyk [Economic Nobel Bulletin]*, No. 1, P. 516–525. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmef_2014_1_69 [in Ukrainian].
11. Ananeva, N.V., Suslova, Iu.Iu. (2017). *Reklamnaia deiatelnost: ucheb. posobie [Advertising: Tutorial]*. Krasnoarsk: Sib. feder. un-t. 198 p. [in Russian].
12. Zhang Cui (2016). On digital marketing of publications in the internet era. *Vestnik MGUP imeni Ivana Fedorova (Moscow)*, No. 1, P. 130–134.
13. Sidorenko, E.V. (2008). *Trening kommunikativnoi kompetentnosti v delovom vzaimodeistvii [Training communicative competence in business interaction]*. St. Petersburg: Rech. 208 p. [in Russian].
14. Galstian, V.S., Moskvitina, E.I., Doroshina, I.P. (2014). *Rol i znachenie psikhologii reklamy i PR v praktike postroeniia sovremennykh marketingovykh kommunikatsii [The role and importance of the psychology of advertising and PR in the practice of building modern marketing communications]*. *Naukovedenie: Internet-zhurnal [Science Research: Online Journal]*, No. 3 (22). Retrieved from: <https://naukovedenie.ru/PDF/136EVN314.pdf> [in Russian].
15. Prokopenko, O.V., Troian, M.Yu. (2008). *Povedinka spozhyvachiv: navch. pos. [Consumer Behavior: Tutorial]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. 176 p. [in Ukrainian].
16. Dubrovin, I.A. (2015). *Povedenie potrebitel'ei: uchebn. posob. [Consumer Behavior: Tutorial]*. 4th ed. Moscow: Dashkov i K°. 312 p. [in Russian].
17. Zelenskii, V.V. (2008). *Tolkovyi slovar po analiticheskoi psikhologii [Dictionary of Analytical Psychology]*. Moscow: Kogito-Tsentr. 334 p. [in Russian].
18. Volodina, A.N. (2011). *Vliianie reklamy na formirovanie otnosheniia potrebitelia k brendu [The impact of advertising on the formation of consumer attitudes to the brand]*. *Sibirskii psikhologicheskii zhurnal [Siberian Psychological Journal]*, No. 42, P. 67–77 [in Russian].
19. Tolmacheva, I.A., Kozlov, D.A. (2006). *Kak okazyvat vliianie na liudei v zhizni i biznese [How to influence people in life and business]*. St. Petersburg: Rech. 144 p. [in Russian].
- споживачів [Електронний ресурс] / С. С. Яременко // *Економічний нобелівський вісник*. – 2014. – № 1. – С. 516–525. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmef_2014_1_69.
11. Ананьева Н. В. *Рекламная деятельность: учеб. пособие* / Н. В. Ананьева, Ю. Ю. Сулова. – Красноярск: Сиб. федер. ун-т, 2017. – 198 с.
12. Zhang Cui. *On digital marketing of publications in the internet era* / Zhang Cui // *Вестник МГУП имени Ивана Федорова (Москва)*. – 2016. – № 1. – С. 130–134.
13. Сидоренко Е. В. *Тренинг коммуникативной компетентности в деловом взаимодействии* / Е. В. Сидоренко. – СПб.: Речь, 2008. – 208 с.
14. Галстян В. С. *Роль и значение психологии рекламы и PR в практике построения современных маркетинговых коммуникаций* [Электронный ресурс] / В. С. Галстян, Е. И. Москвитина, И. П. Дорошина // *Науковедение: Интернет-журнал*. – 2014. – № 3 (22). – Режим доступа: <https://naukovedenie.ru/PDF/136EVN314.pdf>.
15. Прокопенко О. В. *Поведінка споживачів: навч. пос.* / О. В. Прокопенко, М. Ю. Троян. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 176 с.
16. Дубровин И. А. *Поведение потребителей: учебн. пособ.* / И. А. Дубровин. – 4-е изд. – М.: Дашков и К°, 2015. – 312 с.
17. Зеленский В. В. *Толковый словарь по аналитической психологии* / В. В. Зеленский. – М.: Когито-Центр, 2008. – 334 с.
18. Володина А. Н. *Влияние рекламы на формирование отношения потребителя к бренду* / А. Н. Володина // *Сибирский психологический журнал*. – 2011. – № 42. – С. 67–77.
19. Толмачева И. А. *Как оказывать влияние на людей в жизни и бизнесе* / И. А. Толмачева, Д. А. Козлов. – СПб.: Речь, 2006. – 144 с.

УДК 331.522.4

DOI: 10.30857/2413-0117.2018.5.11

Олена В. Птащенко

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Україна
РЕЙТИНГУВАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто основні складові трудового потенціалу, запропоновано визначення трудового потенціалу як сукупності людських якостей та здібностей, які залежать від взаємопов'язаних кількісних та якісних факторів, що склалися в процесі взаємозв'язків з матеріально-технічними, інноваційними, соціокультурними та іншими складовими економічного потенціалу підприємства. Основними компонентами трудового потенціалу є: освіта, творчий потенціал, здоров'я, моральність, активність, організованість, професіоналізм, таймінг (можливість раціонального використання робочого часу). За такої складної ситуації на ринку праці варто звернути увагу на новітні технології у сфері освіти, розбудову маркетингу освіти та впровадження освітянських програм, націлених на формування нових навичок та компетентностей у працездатного населення України. Доцільно зазначити, що сучасний розвиток ринку освітніх послуг та постійне впровадження прогресивних маркетингових технологій в освіті забезпечує поступову її трансформацію у зростаючу та перспективну галузь економіки, яка з кожним роком збільшує обсяг попиту і пропозиції на освітні послуги. Глобалізаційні та інтеграційні процеси спонукають сучасні підприємницькі структури звертати увагу на набуття працівниками нових soft skills (гнучких навичок). Саме тому проблематика підвищення ефективності суспільної праці стає все більш актуальною в умовах інтенсифікації суспільного відтворення та сприяє формуванню деяких передумов для створення нової інноваційної моделі сталого економічного розвитку, яка на перше місце виводить питання ефективності участі людини у виробничому процесі. Трудовий потенціал підприємства в сучасних умовах прискорення глобалізаційних процесів стає невід'ємною складовою підвищення його конкурентоспроможності при виході на світовий ринок та при плануванні впровадження новітніх технологічних процесів та випуску високотехнологічної продукції.

Ключові слова: трудовий потенціал; інноваційний трудовий потенціал; рейтинг; рейтингування.

Елена В. Птащенко

Харьковский национальный экономический университет имени Семена Кузнеця, Украина
РЕЙТИНГОВАНИЕ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

В статье рассмотрены основные составляющие трудового потенциала, предложено определение трудового потенциала как совокупности человеческих качеств и способностей, которые зависят от взаимосвязанных количественных и качественных факторов, сложившихся в процессе взаимосвязей с материально-техническими, инновационными, социокультурными и другими составляющими экономического потенциала предприятия. Основными компонентами трудового потенциала являются: образование, творческий потенциал, здоровье, нравственность, активность, организованность, профессионализм, тайминг (возможность рационального использования рабочего времени). В такой сложной ситуации на рынке труда следует обратить внимание на новейшие технологии в сфере образования, усовершенствование маркетинга образования и внедрение образовательных программ, нацеленных на формирование новых навыков и компетентностей у трудоспособного населения Украины. Важно отметить, что современное развитие рынка образовательных услуг и постоянное внедрение прогрессивных маркетинговых технологий в образовании способствует постепенной его трансформации в растущую и перспективную

отрасль экономики, которая с каждым годом увеличивает объем спроса и предложения на образовательные услуги. Глобализационные и интеграционные процессы побуждают современные предпринимательские структуры обращать внимание на получении работниками новых *soft skills* (гибких навыков). Именно поэтому проблематика повышения эффективности общественного труда становится все более актуальной в условиях интенсификации общественного воспроизводства и способствует формированию некоторых предпосылок для создания инновационной модели устойчивого экономического развития, на первое место ставит вопрос эффективности участия человека в производственном процессе. Трудовой потенциал предприятия в современных условиях ускорения глобализационных процессов становится неотъемлемой составляющей повышения его конкурентоспособности при выходе на мировой рынок и при планировании внедрения новейших технологических процессов и выпуске высокотехнологичной продукции.

Ключевые слова: трудовой потенциал; инновационный трудовой потенциал; рейтинг; рейтингование.

Olena V. Ptashchenko

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine

LABOR POTENTIAL RATING IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

The paper seeks to explore the principal components of labor potential along with suggesting a definition of labor potential as a set of human qualities and abilities affected by interrelated quantitative and qualitative factors resulting from the relationships among material, technical, innovative, socio-cultural and other elements of enterprise economic potential. The key components of labor potential are: education, creativity, health, morality, activity, good organization, professionalism, timing (the ability of rational use of working time). From the labor market perspective, special attention should be paid to the latest technologies in the area of education, evolution of education marketing and the implementation of educational programs aimed at building new skills and competencies by the working-age population of Ukraine. Apparently, it is argued that the current stage of education services market development with ongoing implementation of advanced technology translates into its gradual transformation and becoming an evolving and promising sector of the economy which from year to year increases the scope of demand and supply for educational services. Globalization and integration challenges encourage modern businesses to focus on offering new soft skills to their employees. Thus, the issues of enhancing the social activity effectiveness are gaining more and more relevance in particular the context of intensification of social reproduction, contributing to building a solid background for a new innovative model of sustainable economic development which makes the human participation effectiveness critical for the production process. The enterprise labor potential in modern realia of intensified globalization is becoming an integral part of its competitiveness increase while entering the world market and planning the launch of the latest technological processes and high-tech products.

Keywords: labor potential; innovative labor potential; rating; ranking.

Постановка проблеми. Розвиток сучасного суспільства вимагає нового ставлення до кваліфікаційних вимог до працівників компаній та підприємств. Глобалізаційні та інтеграційні процеси спонукають сучасні підприємницькі структури звертати увагу на набуття нових *soft skills* для працівників. Саме тому проблематика підвищення ефективності суспільної праці стає все більш актуальною в умовах інтенсифікації суспільного відтворення та сприяє формуванню деяких передумов на нову інноваційну модель сталого економічного розвитку, яка на перше місце виводить питання ефективності участі людини в виробничому

процесі. Таке розмежування та різноманіття зв'язків між різними соціально-економічними явищами та групами в глобалізаційних умовах становлення нового способу виробництва – інформаційної економіки, – вимагає комплексного, системного підходу до дослідження процесів в соціально-трудовій сфері, управлінні соціально-трудовами процесами. Вирішення такого питання стає можливим лише за умов новітнього підходу до формування та розгляду трудового потенціалу та забезпечення розвитку нових soft skills у працівників.

В сучасних умовах розвитку та становлення національного людського капіталу сприяє розвиток людського капіталу на формування якого має суттєвий вплив трудовий потенціал. Саме тому за умов стрімкого та динамічного розвитку ринкового середовища та функціонування різних видів капіталу на перший план виходить людський капітал, як системоутворюючий елемент національного господарства будь-якої країни світу. Особливої актуальності дане питання стає ще через те, що сьогодні формується нове суспільство знань та інформаційне суспільство на розвиток яких суттєвий вплив має інформаційне середовище та розвиток soft skills. Тому дослідження сутності економічного боку розвитку трудового потенціалу та структури національного людського капіталу є актуальним завданням для науки і практики сьогодення.

Детальне вивчення спеціальної літератури [1; 6–7; 9–10; 18–19; 21; 27] показало, що в сучасній економічній теорії існує чотири основні групи підходів до визначення сутності поняття «національний людський капітал» (рис. 1).

Джерело: [1, с. 23–25; 7, с. 47–49; 9].

Рис. 1. Узагальнення наукових підходів до визначення сутності поняття «національний людський капітал»

Звернемо увагу на основні елементи людського капіталу, що представлені на рис. 2.

Також слід зауважити, що в сучасному глобалізаційному середовищі світового ринку у структурі національного людського капіталу особливу роль відіграють активи індивідуального людського капіталу (до них можливо віднести авторські свідоцтва та патенти, розробки ноу-хау та інше), а також нематеріальні активи світового підприємницького сектора (бренди, товарні знаки, торговельні мари, ноу-хау, що відносяться до категорії комерційної таємниці та інше), організаційний капітал, структурний капітал, бренд-капітал і соціальний капітал суспільства [11, с. 83–89].

Таким чином, можливо дійти висновку, що трудовий потенціал складається з трудового капіталу, інтелектуального капіталу та культурно-морального капіталу. Це дає змогу надалі розглядати трудовий потенціал як єдність цих трьох складових.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. В літературних джерелах сучасності питанню розвитку трудового потенціалу присвячені роботи таких економістів та вчених як: І.Ю. Баландіна, В.С. Буланова, М.О. Волгіна, Б.М. Генкіна, О.М. Добриніна, С.О. Дятлова, О.П. Єгоршина, В.Г. Костакова, І.С. Маслової, Т.В. Ніконової, А.М. Найді, Ю.Г. Одегова,

О.С. Панкратова, М.І. Скаржинського, А.І. Тяжова, О.Д. Царенової, Н.І. Шаталової, Л.М. Юдіної та ін. Дослідження економічних категорій, що відображають участь людини в економіці та мають безпосереднє відношення до поняття «трудоий потенціал» відображені в роботах С.В. Андрєєва, В.Я. Афанасьєва, Г. Бекера, Л.І. Гнездилової, А.І. Добриніна, Ф. Енгельса, Р.І. Капелюшнікова, В.С. Кабакова, Г.В. Кисельова, І.К. Корнева, М.М. Критського, С.А. Курганського, В.В. Леонідової, К. Маркса, М.Г. Назарова, І.А. Нікітіної, У. Петті, Т. Шульца та ін.

Джерело: [1, с. 23–25; 7, с. 47–49; 9; 11, с. 83–89].

Рис. 2. Узагальнення наукових підходів до виділення основних елементів людського капіталу

При цьому слід зазначити, що рейтингування складових трудового потенціалу з кожним днем набуває особливої актуальності та вимагає детального дослідження.

Мета дослідження. Метою даної роботи є визначення теоретичних аспектів трудового потенціалу для забезпечення сталого розвитку підприємства в глобалізаційних умовах сьогодення. А також визначити необхідність рейтингування основних елементів трудового потенціалу робітників підприємства.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. В теперішній час проблеми раціонального використання трудового потенціалу, його розвитку як фактора конкурентоспроможності підприємства ще не знайшли свого конкретного місця в системі загального управління підприємством. Однак все зараз можна стверджувати, що, подібно до інформаційного потенціалу, який одночасно тісно переплітається з іншими видами потенціалів, трудоий потенціал також є невід'ємною, важливою частиною будь-якого з них, оскільки основною складовою будь-якої організації виступають люди, що входять в дану

організацію, задачі, для вирішення яких дана організація створена та існує та управління, яке формує, мобілізує та приводить в дію трудовий потенціал організації для вирішення задач, які перед нею стоять. Саме тому доцільним є розгляд визначення поняття трудового потенціалу на основі робіт провідних вчених економістів сьогодення (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи до визначення поняття «трудоий потенціал»

№	Автор	Визначення
1	Б.М. Генкін [12]	Розглядає трудовий потенціал людини як частину її потенціалу, як особистості, який формується на основі природних даних (здібностей), освіти, виховання та життєвого досвіду. На його думку, трудовий потенціал в загальному випадку характеризує можливості участі людини, співробітників підприємства, населення країни у виробництві та обміні благ. Трудовий потенціал – вид економічних ресурсів.
2	В.Г. Костаков [13]	Трудовий потенціал – це запаси праці, що залежать від загальної чисельності трудових ресурсів та їх структури за статтю та віком, накопичених знань, ступеня відповідності демографічної структури працівників умовам підвищення ефективності праці, соціальній мобільності населення (територіальній та професійній).
3	І.С. Маслова [14]	Розглядає трудовий потенціал як узагальнюючу характеристику міри та якості сукупних здібностей до праці, що визначає потенційні можливості людини, різних груп робітників, працездатність населення, пов'язані з участю в суспільно-корисній діяльності, при даному рівні розвитку виробничих сил та виробничих відносин.
4	О.С. Панкратов [15]	Трудовий потенціал розглядається як інтегральна форма, що кількісно та якісно характеризує здатність суспільства в динаміці забезпечити людський фактор виробництва у відповідності з вимогами його розвитку.
5	А.М. Найда [16]	Визначає трудовий потенціал як «складне поєднання фізичних та творчих здібностей, знань, навичок, досвіду, духовних та моральних цінностей, культурних установ та традицій» та вважає, що трудовий потенціал залежить від ряду взаємопов'язаних кількісних та якісних факторів, таких, наприклад, як чисельність працездатного населення, стан здоров'я, загальноосвітня підготовка, професійні знання, досвід, активність робітників.
6	Л.М. Юдіна [17]	Трудовий потенціал – це виробнича здатність підприємства (групи, індивіда), що визначається особистісними (фізичними, інтелектуальними та духовними) здібностями індивідів (індивіда) з врахуванням взаємозв'язків, що склалися з матеріально-технічними, інноваційними, соціокультурними та іншими складовими економічного потенціалу підприємства.

Таким чином, можливо стверджувати, що трудовий потенціал – це сукупність людських якостей та здібностей, які залежать від взаємопов'язаних кількісних та якісних факторів, що склалися в процесі взаємозв'язків з матеріально-технічними, інноваційними, соціокультурними та іншими складовими економічного потенціалу підприємства.

Основними компонентами трудового потенціалу є: освіта, творчий потенціал, здоров'я, моральність, активність, організованість, професіоналізм, таймінг (можливість раціонального використання робочого часу).

Саме тому доцільним є представлення оцінки складових трудового потенціалу.

На нашу думку, доцільно розглядати трудовий потенціал підприємства у межах підтримки сталого розвитку підприємства та його інноваційної активності з погляду комплексного підходу. З позицій системного підходу трудовий потенціал є невід'ємною частиною сукупного потенціалу підприємства й, у свою чергу, становить цілісну динамічну соціально-економічну систему. З позицій комплексного підходу трудовий потенціал являє собою комплексною структурою, що складається із сукупності взаємодіючих елементів різного ступеня складності й організації.

Перший етап оцінки трудового потенціалу – аналіз його структури – припускає вивчення стану кожного його елемента на основі методу експертних оцінок.

Так, до основних його складових можливо віднести:

- освіти;
- кадрові можливості (професіоналізм);
- творчий потенціал;
- здоров'я;
- організованість;
- таймінг.

Бальна оцінка використання підприємством потенціалу кожного з елементів трудового потенціалу здійснювалася з використанням розробленої шкали, наведені в табл. 2. Запропонована шкала оцінки дозволяє спростити визначення рівня трудового потенціалу підприємства.

Таблиця 2

Бальна шкала оцінки

Бал	Значення
0	зовсім не використовується потенціал елемента
1	низький рівень використання потенціалу елемента
2	середній рівень використання потенціалу елемента
3	високий рівень використання потенціалу елемента

У табл. 3 пропонується процедура оцінки трудового потенціалу промислового підприємства ДП ХР «Протон», яке займається виробництвом телекомунікаційного обладнання та антенних пристроїв.

У наведеному експертному опитуванні взяли участь 10 респондентів-експертів з підприємства ДП ХР «Протон». Дане підприємство обране як типово з переліку підприємств, що досліджуються, для спрощення проведення опитування. Експертами виступали 5 керівників підрозділів підприємства, 5 представників економічного відділу (3 бухгалтери та 2 економісти). Дану вибірку можливо вважати репрезентативною, бо збережено пропорційність генеральної сукупності.

Так, слід зазначити, що дане підприємство має високі кадрові та творчі можливості, бо зважена оцінка цих можливостей – 0,9 та 0,85, відповідно. Також можна відмітити високий ступінь елемента «здоров'я» та можливості, цей показник на підприємстві, що досліджується, знаходиться на рівні 0,96. Низький рівень показників таймінгу можливо пояснити нераціональним розподіленням часу на виконання окремих робіт та дедлайнами проектів. За результатами оцінки складових елементів трудового потенціалу визначимо можливості підприємства ДП ХР «Протон».

Таблиця 3

Експертна оцінка стану елементів інноваційного потенціалу ДП ХР «Протон»

Складові	Параметри	Вага	ДП ХР «Протон»»	
			Бали	Зважена оцінка
1	2	3	4	5
1. Освіта	1.1. Ступінь використання набутих навичок та знань.		1	
	1.2. Рівень самоосвіти.		1	
	1.3. Ступінь оволодіння компетентностями		2	
Підсумкова оцінка		0,16	4	0,64
2. Кадрові можливості (професіоналізм)	2.1. Рівень кваліфікації персоналу.		2	
	2.2. Ступінь готовності персоналу до змін на підприємстві.		1	
	2.3. Розвиненість системи персоналу на підприємстві.		1	
	2.4. Ступінь творчої ініціативності персоналу		1	
Підсумкова оцінка		0,18	5	0,9
3. Творчий потенціал	3.1. Рівень науковості.		1	
	3.2. Креативність.		1	
	3.3. Використання розробок.		2	
	3.4. Ініціативність		1	
Підсумкова оцінка		0,17	5	0,85
4. Здоров'я			6	
Підсумкова оцінка		0,16	6	0,96
5. Організованість	5.1. Ступінь інноваційної спрямованості.		1	
	5.2. Рівень відповідності організаційної культури підприємства.		1	
	5.3. Рівень компетенції робітників.		2	
	5.4. Розвиненість системи інформаційного забезпечення		1	
Підсумкова оцінка		0,16	5	0,8
6. Таймінг			3	
Підсумкова оцінка		0,17	3	0,51

Висновки. Таким чином, трудовий потенціал підприємства в сучасних умовах прискорення глобалізаційних процесів стає невід'ємною складовою підвищення його конкурентоспроможності при виході на світовий ринок та при плануванні впровадження новітніх технологічних процесів та випуску високотехнологічної продукції.

Процес управління формуванням трудового потенціалу сучасних підприємств є важливою функціональною складовою стабільності їх діяльності та розвитку, ключовим фактором для забезпечення якості та своєчасності надання послуг та випуску високотехнологічної продукції для задоволення потреб сучасного інформаційного суспільства за умов прискорення глобалізаційного процесу. В даних умовах все більшого значення набувають питання розробки методичних підходів щодо формування, використання, розвитку та рейтингування трудового потенціалу підприємств, які в подальшому потребують поглибленого вивчення та вдосконалення.

References

Література

1. Artemenko, L.Yu. (2016). Liudskyi kapital: naukovi pidkhody ta stan formuvannia v Ukraini [Human capital: scientific approaches and the state of formation in Ukraine]. Halytskyi ekonomichnyi visnyk [Galician Economic Herald], Vol. 50, No. 1, P. 22–31 [in Ukrainian].
1. Артеменко Л. Ю. Людський капітал: наукові підходи та стан формування в Україні / Л. Ю. Артеменко // Галицький економічний вісник. – 2016. – Т. 50. – № 1. – С. 22–31.]
2. Bazylevych, V.D. (eds.) (2012). Ekonomichna teoriia: Politekonomiia: pidruchnyk [Economic Theory: Political Economy: Textbook]. Kyiv: Znannia. 702 p. [in Ukrainian].
2. Економічна теорія: Політекономія: підручник / за ред. В. Д. Базилевича. – К.: Знання, 2012. – 702 с.
3. Biletskyi, O.V. (2016). Formuvannia i vykorystannia liudskoho kapitalu v innovatsiini ekonomitsi [Formation and use of human capital in an innovative economy: the dissertation Author's abstract of the candidate of economic sciences]. Vinnytsia. 23 p. [in Ukrainian].
3. Білецький О. В. Формування і використання людського капіталу в інноваційній економіці: автореф. дис... канд. екон. наук / О. В. Білецький; ДНУ. – Вінниця, 2016. – 23 с.
4. Bogatova, A.V. (2013). Metodologicheskie podkhody k otcenke chelovecheskogo kapitala [Methodological approaches to the assessment of human capital]. Vestnik Altaiskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta [Bulletin of the Altai State Agrarian University], No. 3 (101), P. 135–139 [in Russian].
4. Богатова А. В. Методологические подходы к оценке человеческого капитала / А. В. Богатова // Вестник Алтайского государственного аграрного университета. – 2013. – № 3 (101). – С. 135–139.
5. Boiarko, I.M., Dekhtiar, N.A., Deineka, O.V. (2013). Derzhavni vydatky v ekonomitsi krainy: monohrafiia [Public Expenditures in the Economy of the Country: Monograph]. Sumy: Korpunkt. 109 p. [in Ukrainian].
5. Боярко І. М. Державні видатки в економіці країни: монографія / І. М. Боярко, Н. А. Дехтяр, О. В. Дейнека. – Суми: Кorpункт, 2013. – 109 с.
6. Hynda, S.M. (2017). Liudskyi kapital: sutnist, osoblyvosti analizuvannia ta otsiniuvannia [Human capital: essence, peculiarities of analysis and evaluation]. Ekonomika i suspilstvo [Economy and society], No. 12, P. 73–78 [in Ukrainian].
6. Гинда С. М. Людський капітал: сутність, особливості аналізування та оцінювання / С. М. Гинда // Економіка і суспільство. – 2017. – № 12. – С. 73–78.
7. Hynda, S.M. (2015). Liudskyi kapital yak sotsialno-ekonomichna katehoriia [Human capital as a socio-economic category]. Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii molodykh uchenykh ta studentiv "Finansova ta sotsialno-ekonomichna systemy Ukrainy v umovakh detsentralizatsii" [Materials of the International Scientific and Practical Conference of Young Scientists and Students "Financial and social and economic systems of Ukraine in the conditions of decentralization", Lviv, November 26, 2015]. Lviv: Lvivska filii PVNZ «Evropeyskyi universytet». P. 46–50 [in Ukrainian].
7. Гинда С. М. Людський капітал як соціально-економічна категорія / С. М. Гинда // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів "Фінансова та соціально-економічна системи України в умовах децентралізації", м. Львів, 26 листопада 2015 р. – Львів: Львівська філія ПВНЗ «Європейський університет», 2016. – С. 46–50.
8. Zabolotna, D.O. (2018). Teoretychni pidkhody do vyznachennia ekonomichnoi sutnosti poniattia "liudskyi kapital" [Theoretical approaches to the determination of the economic essence of the concept "human capital"].
8. Заболотна Д. О. Теоретичні підходи до визначення економічної сутності

- kapital” [Theoretical approaches to the definition of the economic essence of the concept of "human capital"]. *Molodizhnyi visnyk KhNEU im. S. Kuznetsia* [Youth Herald KhNEU them. S. Kuznets], No. 6 [in Ukrainian].
9. Ivanov, O. (2013). *Chelovecheskii potencial (formirovanie, razvitie, ispolzovanie)* [Human potential (formation, development, use)]. St. Petersburg: Skifiia-print. 336 p. [in Russian].
10. Kondyrina, A.H. (2011). *Otsinka vartosti liudskoho kapitalu Ukrainy* [Estimation of the cost of human capital of Ukraine]. *Naukovyi visnyk ChDIEU* [Scientific herald of CHIU], No. 1 (9), P. 12–14 [in Ukrainian].
11. Melnychuk, D.P. (2015). *Liudskyy kapital: priorytety modernizatsii suspilstva u konteksti polipshennia yakosti zhyttia naselennia* [Human capital: priorities of modernization of society in the context of improving the quality of life of the population: Monograph]. Zhytomyr: Azbuka. 564 p. [in Ukrainian].
12. Genkin, B.M. (2007). *Ekonomika i sotciologiiia truda: uchebnik dlia vuzov* [Economics and sociology of labor: Textbook for universities]. Moscow: NORMA-INFRA. 402 p. [in Russian].
13. Kostakov, V.G. (1976). *Trudovye resursy. Sotcialno-ekonomicheskii analiz* [Labor resources. Socio-economic analysis]. Moscow: Ekonomika. 191 p. [in Russian].
14. Maslova, V.M. (2011). *Upravlenie personalom: uchebnik dlia vuzov* [Human Resource Management: Textbook for universities]. 5th ed. Moscow: Iurait. 488 p. [in Russian].
15. Pankratov, A.S. (1998). *Trudovoi potencial v sisteme upravleniia proizvodstvom* [Labor potential in production management system]. Moscow: Izdatelstvo MGU. 213 p. [in Russian].
16. Naida, A.M. (2004). *Sovremennye problemy upravleniia chelovecheskimi resursami v predprinimatelskikh strukturakh* [Modern problems of human resource management in business structures]. *Vestnik TISBI*, No. 2. Retrieved from: <http://www.tisbi.org/science/vestnik/2004/issue2/econom9.html> [in Russian].
17. Iudina, L.N. (2010). *Sistema otsenki i formirovaniia trudovogo potenciala predpriatiia* [The system of evaluation and the formation of the labor potential of the enterprise: Abstract of the research of candidate of economic sciences]. Tomsk. 24 p. [in Russian].
- поняття “людський капітал” / Д. О. Заболотна // Молодіжний вісник ХНЕУ ім. С. Кузнеця. – 2018. – № 6.
9. Иванов О. Человеческий потенциал (формирование, развитие, использование) / О. Иванов. – СПб.: Скифия-принт, 2013. – 336 с.
10. Кондирина А. Г. Оцінка вартості людського капіталу України / А. Г. Кондирина // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2011. – № 1 (9). – С. 12–14.
11. Мельничук Д. П. Людський капітал: пріоритети модернізації суспільства у контексті поліпшення якості життя населення: монографія / Д. П. Мельничук. – Житомир: Азбука, 2015. – 564 с.
12. Генкин Б. М. Экономика и социология труда: учебник для вузов / Б. М. Генкин. – М.: НОРМА-ИНФРА, 2007. – 402 с.
13. Костаков В. Г. Трудовые ресурсы. Социально-экономический анализ / В. Г. Костаков. – М.: Экономика, 1976. – 191 с.
14. Маслова В. М. Управление персоналом: учебник для вузов / В. М. Маслова. – 5-е изд. – М.: Юрайт, 2011. – 488 с.
15. Панкратов А. С. Трудовой потенциал в системе управления производством / А. С. Панкратов. – М.: Издательство МГУ, 1998. – 213 с.
16. Найда А. М. Современные проблемы управления человеческими ресурсами в предпринимательских структурах [Электронный ресурс] / А. М. Найда // Вестник ТИСБИ. – 2004. – № 2. – Режим доступа: <http://www.tisbi.org/science/vestnik/2004/issue2/econom9.html>.
17. Юдина Л. Н. Система оценки и формирования трудового потенциала предприятия: автореф. дис. канд. экон. наук / Л. Н. Юдина. – Томск, 2010. – 24 с.

УДК 658:330.341.1

DOI: 10.30857/2413-0117.2018.5.12

Володимир С. Титикало

Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ, Україна

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ ПЕРЕДУМОВ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВІ

У статті обґрунтовано концептуальний підхід до оцінювання передумов впровадження інноваційних продуктів підприємствами сфери послуг. Проведено аналіз існуючих підходів до визначення інновацій на підприємстві. При цьому застосовано методи прямої та опосередкованої вибірки, системної оцінки та аналітики. Реалізовано структурування зв'язків, які забезпечують якість запропонованого алгоритму та надають можливість регулювання етапів впровадження трансформаційних змін. Об'єктом дослідження виступає не лише спроможність підприємства до перетворень, а й оцінка можливостей. Здійснено оцінювання фінансової дисципліни підприємства за показниками, які пов'язані із вхідними та вихідними грошовими потоками, тобто за обсягами дебіторської та кредиторської заборгованості підприємства, а також за їхньою динамікою, в ході чого можна оптимізувати касовий календар та передбачити можливий брак коштів для провадження інноваційних процесів розвитку. Запропоновано послідовність дій, завдяки якій можна проводити оцінювання готовності підприємства до трансформації, оскільки це дасть змогу завчасно підготувати систему управління до суттєвих змін, сформувавши програму та команду. Сформовано також концептуальний підхід до оцінювання передумов впровадження інноваційних трансформацій, ґрунтуючись на гармонізації якісного і кількісного оцінювання. Проведений фінансовий аналіз уможливив оцінювання рівня ліквідності, платоспроможності, ділової активності як додаткового визначення достатності фінансових ресурсів для впровадження нововведень. Виділено його етапи на підставі аналізу причин та складових здійснення інноваційних перетворень при впровадженні нововведень та створенні передумов здійснення такої діяльності. Розкрито необхідність надання узагальнюючої оцінки в рамках кон'юнктурної узгодженості внутрішніх організаційно-економічних важелів із зовнішнім попитом під час маркетингово-ресурсного аналізу при введенні нових продуктів на ринок.

Ключові слова: *концептуальний підхід; оцінювання передумов; інноваційні продукти; трансформаційні зміни.*

Владимир С. Тытыкало

Межрегиональная академия управления персоналом, г. Киев, Украина

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ ПОДХОД К ОЦЕНИВАНИЮ ПРЕДПОСЫЛОК ВНЕДРЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ НА ПРЕДПРИЯТИИ

В статье обоснован концептуальный подход к оцениванию предпосылок внедрения инновационных продуктов предприятиями сферы услуг. Проведен анализ существующих подходов к определению инноваций на предприятии. При этом применены методы прямой и опосредованной выборки, системной оценки и аналитики. Осуществлено структурирование связей, обуславливающих качество предлагаемого алгоритма и позволяющее производить регулировку этапов внедрения трансформационных изменений. Объектом исследования выступает не только способность предприятия к преобразованиям, но и оценка возможностей. Выполнено оценивание финансовой дисциплины предприятия по показателям входных и выходных денежных потоков, то есть по объемам дебиторской и кредиторской задолженности предприятия, а также по их динамике, в ходе чего можно оптимизировать кассовый календарь и предусмотреть возможный дефицит средств для

осуществления инновационных процессов развития. Предложена последовательность действий, благодаря которым на предприятии можно проводить оценивание его готовности к трансформациям, поскольку это позволит заблаговременно подготовить систему управления к существенным изменениям, сформировать программу и команду. Это позволяет сформировать концептуальный подход к оценке предпосылок внедрения инновационных трансформаций, основываясь на гармонизации качественного и количественного оценивания. Проведенный финансовый анализ позволил также оценить уровень ликвидности, платежеспособности, деловой активности, как дополнительное определение достаточности финансовых ресурсов для внедрения нововведений. Определены его этапы на основании анализа причин и составляющих осуществления инновационных преобразований при внедрении нововведений и создании предпосылок осуществления такой деятельности. Раскрыта необходимость обобщающей оценки в рамках конъюнктурной согласованности внутренних организационно-экономических рычагов с внешним спросом во время осуществления маркетингово-ресурсного анализа при введении новых продуктов на рынок.

Ключевые слова: концептуальный подход; оценка предпосылок; инновационные продукты; трансформационные изменения.

Volodymyr S. Tytykalo

Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv, Ukraine

CONCEPTUAL BACKGROUND ASSESSMENT FRAMEWORK TO IMPLEMENT INNOVATIVE TRANSFORMATIONS WITHIN THE ENTERPRISE SETTINGS

The paper offers a background assessment framework to implement innovative products in the service sector by providing insights to the existing approaches to identify innovations within the enterprise settings through the methods of direct and indirect sampling, integrated evaluation and analytics. The above framework assumes structuring of the connections affecting the quality of the proposed algorithm and facilitates better regulation of the stages under the process of transformational changes implementation. The study focuses on the company ability to transform as well as on revealing opportunities. Evaluation of the company financial discipline has been performed by the incoming and outgoing cash flow indicators, that is by the volume of company receivables and payables along with their dynamics, which contributes to cash calendar optimization and forecasting the asset deficit for innovative development processes implementation. The proposed sequence of actions seeks to facilitate the evaluation of the company readiness to transform, since it provides necessary time to prepare the management system to dramatic changes, to build the program and the team. This also enables to shape a conceptual approach to assessing the background for implementing innovative transformations based on the harmonization of qualitative and quantitative evaluation. The conducted financial analysis has enhanced the company capability to assess the level of its liquidity, solvency and business activity as additional criteria for estimating the asset sufficiency to implement innovations, together with describing its stages based on the analysis of the reasons for implementing innovative transformations in the context of revealing their structure and possible implications associated with innovative activities. The need for a generalized assessment in terms of market congruence of internal organizational and economic factors with external demand while conducting market-based financial analysis for launching new products into the market has been reasoned.

Keywords: conceptual approach; background assessment; innovative products; transformational changes.

Постановка проблеми. Розвиток ринкових відносин вимагає від підприємств здійснення інноваційних перетворень та введення на ринок нововведень задля забезпечення попиту у послугах належного рівня. Це вимагає від них певної концентрації ресурсного потенціалу та реалізації маркетингових заходів.

Аналіз останніх публікацій. Дослідження особливості діяльності підприємств при впровадженні інновацій з урахуванням специфіки сфери послуг висвітлені в працях таких вчених, як С. Арєф'єв, Л. Волошук, Л. Гурч, В. Захарченко, С. Ілляшенко, Я. Корнійко, С. Кучерявенко, У. Лацоник, Р. Лепа, К. Михайличенко, А. Ченчик, О. Ястремська та ін.

На сучасному етапі розвитку наукової думки не запропоновано концептуального підходу до оцінювання передумов здійснення інноваційних процесів підприємствами сфери послуг і формування інноваційності зовнішнього оточення підприємства, що визначає програму мінімізації інноваційних ризиків.

Невирішені частини дослідження є обґрунтування концептуального підходу до оцінювання передумов впровадження інноваційних продуктів підприємствами сфери послуг на підставі узагальнення причин та складових здійснення інноваційних перетворень при кон'юнктурній узгодженості внутрішніх організаційно-економічних важелів із зовнішнім попитом.

Виклад основного матеріалу. Функціонування на сучасному етапі розвитку економіки спонукають підприємства до постійності трансформаційних перетворень, які відповідатимуть темпам та якості змін у зовнішньому середовищі. Таким чином підприємство може залишатися конкурентоздатним, розраховувати на сталий розвиток та створювати власну економічну безпеку. Використання інновацій у таких умовах можуть слугувати буфером міцності у довгостроковій перспективі, а також формувати агресивні конкурентні стратегії.

Впровадження інноваційних трансформацій на підприємстві зтикається з низкою проблем, які є притаманними усім підприємствам взагалі та окремим зокрема через їх унікальність. Основним парадоксом даного твердження виступають кадрові ресурси, які з одного боку створюють додану вартість на кожному підприємстві, але при цьому є унікальними для кожного окремого підприємства. Дане питання є надважливим оскільки впровадження інноваційних трансформацій завжди пов'язано з організаційною структурою підприємства, її готовністю до змін, бажанням топ менеджменту та можливістю протидії конфліктам.

В науковій економічній літературі досить широко розкрито поняття «інновації», але при цьому практично не використовується поняття «інноваційні трансформації». Здебільшого науковці використовують його на галузевому або національному рівні досліджень, проте трансформаційні процеси на підприємствах проходять постійно, а з розвитком інформаційного суспільства ще й постійно прискорюються.

Р. Бугріменко відносить до основних причин, що обумовлюють необхідність інноваційного розвитку підприємств можна віднести: загострення конкуренції та намагання максимізувати прибуток; збільшення попиту споживачів на товари та послуги; необхідність формування позитивного іміджу та репутації підприємства; впровадження у виробничий процес наукових винаходів та розробок для підвищення ефективності діяльності підприємства, а також узгодження певних стосунків та основних економічних інтересів підприємства із елементами його зовнішнього оточення [2, с. 256]. З таким підходом до визначення основних причин можна погодитись та використати у дослідженні.

Оцінювання передумов впровадження інноваційних трансформацій слід починати з аналізу діяльності підприємства, яке безпосередньо пов'язано із зовнішнім середовищем та може впливати на його зміст через активну стратегію. Це зумовлено тим, що зв'язок

підприємства з іншими суб'єктами господарювання можна, і треба розглядати через його платоспроможність, оскільки вона відображає здатність вчасно розраховуватись по рахунках та є частиною іміджу менеджменту у ринковому середовищі.

Порушення платоспроможності унеможливує подальший розвиток підприємства вцілому та впровадження інноваційних продуктів зокрема. З цього виникає потреба у створенні системи аналітичних інструментів, яка б за допомогою облікових даних здійснювала контроль за інструментами та джерелами управління інноваційним розвитком.

Можна погодитись з Л. Волощук, що процес формування системи аналітичних інструментів управління інноваційним розвитком здійснюється послідовно у двох напрямках:

1) обґрунтування індикаторів інноваційного розвитку, необхідних системі управління для його діагностики та моніторингу, зміст яких обумовлює вимоги до системи облікових інструментів;

2) визначення необхідних облікових даних і формування (удосконалення) відповідних облікових інструментів у системі обліку підприємства [3]. Проте, розглядаючи комплекс облікових даних, які слід розглядати через призму джерел їхнього виникнення та можливості подальшого впливу на результати діяльності, як інструментів, які за допомогою чинників впливу та розширення компетенцій матимуть подальший вплив на можливість здійснення інновацій, особливо при здійсненні управлінського обліку та вибору методу розрахунку чистого грошового потоку.

Розуміючи необхідність майбутніх інноваційних трансформацій та здійснюючи двонаправлений аналіз складається блок передумов, які ґрунтуються на встановлених причинах та тенденціях розвитку відповідних галузей з позицій їх як системо утворюючих. При наявності таких сприятливих передумов формування аналітичних інструментів на підприємстві комплексність та якість даних є основоположною для прийняття подальших рішень. При розумінні часткових передумов до трансформацій виникають обставини при яких неможливо у повному обсязі віддзеркалити потреби споживачів та можливості підприємства до впровадження інновацій із якісно новим рівнем фінансових надходжень. Якщо ж формуванні аналітичних інструментів відсутнє, то постає питання якості кадрового аналітичного складу, а також достовірності облікових даних.

Впровадження сучасних методів контролю є невід'ємним елементом процесу впровадження інноваційного продукту та новітніх технологій, оскільки не можливо прогнозувати загальну вартість необхідних робіт (послуг). Контроль має стати дієвим механізмом збереження платоспроможності підприємства, особливо, в період здійснення змін через впровадження інновацій на всіх визначених стадіях їхньої імплементації, а саме:

розроблення та впровадження інноваційного продукту вимагає достатнього фінансування, тому підприємству може не вистачити власних фінансових ресурсів, що потребує здійснення запозичень із зовнішніх джерел;

вартість та ліквідність залучення коштів може істотно послабити фінансову стійкість підприємства, що є обов'язковим в усіх випадках значних нововведень. Поява додаткових фінансових витрат по обслуговуванню боргових зобов'язань впливає також на рентабельність діяльності та платоспроможність;

виробництво нововведення супроводжується підвищенням завантаженості оборотних коштів в ході операційного циклу, що передусім позначається на показниках ліквідності підприємства і призводить до їхнього зниження понад встановлені норми [1].

Така доцільність пов'язана в певному аспекті із тим, що іммобілізація оборотних активів у формі дебіторської заборгованості, особливо простроченої, є перешкодою до впровадження та реалізації витратомістких нововведень. Разом з тим, кредиторська

заборгованість, сприяючи у певний момент часу активізації інноваційної діяльності, може зашкодити їй у майбутньому, якщо вимоги кредиторів посилюватимуться раніше, ніж підприємство зможе їх задовольнити за рахунок доходності інновації. При цьому виникає тимчасова незадоволеність потреби в фінансових ресурсах для проведення успішних трансформацій. Вирішувати дану проблему доцільно із використанням проектного підходу задля оптимізації ресурсного забезпечення та впровадження управлінських рішень на інноваційних засадах та використанні інноваційних методів.

Віддаючи належне фінансовій складовій для планування та реалізації нововведень як продуктових, так і організаційних, результатом цієї стадії має стати визначення початкових умов і обмежень впровадження зовнішніх та внутрішніх нововведень, які цілком можливо можуть спричинитися рівнем економічної рентабельності підприємства, яка стає основою для прийняття рішення щодо залучення кредитних ресурсів та обґрунтування фінансового важеля. Адже фінансово успішні господарюючі суб'єкти частіше ніж інші характеризуються досконалішим організаційно-економічним механізмом, який забезпечує їхню домінуючу роль у ході ринкової взаємодії та пріоритетність у задоволенні власних економічних інтересів перед іншими учасниками (споживачами, контрагентами, кредиторами, стейкхолдерами та іншими учасниками комерційно-виробничого процесу). Це складає додаткові конкурентні переваги для впровадження та виводу на ринок інноваційної продукції здебільшого завдяки кращому задоволенню потреб споживачів.

Додатковим навантаженням на фінансову систему підприємства може стати також фінансово-платіжна дисципліна, підтримка якої пов'язана із певними ускладненнями при запровадженні нововведень та здійсненні відповідних адаптаційних удосконалень як всередині підприємства, так і у системі зовнішніх взаємовідносин з іншими ринковими структурами. Оцінювання здійснення фінансової дисципліни підприємства доцільно за показниками, які пов'язані із вхідними та вихідними грошовими потоками, тобто за обсягами дебіторської та кредиторської заборгованості підприємства, а також за їхньою динамікою, в ході чого можна оптимізувати касовий календар та передбачити певні нестачі коштів для здійснення розвиткових інноваційних процесів. Така доцільність пов'язана із тим, що іммобілізація оборотних активів у формі дебіторської заборгованості, особливо простроченої, є перешкодою до впровадження та реалізації витратомістких нововведень. Разом з тим, кредиторська заборгованість, сприяючи у певний момент часу активізації інноваційної діяльності, може зашкодити їй у майбутньому, якщо вимоги кредиторів посилюватимуться раніше, ніж підприємство зможе їх задовольнити за рахунок доходності інновації. При цьому виникає тимчасова незадоволеність потреби в фінансових ресурсах для проведення успішних трансформацій та забезпечення безперервної комерційної діяльності.

Враховуючи важливість фінансової складової для планування та реалізації нововведень як продуктових, так і організаційних, результатом цієї стадії є визначення початкових умов і обмежень впровадження зовнішніх та внутрішніх нововведень, які цілком можливо можуть спричинитися рівнем вихідної рентабельності підприємства. Адже фінансово успішні господарюючі суб'єкти зазвичай характеризуються досконалішим організаційно-економічним механізмом, який забезпечує їхню домінуючу роль у ході ринкової взаємодії та пріоритетність у задоволенні власних економічних інтересів перед іншими учасниками (споживачами, контрагентами, кредиторами). Також спостерігається самофінансування розширеного відтворення обладнання через впровадження науково-технічного прогресу, що дозволяє застосовувати більш економічні технології, що ґрунтуються на ефективності використання матеріальних і трудових ресурсів підприємства.

Вказані характеристики фінансового стану підприємства необхідно враховувати під час діагностики передумов інноваційних трансформацій на увесь процес оцінювання може

бути поділений на певні етапи. Так, першим з них, може стати формування інноваційної моделі на підприємствах сфери послуг. С.Ю. Кучерявенко [8] для цього виділяє 6 етапів: виявлення та розрахунок потреб в інноваціях; інформаційна підготовка відомостей про інновації; попередня розробка нововведень; затвердження рішення про впровадження про інновації; впровадження інновації; інституціоналізація. Вказані етапи є доцільними, але вузьке змістовне наповнення не дозволяє його використати при здійсненні змін на інноваційній основі та оцінити потенціальні можливості підприємства для цього, забезпечуючи його економічну стійкість, платоспроможність через невідповідне обґрунтування джерел фінансування нововведень при здійсненні реінжинірингу на якісно іншій основі.

Враховуючи важливість фінансової складової для планування та реалізації нововведень як продуктових, так і організаційних, результатом цієї стадії є визначення початкових умов і обмежень впровадження зовнішніх та внутрішніх нововведень, які цілком можливо можуть спричинитися рівнем вихідної рентабельності підприємства. Адже фінансово успішні господарюючі суб'єкти зазвичай характеризуються досконалішим організаційно-економічним механізмом, який забезпечує їхню домінуючу роль у ході ринкової взаємодії та пріоритетність у задоволенні власних економічних інтересів перед іншими учасниками (споживачами, контрагентами, кредиторами).

Зважаючи на вищевикладене доцільним є створення послідовності дій, завдяки яким на підприємстві можна проводити оцінку його готовності до трансформацій, оскільки це дозволить завчасно підготувати систему управління до суттєвих змін, сформувавши програму та команду. Це дасть змогу сформувавши концептуальний підхід до оцінювання передумов впровадження інноваційних трансформацій, ґрунтуючись на гармонізації якісного і кількісного оцінювання. Отже, структурування дій, без урахування методів представлено у вигляді алгоритму, який відображає основні складники та етапи у логічній послідовності задля підтримання фінансових та конкурентних позицій. Зведений алгоритм оцінки можливості підприємства до інноваційних трансформацій представлено на рис. 1.

Формуючи концептуальний підхід до оцінювання передумов впровадження інноваційних трансформацій на підприємстві важливішою з його складових слід вважати передумови, що склалися у внутрішньому та зовнішньому просторах. Аналіз зовнішнього інноваційного середовища здебільшого ігнорується на підприємствах, оскільки основна увага прикута до подолання протиріччя організаційного та фінансового характеру, а також стримання опору змінам як всієї організаційної структури, так і окремих структурних елементів. Створення умов для інноваційного оновлення змісту функцій, які складають певні компетенції сприятиме створенню позитивного психологічного клімату в колективі та більшій результативності інноваційних процесів.

Таким чином, для діагностики передумов інноваційних трансформацій вважаємо за доцільне використовувати тріступеневу методику Р. Лебедевої, що поєднує маркетингово-ресурсний аналіз оцінки потужності інноваційних трансформацій, фінансово-майновий аналіз, завдяки якому встановлюється форма та напрями модифікацій, спричинених виробництвом і реалізацією нововведення, та аналіз. Використання даної методики у поєднанні з алгоритмом оцінки можливості підприємства до інноваційних трансформацій дасть можливість до формування якісного концептуального підходу [9]. Саме пропозиція автора щодо поєднання маркетингово-ресурсного і фінансово-майнового аналізу дозволяє врахувати інтереси різних учасників розвитку підприємства та сторін з позиції його ринкової вартості.

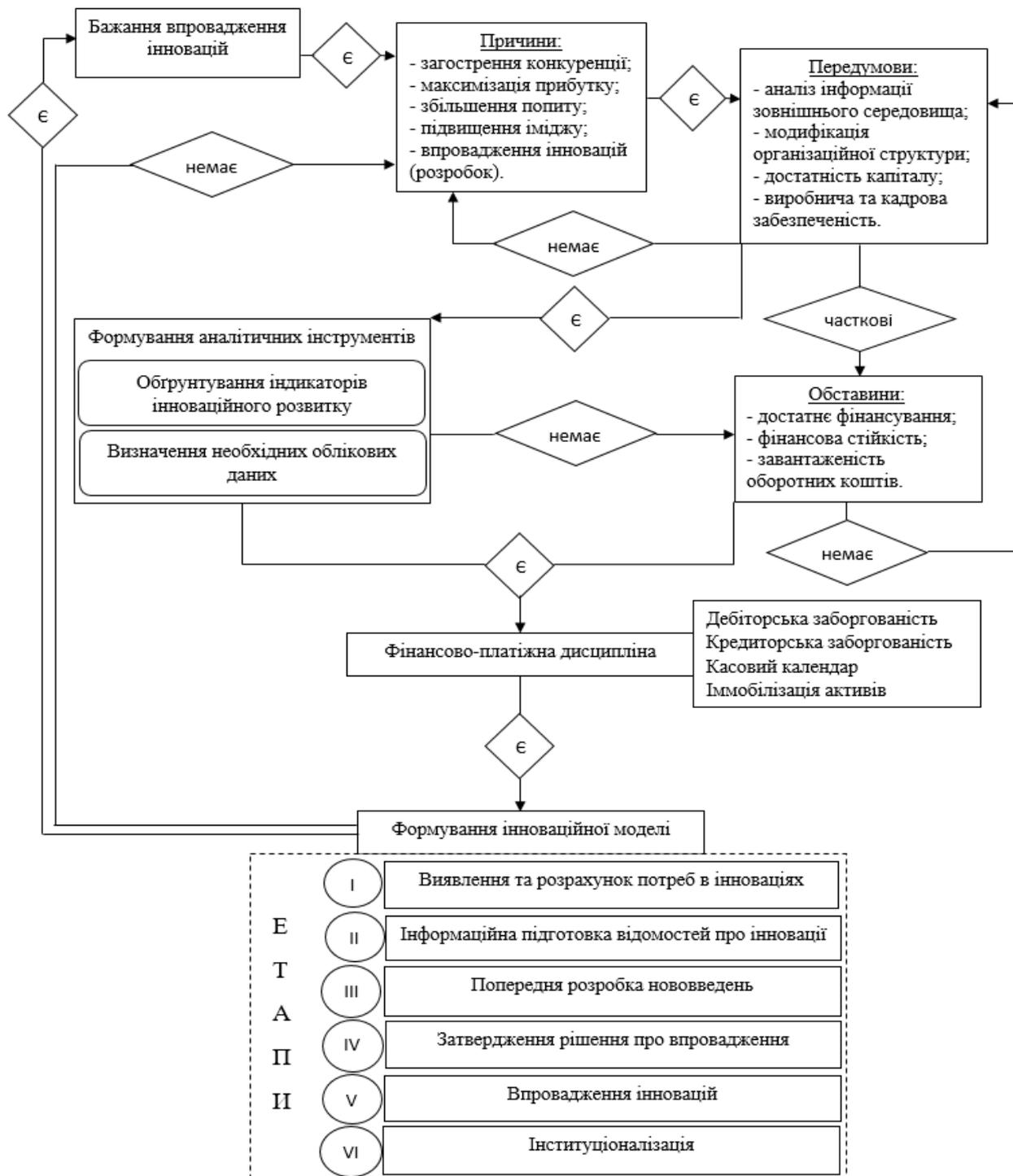

Рис. 1. Алгоритм оцінки можливості підприємства до інноваційних трансформацій

Слід зазначити, що процес здійснення аналізу суттєво залежить від специфіки об'єкту дослідження, його особливостей функціонування, характеристик передумов здійснення змін, особливо, якщо це стосується інноваційної активності суб'єкта господарювання, обраного конкурентного статусу та розробленої стратегії. Невід'ємною складовою в даному контексті є також мета здійснення оцінювання, ієрархією побудови зовнішнього та внутрішнього середовища, можливими проміжними завданнями при корегуванні обраного сценарію реалізації стратегії.

Проведення фінансового аналізу класично дозволяє оцінити рівень ліквідності, платоспроможності, ділової активності, що додатково визначення достатності фінансових ресурсів для впровадження нововведень. Поєднуючи його з елементами економічного аналізу можливо врахування так званих «вузьких» місць щодо наявності різного роду ресурсів, а також фінансування, основою яких частіше стають власні джерела, особливо тезаврація прибутку. Відтік грошових коштів на здійснення інноваційних трансформацій може порушити їхній баланс платежів та надходжень, що може призвести до порушення платіжної дисципліни, необхідності внесення змін у платіжний календар. Змістовною частиною даного етапу є визначення вказаних відхилень, а впровадження проектного підходу, обумовлює встановлення джерел наповнення із мінімальною вартістю необхідними ресурсами.

Визначення масштабності майбутньої діяльності підприємства (із врахуванням впровадження інновацій) дозволить використовувати актуалізацію маркетингових досліджень потреб в новій продукції відповідно до динаміки зовнішнього середовища та можливостей підтримання конкурентних переваг існуючої та нової продукції або послуги. Маркетингове планування як комплексний процес обумовлює визначення завантаженості обладнання та персоналу підприємства та розробляти заходи щодо ефективного їхнього використання. Формування рекламної програми активізує зацікавленість споживачів до якісних характеристик нових задоволень потреб.

Аналіз зовнішнього інноваційного середовища підприємства пов'язаний із визначенням основних факторів, вплив яких сприяє чи протидіє отриманню ним очікуваних фінансових результатів. Разом з тим визначаються особливості координації одночасної дії кількох факторів та їхній сумарний ефект, що власне і визначає рівень зовнішньої перешкоди для виробництва чи реалізації нововведення. Як зазначалося вище, доцільність такого аналізу значно зростає у зв'язку із встановленням шляхів нейтралізації зовнішніх загроз за рахунок внутрішніх резервів інноваційно активного підприємства. На цій стадії варто застосовувати методи математичного моделювання економічних процесів, завдяки яким стає можливим кількісна характеристика глибини, ефективності і ризикованості трансформації [6].

Важливою частиною якісного впровадження у дію алгоритму оцінки можливості підприємства до інноваційних трансформацій є встановлення стійких міжелементних зв'язків. Їх щільність можна розглядати з двох позицій. По-перше вона залежить від наповнюваності кожного елемента, чим більша наповнюваність, то більше точок перетину можна знайти по складових. По-друге це швидкість та якість обміну даними, високий рівень якої досягається за рахунок створення обов'язків та компетенцій у відповідності до навичок співробітників.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Формування концептуального підходу до оцінювання передумов впровадження інноваційних трансформацій на підприємстві доцільно проводити за допомогою сформованого алгоритму. Це дасть змогу врахувати можливі конфлікти елементів його складових, а також створювати корегуючі та регулюючі дії під час переходу до наступних фаз його проведення. Особливістю формування концептуального підходу можна вважати його розгляд через призму врахування ризиків та загроз, як зовнішнього, так і внутрішнього середовища. Наявність у складі алгоритму оцінки можливостей підприємства до інноваційних трансформацій такої складової як фінансово-платіжна дисципліна робить його придатним не лише з теоретичної точки зору, а й з практичної, оскільки отримання залучених коштів від фінансових установ зтикається з прозорим висвітленням балансу підприємства. Так при наявності достатнього рівня фінансової дисципліни підприємство отримає інвестиції для проведення усіх етапів формування інноваційної моделі. У подальших дослідженнях за рахунок створення вже підходу до впровадження інноваційних трансформацій на підприємстві можна розробити дієвий механізм постійності перетворень.

References

Література

1. Arefiev, S.O. (2018). Ekonomichna stiiikist pidpriemstva v umovakh transformatsiinoi ekonomiky [Economic stability of the enterprise in the conditions of a transformational economy]. In: Upravlinnia stiiikym rozvytkom ekonomiky: teoretychni i praktychni aspekty: kolektyvna monohrafiia [Management of sustainable development of the economy: theoretical and practical aspects: collective monograph]. Ed. V.V. Prokhorova. Kharkiv. Pp. 53–61 [in Ukrainian].
2. Buhrimenko, R.M., L. I. Bezghinova, Yu. Ye. Chyrva (2008). Obgruntuvannia kryteriiv ta systemy pokaznykiv otsinky efektyvnosti polityky finansuvannia obihovykh aktiviv [Substantiation of criteria and system of indicators for evaluating the efficiency of the policy of financing working assets]. Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh: zb. nauk. pr. [Economic strategy and prospects of trade and services development: Collection of scientific papers]. Kharkiv: KhDUKhT. Vol. 1 (7). Retrieved from: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Es/2008_1/08_1_2.htm#Bugrimenko [in Ukrainian].
3. Voloshchuk, L.O. (2015). Innovatsiinyi rozvytok ta ekonomichna bezpeka promyslovykh pidpriemstv: problemy kompleksnoho upravlinnia: monohr. [Innovative Development and Economic Security of Industrial Enterprises: Integrated Management Problems: Monograph]. Odesa. 396 p. [in Ukrainian].
4. Hrynkо, T.V., Maksimchuk O.S. (2015). Problemy ta perspektyvy innovatsiinoho rozvytku vitchyznianskykh pidpriemstv sfery posluh [Problems and perspectives of innovative development of domestic service enterprises]. Problemy ekonomiky [Problems of the economy], No. 1, P. 255–260 [in Ukrainian].
5. Zakharchenko, V.I., Korsikova, N.M., Merkulov, M.M. (2012). Innovatsiinyi menedzhment: teoriia i praktyka v umovakh transformatsii ekonomiky: navchalnyi posibnyk [Innovative Management: Theory and Practice in the Transformation of the Economy: A Training Manual]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury. 448 p. [in Ukrainian].
6. Kavtysh, O.P., Krush, N.P. (2011). Teoretyko-metodychni pidkhody do vyznachennia sutnosti innovatsiinoho potentsialu pidpriemstva [Theoretical and methodical approaches to the definition of the essence of the innovation potential of the enterprise]. Ekonomichnyi visnyk Nats. tekhn. un-tu Ukrainy «KPI» [Economic Bulletin of the Ukrainian National

1. Ареф'єв С. О. Економічна стійкість підприємства в умовах трансформаційної економіки / С. О. Ареф'єв // Управління стійким розвитком економіки: теоретичні і практичні аспекти: колективна монографія / за ред. д.е.н., проф. В. В. Прохорової. – Харків: В-во Іванченка І.С., 2018. – С. 53–61.
2. Бугріменко Р. М. Обґрунтування критеріїв та системи показників оцінки ефективності політики фінансування обігових активів [Електронний ресурс] / Р. М. Бугріменко, Л. І. Безгінова, Ю. Є. Чирва // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. пр. – Харків: ХДУХТ, 2008. – Вип. 1 (7). – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Es/2008_1/08_1_2.htm#Bugrimenko.
3. Волощук Л. О. Інноваційний розвиток та економічна безпека промислових підприємств: проблеми комплексного управління: моногр. / Л. О. Волощук. – Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2015. – 396 с.
4. Гринько Т. В. Проблеми та перспективи інноваційного розвитку вітчизняних підприємств сфери послуг / Т. В. Гринько, О. С. Максимчук // Проблеми економіки. – 2015. – № 1. – С. 255–260.
5. Захарченко В. І. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки: навчальний посібник / В. І. Захарченко, Н. М. Корсікова, М. М. Меркулов. – К.: Центр навчальної літератури, 2012. – 448 с.
6. Кавтиш О. П. Теоретико-методичні підходи до визначення сутності інноваційного потенціалу підприємства / О. П. Кавтиш, Н. П. Круш // Економічний вісник Нац. техн. ун-ту України «КПІ». – 2011. – № 8. – С. 2–11.

- University "KPI"], No. 8, P. 2–11 [in Ukrainian].
7. Kulikov, P.M., Tyshenko, D.O., Kulieshova, N.V. (2013). *Ekonomika ta orhanizatsiia innovatsiinoi diialnosti: navchalnyi posibnyk* [Economics and organization of innovation activity: a manual]. Kharkiv: KhNUE publishing house. 247 p. [in Ukrainian].
8. Kucheriavenko, S.Yu. (2012). *Sutnist innovatsiino-investytsiinoho rozvytku pidpriemstv sfery posluh* [The essence of innovation and investment development of services enterprises]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti* [Theoretical and practical aspects of economy and intellectual property], No. 1, P. 44–47 [in Ukrainian].
9. Lebedieva, R.Yu. (2006). *Diahnostyka vnutrishnikh finansovo-zbutovykh peredumov innovatsiinykh transformatsii sanatorno-kurortnykh pidpriemstv* [Diagnosis of internal financial and marketing preconditions of innovative transformations of sanatorium and resort enterprises]. *Visnyk of V.N. Karazin Kharkiv National University*, No. 730, P. 245–253 [in Ukrainian].
10. Lihonenko, L.O. (2005). *Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom: pidruch. dlia studentiv vyshch. navch. zakl.* [Anticrisis Enterprise Management: Textbook for Students of Higher Educational Institutions]. Kyiv: KNTEU. 823 p. [in Ukrainian].
11. Prokhorova, V.V. (2014). *Upravlinnia ekonomichnym rozvytkom sub'ektiv hospodariuvannia* [Management of economic development of economic entities]. In: *Suchasna ekonomika: aktualni problemy ta perspektyvy rozvytku: monohrafiia* [Modern economy: actual problems and prospects of development: monograph]. Ed. V.V. Prokhorova. Kharkiv: NTMT. P. 127–134 [in Ukrainian].
12. Filyppova, S.V. (2006). *Metodolohiia upravlinnia transformatsiinykh protsesamy v promyslovomu vyrobnytstvi: dys... d-ra ekon. nauk* [Methodology of management of transformational processes in industrial production: dissertation of the doctor of economic sciences]. Odesa, Institute of market problems and economic-ecological researches of the National Academy of Sciences of Ukraine. 486 p. [in Ukrainian].
13. Chervanov, D.M. (2012). *Systema innovatsiinoho menedzhmentu: teoriia i praktyka: pidruchnyk* [The system of innovative management: theory and practice: a textbook]. Kyiv: VPTs «Kyivskyi universytet». 1391 p. [in Ukrainian].
7. Куліков П. М. Економіка та організація інноваційної діяльності: навчальний посібник / П. М. Куліков, Д. О. Тищенко, Н. В. Кулешова. – Х.: Вид-во ХНЕУ, 2013. – 247 с.
8. Кучерявенко С. Ю. Сутність інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств сфери послуг / С. Ю. Кучерявенко // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2012. – № 1. – С. 44–47.
9. Лебедева Р. Ю. Діагностика внутрішніх фінансово-збутових передумов інноваційних трансформацій санаторно-курортних підприємств / Р. Ю. Лебедева // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – № 730. – Харків, 2006. – С. 245–253.
10. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: підруч. для студентів вищ. навч. закл. / Л. О. Лігоненко. – К.: КНТЕУ, 2005. – 823 с.
11. Прохорова В. В. Управління економічним розвитком суб'єктів господарювання / В. В. Прохорова // Сучасна економіка: актуальні проблеми та перспективи розвитку: монографія / за ред. В. В. Прохорової. – Харків: НТМТ, . – С. 127–134.
12. Філіппова С. В. Методологія управління трансформаційними процесами в промисловому виробництві: дис... д-ра екон. наук / С. В. Філіппова; Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України. – Одеса, 2006. – 486 с.
13. Черваньов Д. М. Система інноваційного менеджменту: теорія і практика: підручник / Д. М. Черваньов. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2012. – 1391 с.

ЗАПРОШУЄМО ДО СПІВРОБІТНИЦТВА

Київський національний університет технології та дизайну видає з 1999 року періодичний науковий економічний журнал «Вісник КНУТД», серія «Економічні науки».

Журнал визнаний ВАК України фаховим з економічних наук. З моменту свого заснування журнал став сполучною ланкою між науковцями і практиками, які працюють у науково-дослідних закладах, вищій школі, економіці, державних установах України і зарубіжжя, між усіма тими, хто переймається проблемами розвитку економіки в ринкових умовах. Активна участь в наукових публікаціях на шпальтах журналу сприяє розвитку фундаментальних та прикладних досліджень з усіх напрямків економічних наук, посиленню впливу економіки на вирішення правових, політичних, соціальних, екологічних та інших проблем розвитку суспільства, входженню України в міжнародні економічні союзи.

Журнал є дуже цікавим для науковців, аспірантів, студентів, фахівців національного господарства, державних службовців.

Рубрики журналу «Вісник КНУТД», серія «Економічні науки»:

- **ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ**
- **МОДЕРНІЗАЦІЯ ОСВІТИ**
- **СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ**
- **ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА**

Періодичність видання – 6 раз на рік. Журнал видається українською, російською, англійською мовами, анотації – українською, російською і англійською мовами. Матеріали, що надходять для публікації в журналі, проходять рецензування з боку членів редакційної колегії, розглядаються та рекомендуються Вченою радою Київського національного університету технології та дизайну до друку.

01011, м. Київ, вул. Немировича-Данченка, 2, корп. 4 к. 1409
тел./факс: +38 (044) 280-10-80

**Інформаційна довідка
ДО УВАГИ АВТОРІВ ЖУРНАЛУ
«Вісник Київського національного університету технологій та дизайну»
серія «Економічні науки»**

Редакційна колегія журналу «Вісник Київського національного університету технологій та дизайну» приймає до розгляду наукові статті авторів за матеріалами досліджень і науково-технічних розробок. Подані статті розглядаються редакційною колегією журналу «Вісник КНУТД» і після отримання позитивної рецензії приймаються до публікації.

ПРАВИЛА ПОДАННЯ РУКОПИСІВ СТАТЕЙ

Для публікації автори подають в редакцію журналу:

1. **Рукопис статті** з анотаційними блоками (автор(и), місце роботи, назва статті, анотація (не менше 1800 знаків), ключові слова (словосполучення) – 5–8 позицій (не з назви)) на трьох (українською, російською та англійською) мовах, які розміщуються перед основним текстом статті (роздрукований з електронного варіанта статті (файлу), підписаний автором(ами), в **2 (двох) примірниках**). Один примірник передається для редакторської роботи та рецензування.

2. **Електронний варіант статті** повинен мати таку назву (англ. мовою): П.І.Б. (автора статті англ. мовою) Stat. Наприклад: Karpenko Stat.

3. **Електронний файл та роздрукований варіант інформації про автора(-ів)** подається українською, російською та англійською мовами. Фото авторів обов'язкове, розмір 3x4, формат файлу jpg. Файл інформації повинен мати таку назву (англ. мовою): П.І.Б. (автора статті англ. мовою) Inform engl. Наприклад: Karpenko Inform engl.

Алгоритм оформлення авторських даних такий:

Алгоритм оформлення авторських даних:

	Англійською мовою	Українською мовою	Російською мовою
Прізвище, ім'я, по батькові			
Науковий ступінь			
Учене звання			
Посада			
Місце роботи (вищий навчальний заклад, кафедра без скорочень)			
ID (у системі наукової ідентифікації)			
ORCID (http://orcid.org/)			
ResearcherID (http://www.researcherid.com)			
Адреса надсилання видання			
Телефон			
Електронна адреса			
Фото автора			

4. **Рецензія** на статтю, підписана доктором наук за напрямом наукової діяльності (підпис рецензента повинен бути засвідчений установою).

5. **Оригінал платіжного документу**, який засвідчує оплату за публікацію. **Оплата здійснюється після рецензування та прийняття статті до друку.**

6. **Договір** з підписами авторів про те, що надіслана стаття не друкувалася і не подана до інших видань.

7. **Заява** на друк.

Вимоги до структури та оформлення матеріалів:

– прізвище, ім'я та по-батькові автора (співавторів) – повністю, без скорочень, вчене звання, вчена ступінь, точна назва посади та місця роботи (повна назва кафедри або іншого структурного підрозділу, без абревіатур), робоча та домашня поштові адреси з індексами, електронна адреса (дуже бажано особиста, а не кафедральна), робочій, домашній та мобільний номери телефонів, основні наукові інтереси (найчастіше – тематика дисертаційного дослідження);

– анотація трьома мовами (укр., рос., англ.); ключові слова – теж трьома мовами, 5–6 позицій (анотація повинна бути не менш як 1800 знаків, включаючи ключові слова);

– структура тексту статті: **постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями; аналіз останніх публікацій по проблемі; невирішені частини дослідження, мета дослідження, виклад основних результатів та їх обґрунтування; висновки та перспективи подальших досліджень;**

– всі структурні розділи по тексту мають бути виділені жирним шрифтом;

– всі статистичні дані мають бути підкріплені посиланнями на джерела;

– всі цитати мають закінчуватися посиланнями на джерела;

– посилання на підручники та науково-популярну літературу є небажаними;

– посилання на власні публікації є не бажаними і допускаються лише в разі нагальної потреби;

– якщо в огляді літератури або далі по тексту Ви посилаєтесь на прізвище вченого – його публікація має бути у загальному списку літератури після статті;

– вторинне цитування не дозволяється! Якщо Ви цитуєте Адама Сміта – то посилання має бути саме на Сміта, а не на автора, який читав Сміта;

– інтервал – 1,15; шрифт – 12 пт. Поля – по 2 см з кожного боку. Лише Microsoft Word, doc, docx. Шрифт – TimesNewRoman. Всі нетекстові об'єкти мають бути побудовані із застосування засобів Microsoft Word (Microsoft Excel Chart, Microsoft Equation тощо). При побудові графіків майте на увазі, що журнал є чорно-білим;

– у формулах – лише найрозповсюдженіші символи із стандартного набору;

– таблиці мають бути пронумеровані, кожна повинна мати назву;

– всі малюнки та графіки мають бути пронумеровані та мати назву;

– список джерел – не менше 10 позицій, мовами оригіналу, оформляється згідно з ДСТУ 8302:2015. У тексті рукопису посилання на літературу ставляться в квадратні дужки.

Окремо подається **References** списку літератури оформленого за вимогами:

транслітерація с укр – <http://www.slovyk.ua/services/translit.php>;

транслітерація с рус – <http://www.fotosav.ru/services/transliteration.aspx>.

Структура анотації (не менше 1800 знаків), що складаються з наступних розділів:

Вступ і мета дослідження: слід чітко описати логічне обґрунтування для проведення дослідження, виходячи з попередніх робіт по відношенню до досліджуваної. Цей розділ повинен закінчуватися твердженням конкретного питання, що вирішується або висунутою гіпотезою.

Далі слід вказати мету дослідження.

Методи дослідження: слід перерахувати використовувані методи, не вдаючись у великі методичні подробиці і позначити найбільш важливі результати.

Результати: слід перерахувати основні результати без вступу. У дужках слід додавати тільки основні статистичні дані. Не потрібно приводити **висновки**.

Висновки: необхідно надати ключові висновки якомога чіткіше. Можна включати короткий, більш загальне тлумачення результатів та/або конкретні рекомендації для подальших досліджень.

Редакція лишає за собою право на незначне редагування та скорочення, зберігаючи при тому головні висновки та авторську стилістику.

**СТАТТІ, ОФОРМЛЕНІ БЕЗ ДОТРИМАННЯ ЗАЗНАЧЕНИХ ВИМОГ,
РОЗГЛЯДАТИСЯ НЕ БУДУТЬ!**

Остаточний висновок щодо публікації схвалює редакційна колегія журналу та повідомляє автора (-ів) телефонним дзвінком або повідомленням по електронній пошті.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: 01011, м. Київ-11, вул. Немировича-Данченка, 2,
корп. №4, кім. 4-1409, (044) 280-10-80

Статті приймаються на поштову скриньку: econ-vistnyk@knutd.edu.ua.

Банківські реквізити журналу «Вісник КНУТД» для перерахування оплати за публікацію наукової статті (вартість 1 стор. формату А4 коштує 60 грн):

Одержувач: Київський національний університет технологій та дизайну

Код ЄДРПОУ отримувача: 02070890

Банк отримувача: ДКСУ у м. Києві

Код банку отримувача: 820172

Розрахунковий рахунок: 31259228203551

Призначення платежу: П.І.Б. (автора (-ів) публікації) – за публікацію у журналі «Вісник КНУТД» Серія Економічні науки

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Ганущак-Єфіменко Людмила Михайлівна

доктор економічних наук, професор, декан факультету підприємництва та права Київського національного університету технологій та дизайну, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-4458-2984>

Scopus Author ID: 35758920800

Researcher ID: Q-2309-2016

E-mail: glm5@ukr.net

Зарічна Олена Володимирівна

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри кафедри бізнес-адміністрування, маркетингу та менеджменту Ужгородського національного університету, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-6999-0538>

E-mail: zarichna32@gmail.com

Лугова Вікторія Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент, викладач кафедри економіки та соціальних наук Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, Україна

E-mail: lugovavika@gmail.com

Ніфатова Олена Михайлівна

кандидат економічних наук, доцент кафедри підприємництва та бізнесу Київського національного університету технологій та дизайну, Україна

<https://orcid.org/0000-0001-9325-6176>

Scopus Author ID: 57194712734

ResearcherID: Q-1893-2016

E-mail: helen_bykhova@live.ru

Птащенко Олена Валеріївна

кандидат економічних наук, доцент, керівник відділу маркетингу та корпоративних комунікацій Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-2413-7648>

E-mail: olena.ptashchenko@hneu.net

Ренбілас Рафал

доктор економічних наук, віце ректор Вищої школи бізнесу Домброва Гурніча, Польща

<https://orcid.org/0000-0001-7926-1155>

E-mail: rrebilas@wsb.edu.pl

Савчук Настя Павлівна

аспірант Київського національного університету технологій та дизайну, Україна

<http://orcsd.org/0000-0002-9319-8778>

E-mail: anastasia_savchuk@ukr.net

Тимофєєва Марина Іванівна

аспірант Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, Україна

E-mail: m.timofeeva@ukr.net

Фігурка Марія Василівна

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародної економіки, маркетингу і менеджменту Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту Тернопільського національного економічного університету, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-9601-0400>

Researcher ID: H-3443-2017

E-mail: myf.boss@i.ua

Шкода Мар'яна Сергіївна

кандидат економічних наук, доцент кафедри підприємництва та бізнесу Київського національного університету технологій та дизайну, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-7356-4320>

Scopus Author ID: 53864082500

ResearcherID: P-9801-2016

E-mail: mlomova@ukr.net

Щербак Валерія Геннадіївна

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри підприємництва та бізнесу Київського національного університету технологій та дизайну, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-7918-6033>

Scopus Author ID: 36053504500

Researcher ID: P-6903-2016

E-mail: valery_shcherbak@i.ua

ВІСНИК КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ДИЗАЙНУ

Комп'ютерний набір та макетування

Кривонос О. О.

Технічний редактор

Ганущак-Єфіменко Л. М.

Відповідальний за друкарські роботи

Коноваленко Ю. В.

Підп. до друку 24.10.2018. Формат 60×84 1/8.
Ум. друк. арк. 7,9. Облік. вид. арк. 6,19. Наклад 100 пр. Зам. 842.

Видавець і виготовлювач Київський національний університет технологій та дизайну.
вул. Немировича-Данченка, 2, м. Київ, 01601, Україна.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 993 від 24.07.2002 р.

BULLETIN OF THE KYIV NATIONAL UNIVERSITY OF TECHNOLOGIES AND DESIGN

Computer Typesetting & Modeling

Kryvonos O. O.

Technical Editor

Ganushchak-Yefimenko L. M.

Responsible for printing

Konovalenko Y. V.

Printing proof 24.10.2018. Format 60×84 1/8.
Conditional sheet 7.9. Calculated sheet 6.19. Circulation 100 copies. Order N 842.

KNUTD Instant Printing Department.
Nemirovich-Danchenko Street, 2, Kyiv, 01601, Ukraine.

Certificate ДК № 993, 24.07.2002.

СЕРТИФІКАЦІЙНИЙ ЦЕНТР
«СТАНДАРТ»

СЕРТИФІКАТ

відповідності системи управління якістю

Цим сертифікатом посвідчується,
що система управління якістю стосовно:
організації та здійснення освітньої діяльності
та надання освітніх послуг

що здійснює
Київський національний університет технологій та дизайну (КНУТД)

Юридична адреса: Україна, 01011, м. Київ, вул. Немировича-Данченка, буд. 2
Фактична адреса: Україна, 01011, м. Київ, вул. Немировича-Данченка, буд. 2
Код ЄДРПОУ 02070890

згідно з чинними нормативними документами,
відповідає вимогам стандарту

ДСТУ ISO 9001:2015

«Системи управління якістю. Вимоги.»
(IDT, ISO 9001:2015)

Перевірка відповідності сертифікованої системи управління якістю вимогам зазначеного стандарту здійснюється шляхом періодичних наглядових аудитів

Сертифікат виданий Органом сертифікації
ТОВ «Сертифікаційний центр «СТАНДАРТ»,
Україна, 03680, м. Київ, вул. Желябова, 2, офіс 206,
тел.: (044) 456-24-16

80045
ISO/IEC 17021

Сертифікат виданий
"07" липня 2017 р.
№0049-QM17
дійсний до
"06" липня 2020 р.

Директор ТОВ «СЦ «СТАНДАРТ»

Зюні
/З.Д. Гуліна/

CERTIFICATE

QMSCERT®

QMSCERT, an accredited provider of third-party system certification organization for ISO 9001 quality management systems and acting in accordance with the requirements of ISO 17021 for registrars attests that:

KYIV NATIONAL UNIVERSITY OF TECHNOLOGIES AND DESIGN

2, NEMIROVICH-DANCHENKO STREET,
KYIV 01011 UKRAINE

with a scope of:

*Organization & Implementation of Educational Activities
& Provision of Educational Services*

has established a quality management system that is in conformance with the
International Standard

ISO 9001:2015

April 9th, 2021

Certification Period Ending

April 10th, 2018

Initial Certification Date

April 10th, 2018

Certification Date

IAF/EA Subsector: 37

For the QMSCERT Board

This certification is subject to Annual Surveillance Audits. The certification is valid (for three years) only if it is followed by the annual surveillance audits approval.

For information concerning the validity of the certificate, you can visit the site www.qmscert.com

Inspection - Certification

QMSCERT® N. 100418-10